

T.C.

BARTIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

JOHN LOCKE'IN DİL ANLAYIŞININ EPİSTEMİK TEMELLERİ

CANAN ÇAMURDIK

DANIŞMAN

Prof. Dr. AYŞE GÜL ÇIVGIN

BARTIN-2025

T.C.

**BARTIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

JOHN LOCKE'IN DİL ANLAYIŞININ EPİSTEMİK TEMELLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Canan ÇAMURDIK

JÜRİ ÜYELERİ

Danışman	:	Prof. Dr. Ayşe Gül ÇIVGIN
Üye	:	Prof. Dr. Seda ÖZSOY SOMUNCUOĞLU
Üye	:	Dr. Öğr. Üyesi Tolgahan TOY

BARTIN-2025

KABUL VE ONAY

Canan ÇAMURDIK tarafından hazırlanan “JOHN LOCKE’IN DİL ANLAYIŞININ EPİSTEMİK TEMELLERİ” başlıklı bu çalışma, 26.08.2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Ayşe Gül ÇIVGIN

Üye : Prof. Dr. Seda ÖZSOY SOMUNCUOĞLU

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Tolgahan TOY

Bu tezin kabulü Lisansüstü Eğitimi Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun/...../20... tarih ve 20...../.....-..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Zafer CEYLAN

Enstitü Müdürü

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Prof. Dr. Ayşe Gül Çıvgın danışmanlığında hazırlamış olduğum “JOHN LOCKE’IN DİL ANLAYIŞININ EPISTEMİK TEMELLERİ” başlıklı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

26/08/2025

Canan ÇAMURDIK

ÖNSÖZ

Bilgiye ulaşma çabası, insan zihninin sınırlarını keşfetme arzusuyla birleştiğinde anlamlı bir akademik yolculuğa dönüşür. Bu tez çalışması, yalnızca belirli bir konuyu derinlemesine inceleme amacı taşımakla kalmayıp aynı zamanda düşünsel bir dönüşümün de ifadesi olmuştur. Felsefi bir bakış açısıyla dilin ve bilginin doğasını sorgulamak, yalnızca teorik değil, kişisel bir gelişim sürecini de beraberinde getirmiştir.

John Locke'ın “tabula rasa” anlayışıyla ifade ettiği gibi, akademik yolculuğumun başında tez konumla ilgili zihnimde hiçbir yerleşik düşünce yoktu; fakat bana rehberlik eden değerli hocalarım sayesinde zamanla yeni bilgiler kazandım. Bu süreçte bana desteklerini esirgemeyen aileme, arkadaşlarıma ve hocalarıma teşekkür ederim. Tez sürecimin her aşamasında yolumu aydınlatan ve bana ilham kaynağı olan değerli danışman hocam Prof. Dr. Ayşe Gül Çıvgın'a ayrıca minnettarım.

Canan ÇAMURDIK

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

JOHN LOCKE'IN DİL ANLAYIŞININ EPİSTEMİK TEMELLERİ

Canan ÇAMURDIK

Bartın Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Felsefe Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ayşe Gül ÇIVGIN

Bartın-2025, sayfa:84

Bu tez, John Locke'ın *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme* adlı eserinde geliştirdiği dil anlayışının epistemik temellerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmada, öncelikle dil anlayışının ampirik bilgi kuramıyla olan ilişkisi irdelenecektir. Locke'a göre bilgi bu anlamda, deneyim temelli olarak zihinde oluşan idelerin bir düzen içinde kavranmasıyla oluşur. Nitekim Locke'a göre tüm bilgi, iç ve dış duyum yoluyla edinilen yalın idelere dayanır ve en karmaşık düşünceler bile bu yalın yapıların birleşiminden türetilir. Locke, dil anlayışını epistemolojisinin temel dayanağı olan ideler görüşü üzerine inşa eder. Bu noktada sözcükleri, idelerin işaretleri olarak değerlendiren Locke, dilin yalnızca iletişim aracı değil aynı zamanda bilginin paylaşımını, düzenlenmesini ve genelleştirilmesini mümkün kılan epistemolojik bir araç olduğunu savunur.

Bu çalışma, Locke'ın bilgi anlayışındaki temel kavramları ideleri, soyutlamaları, nitelikleri dil felsefesiyle ilişkilendirir. Aynı zamanda onun dil anlayışının temelinde epistemolojisinin olduğunu göstermekte ve dilin, bilgi ediniminin sınırlarını belirleyen temel unsurlardan biri olarak görüldüğünü açıklamaktadır. Tezde, idelerin dil aracılığıyla bilgiye nasıl dönüştüğü ve bu dönüşümün epistemolojik sonuçları Locke'ın düşünsel çerçevesi içinde analiz edilmesi hedeflenmektedir. Bu doğrultuda da Locke'ın epistemolojisinin yalnızca bilginin kaynağına değil fakat aynı zamanda bu bilginin ifade edilme yollarına da dair özgün bir yaklaşım sunduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anlam, Deneyim, Dil, Epistemoloji, İdeler, John Locke.

ABSTRACT

M. A. Thesis

EPISTEMIC FOUNDATIONS OF JOHN LOCKE'S UNDERSTANDING OF LANGUAGE

Canan ÇAMURDIK

Bartın University

Graduate School

Department of Philosophy

Thesis Advisor: Prof. Dr. Ayşe Gül ÇIVGIN

Bartın-2025, pp:84

This thesis aims to examine the epistemic foundations of John Locke's conception of language as developed in his *An Essay Concerning Human Understanding*. The study will first explore the relationship between Locke's view of language and his empirical theory of knowledge. For Locke, knowledge arises through the ordering of ideas that are formed in the mind based on experience. Indeed, according to Locke, all knowledge rests on simple ideas acquired through sensation and reflection, and even the most complex thoughts are derived from the combination of these simple structures. Locke builds his conception of language upon his theory of ideas, which constitutes the cornerstone of his epistemology. At this point, Locke regards words as signs of ideas and maintains that language is not merely a tool of communication but also an epistemological instrument that makes possible the sharing, organization, and generalization of knowledge.

This study relates the key concepts in Locke's theory of knowledge, ideas, abstractions, and qualities to his philosophy of language. At the same time, it demonstrates that the foundation of his view of language lies in his epistemology and explains that language is regarded as one of the fundamental elements that define the limits of knowledge acquisition. The thesis aims to analyse how ideas are transformed into knowledge through language and the

epistemological implications of this transformation within Locke's intellectual framework. In this respect, it seeks to show that Locke's epistemology offers a distinctive approach not only to the source of knowledge but also to the ways in which this knowledge is expressed.

Keywords: Epistemology, Experience, Ideas, John Locke, Language, Meaning,

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	1-4
BEYANNAME	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
1. GİRİŞ	1
2. LOCKE'IN EPİSTEMOLOJİSİ	3
2.1. Doğuşancılık Eleştirisi	3
2.1.1. Spekülatif İlkeler Üzerine	5
2.1.2. Pratik (Kılgısal) İlkeler Üzerine.....	8
2.2. İdelerin Kaynağı	10
2.3. İdeler Üzerine.....	11
2.3.1. Yalın İdeler.....	12
2.3.2. Bileşik İdeler	17
2.3.2.1. Kipler (<i>Modes</i>)	18
2.3.2.2. Tözler (<i>Substances</i>)	21
2.3.2.3. Bağlantılar (<i>Relations</i>).....	23
2.4. Nitelikler	28
3. LOCKE'IN DİL ANLAYIŞININ EPİSTEMİK TEMELLERİ.....	33
3.1. Dilin Temeli Olarak İdeler ve Sözcükler	33
3.2. İletişime Dair: Sözcüklerde Anlam	37
3.3. Genel Terimler.....	40
3.3.1. Soyutlamanın Dildeki İşlevi.....	41
3.3.2. Özler: Gerçek Öz ve Adsal Öz	44
3.3.3. Adların Türleri: Yalın İdeler, Bileşik Kipler ile Bağlantılar ve Tözler	47
3.3.4. Dilsel Temsillerin Sınırları: Soyut ve Somut Terimler	54
3.4. Sözcüklerin Yetersizlikleri ve Yanlış Kullanımı.....	56
4. LOCKE'DA EPİSTEMOLOJİ VE DİL İLİŞKİSİ.....	61
4.1. Bilginin Neliğine Genel Bakış	62

4.1.1. Bilginin Dereceleri, Düzeyleri ve Sınırları	65
4.2. Bilginin Olgusallığı: İde, Gerçeklik ve Zihnin Sınırları.....	73
4.3. Doğruluk ve Kesinlik.....	76
5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER	79
KAYNAKLAR.....	81
ÖZGEÇMİŞ	83

1. GİRİŞ

Bilgi sorunu, felsefenin en eski ve en temel meselelerinden biridir. Ne bildiğimiz, bilgiyi nasıl edindiğimiz ve bu bilginin güvenilir olup olmadığı gibi sorular, epistemolojinin temelini oluşturmuştur. İnsan aklının sınırları, bilginin kaynağı ve doğası üzerine yapılan tartışmalar, özellikle Yeni Çağ felsefesinde belirginleşmiştir. Bu dönemde doğa bilimlerinin yükselişi, bilgiye dair yeni bir yöntemi de gerekli kılmıştır. Bununla birlikte geleneksel skolastik anlayış sorgulanmış ve deneyime dayalı yeni bilgi kuramları da geliştirilmiştir. Bu bağlamda, İngiliz ampirizminin kurucularından biri olan John Locke'ın gerek bilgi anlayışı gerekse bu anlayışın dil ile olan ilişkisini temellendirme çabası onu modern felsefenin yönünü belirleyen düşünürlerden biri olmasını sağlamıştır.

Locke'ın felsefesi, özellikle *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme (An Essay Concerning Human Understanding)* adlı eseri etrafında şekillenmiştir. Bu eser, yalnızca bir bilgi kuramı değil, aynı zamanda zihnin işleyişi, idelerin doğası, deneyimin bilgideki rolü ve dilin bilgi edinimindeki sınırlarını içeren kapsamlı bir düşünce sistemini yansıtır. Locke, bilginin kaynağını deneyime dayandırırken, zihnin doğuştan boş bir levha (tabula rasa) olduğunu öne sürer. Bilginin doğuştan geldiğini iddia eden anlayışlara eleştiri getirerek insan zihninin dış dünyadan gelen duyular ve iç duyular aracılığıyla ideler oluşturduğunu savunur. İdeler, onun bilgi kuramının temel birimidir ve bu idelerin bileşiminden kavramlar, dolayısıyla da anlam ortaya çıkar.

Locke'ın bilgi anlayışının dikkat çekici boyutu, dil ile kurduğu ilişkide ortaya çıkar. Ona göre, düşüncelerin aktarımı ve toplumsal yaşamın sürdürülebilmesi ancak dil sayesinde ve dil aracılığıyla mümkündür. Nitekim dil, yalnızca bir iletişim aracı değil, fakat düşüncenin ifade ediliş biçimidir. Bu nedenle, dilin yapısı ve kullanımı, epistemolojik bir meseledir. Genel itibarıyla Locke, kelimelerin zihindeki idelere karşılık geldiğini savunur ve kelimelerin anlamının ancak bireylerin zihninde oluşan ideler üzerinden çözümlenebileceğini göstermeye çalışır. Ancak kelimelerin anlamlarının sabit olmaması, soyutlamalarla ifade edilen terimlerin belirsizliği ve dilin doğasında var olan muğlaklıklar gibi bazı sorunlar, bilgi ediniminde çeşitli problemlere yol açmıştır. Bu nedenle Locke düşünce sisteminde, dil kullanımındaki hatalara ve kelimelerin yanlış temsil edilmelerine ayrıntılı bir biçimde yer vermiştir.

Yukarıda kısaca da olsa ifade etmeye çalıştıklarımız doğrultusunda tezimizde Locke’ın bilgi kuramının ayrıntılarını incelemeye çalıştıktan sonra, bilgi kuramının dil anlayışına nasıl bir zemin oluşturduğu incelemeyi amaçladık. Bu eksende çalışmamızın “Locke’ın Epistemolojisi” başlıklı bölümde, onun bilgi kuramının temellerini; doğuştan bilgi anlayışına yönelttiği eleştirileri; idelerin kaynağı, yalın ve bileşik ideler ayrımı ile niteliklerin tasnifine dair görüşlerini analiz ettik. Bu bölümde, onun düşünce yapısında duyum ve düşünüm yoluyla edinilen idelerin bilgideki merkezi rolünü vurgulamaya çalıştık.

“Locke’ın Dil Anlayışının Epistemik Temelleri” başlıklı üçüncü bölümde doğrudan Locke’un dil anlayışına odaklandık ve ideler teorisinin dil anlayışındaki karşılığını ortaya koymaya çalıştık. Dilin temel birimi olan sözcüklerin idelerle olan ilişkisini, anlamın ortaya çıkışını, genelleştirme ve soyutlamanın dilsel boyutu ile genel terimlerin dildeki işlevini tartıştık. “Locke’da Epistemoloji ve Dil İlişkisi” başlığını taşıyan dördüncü bölümde ise Locke’ın bilginin sınırları, dereceleri ve kesinliğine dair görüşleri üzerinden, episteme ile dil görüşünü birlikte değerlendirdik. Dil anlayışının zemininde bilgi görüşünün bulunduğunu göstermeye çalıştık.

Bu çerçevede çalışmamız, Locke’ın yalnızca bilgi kuramını veya yalnızca dil anlayışını ayrı ayrı değerlendirmekten ziyade, bu iki alanın birbirini nasıl tamamladığını göstermeye çalışması bakımından önem taşımaktadır. Nitekim Locke’ın epistemolojisi yalnızca zihinsel süreçlere bağlı ve onlarla sınırlı değildir, fakat aynı zamanda dilsel yapıları da içermekte ve temellendirmektedir. Dolayısıyla dil görüşü episteme anlayışından bağımsız değildir. Locke’ın dil anlayışının epistemik temellerini ortaya koymaya çalışırken, genel olarak bilginin oluşumu ile bu bilginin dil aracılığıyla ifade edilmesi sürecinin karşılıklı bir etkileşim içinde değerlendirmesi gerektiği sonucuna ulaştık. Bunun için de ideler kuramıyla sözcükler arasındaki ilişkiyi ve bilginin oluşum sürecinde dilin oynadığı rolü ayrıntılarıyla incelenmeye çalıştık.

2. LOCKE'IN EPİSTEMOLOJİSİ

İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme başlıklı temel eserinin ilk kitabında Locke, insan zihninde doğuştan hiçbir bilginin bulunmadığı yönündeki temel tezini ortaya koyar. Ona göre, insan zihninde doğuştan var olduğu iddia edilen ne kuramsal ne de pratik düzeyde evrensel olarak kabul gören herhangi bir ilke, önerme, kavram veya ide yoktur. Bu durum yalnızca çocuklar için değil, akıl çağına erişmiş bireyler için de geçerlidir. Locke, zihnin bilincinde olmadığı bir şeyi içerebileceğini, dolayısıyla doğuştan bilginin varlığının mantıksal bir çelişki doğurduğunu savunur. O bu görüşünü, zihnin doğuştan boş bir levha gibi olduğunu, her şeyin sonradan deneyim yoluyla edildiğini savunan kendi ampirist bilgi kuramına bir hazırlık olarak ortaya koyar. Açık ve apaçık olarak kabul edilen bilgilerin, doğuştan oldukları iddiasını desteklemek yerine, deneyim yoluyla edinildiklerini gösterdiğini öne sürer. Nitekim doğuştan ilkeler olduğu kabul edilecekse, bunlara karşılık gelen doğuştan idelerin de olması gerekir. Oysa özdeşlik, nicelik, töz ve Tanrı gibi idelerin kaynağı Locke'a göre deneyimdir. Ona göre doğuştan ideler ve ilkeler anlayışı hem olgusal gerçeklerle çelişir hem de zamanla araştırma ve sorgulamayı engelleyici bir dogma işlevi görür. Dolayısıyla bilgiye ulaşma sürecini sekteye uğratır. Bu bölümde Locke'ın yukarıda ifade etmeye çalıştığımız doğuştancılık eleştirisine dair görüşlerini ayrıntılı bir biçimde ele alacak, böylelikle söz konusu eleştirinin deneyime dayalı bilgi anlayışındaki yerini ortaya koymaya çalışacağız.

2.1. Doğuştancılık Eleştirisi

Felsefe tarihine genel olarak bakıldığında, epistemoloji alanındaki en önemli ve yoğun tartışmaların, bilginin nasıl edinildiği ve kaynağının ne olduğu soruları ekseninde sürdürüldüğü söylenebilir. Bu tartışmalarda ise önemli yaklaşımlardan birisi doğuştancılık (innatizm) olmuştur. Doğuştancılık (*fr. nativisme; alm. Nativismus; ing. Nativism*) felsefe sözlüklerinde, “bilgilerimizin doğuştan geldiğini” ya da “zihinde deneyle elde edilen bilgilerden önce doğuştan gelen bilgilerin bulunduğunu ileri süren öğretisi” (Timuçin, 2004: 161), benzer bir biçimde “belirli insani özelliklerin, örneğin birtakım temel dilsel yapıların doğuştan getirildiğini savunan anlayış” şeklinde tanımlanmıştır (Cevizci, 2019: 136). Bununla birlikte daha da özelleştirildiğinde özellikle “epistemolojide, bilginin en azından bir bölümünün ya da bilgi için temel oluşturan kavram, ilke ve fikirlerin doğuştan

olduğunu, insan zihninin dış dünyaya ilişkin deneyim ve gözleminden elde edilemeyecek, soyutlama yoluyla kazanılamayacak ilke, kavram ve düşüncelerle dünyaya geldiğini savunan bilgi anlayışı” olarak da açıklanmıştır (Cevizci, 2019: 136). Bu bağlamda doğuştancılık öğretisinin “rasyonalist (akılcı)” filozoflar tarafından ilke edinildiği söylenebilir. Bu ilkenin karşısında ise bilginin deneyim veya tecrübe yoluyla sonradan elde edildiğini söyleyen “ampirist (deneyimcilik)” anlayış yer alır. Ampirist filozofların en önemli ve önde gelen temsilcilerinden olan Locke, kendi felsefi anlayışı içerisinde doğuştancılığa karşı çıkararak¹ bu düşüncesini *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme* adlı temel eserinin birinci bölümünde temellendirmeye çalışır. Bilgi, insan zihninde nasıl oluşur? Bilgiye kaynaklık eden malzeme nereden edinilir? gibi temel sorular bu bölümde incelenen başlıca konular arasındadır. Bu bölümde Locke, insan zihninde doğuştan herhangi bir fikir, düşünce, tasarım ya da daha teorik bir ifadeyle ide(a) veya ilke olmadığını, kısaca herhangi bir bilgiyle dünyaya gelinmediğini ileri sürer.²

Çünkü o, zihnin üzerine bir şey yazılmamış “beyaz bir sayfa” olduğuna işaret eder. Ona göre zihin yaratılışı itibarıyla “boş bir kâğıda (tabula rasa)” benzer.³ Bu benzetme üzerinden ifade edilecek olursa, Locke’ın amacı, bu boş kâğıdın nasıl doldurulacağı, zihnin malzemesi olan ideleri nasıl edinileceğini göstermektir. Bu doğrultuda öncelikle, Locke’ın doğuştancılığa yönelik eleştirilerini spekülative (kurgusal) ve pratik (kılğısal) ilkeler başlığı altında nasıl ele aldığı ana hatlarıyla ele alınmaya çalışılacaktır.

¹ Russell’in dile getirdiği üzere doğuştancılık eleştirisi sadece epistemik bir mesele değildir, siyasi yönü de vardır. “Dogmatizmden yoksunluk, Locke’ın bütün liberal harekete miras kalan bir özelliğidir. Birkaç kesinliği kendisinden öncekilerden alır: Kendi varoluşumuz, Tanrının varlığı ve matematiğin doğruluğu. Ancak öğretileri kendisinden öncekilerin öğretilerinden ayrıldığı her yerde, bunlar hakikati saptamanın zor olduğu ve rasyonel bir kişinin kanılarını biraz kuşkuyla savunacağı anlamına gelir. Bu zihin dini hoşgörüsüyle, parlamenter demokrasinin başarısıyla, laissez - faire ile ve liberal maksimler sistemiyle açıkça bağlantılıdır.” (Russell, 2021: 206-207).

² Cevizci’nin ifade ettiği üzere Locke’ın doğuştancılara yönelik eleştirisi ilk bakışta sadece epistemolojik bir mesele olarak görülse de daha yakından incelendiğinde bütünüyle modernist bir tutumla geleneğe, Skolastik düşünceye yöneliktir (Cevizci, 2018: 575).

³ “*Tabula Rasa*” ifadesi Locke için önemli olduğu kadar, Leibniz için de önemlidir. Leibniz ve Locke bilginin kaynağının nereden geldiği konusunda zıt kutuplarda yer alırlar. Fakat kaygıları ortaktır. Bu kaygıların sadece epistemolojik değil, aynı zamanda dinsel ve ahlaki, hatta psikolojik bir boyutları da vardır. Ayrıca Leibniz, Locke’ın “*Boş Levha*” ifadesine karşılık “*Damarlı Mermer*” benzetmesini kullanır (Tan, 2011: 191-194).

Locke'dan önceki felsefi gelenekte⁴ doğuştan bilgi anlayışını savunan pek çok düşünür bulunmaktadır. Locke, ampirist bilgi kuramını temellendirirken bu düşüncelere karşı çıkmış, insan zihninde doğuştan herhangi bir bilginin bulunduğunu reddetmiştir. Ona göre bütün bilgi deneyimle kazanılmakta, zihne sonradan giren ideler üzerinden şekillenmektedir. Bu bağlamda Locke'ın doğuştancılık eleştirisi, hem kendisinden önceki rasyonalist geleneğe bir itiraz hem de kendi bilgi felsefesinin temelini oluşturur.

2.1.1. Spekülatif İlkeler Üzerine

Locke'ın spekülatif (teorik) ilkelerin ya da bilgilerin doğuştanlığına ilk eleştirisi, “evrensel onay” kanıtı olarak da adlandırılan ve “tüm insanların uzlaştığı belirli kurgusal ilkeler” olduğunu ileri süren argümana yöneliktir. Bu argümana karşı Locke, tüm insanların üzerinde anlaştıkları belli ilkelerin olmasının onların doğuştan olduklarının bir kanıtı olmayacağını ileri sürer (Locke, 2000: 50). Nitekim “bir şey ne ise odur” ve “Aynı şeyin hem olması hem olmaması imkansızdır” türünden spekülatif ilkeler, ilk bakışta evrensel onay almış ilkeler gibi görünseler bile insanların çoğunun özellikle de çocukların veyahut akıl hastalarının bunlardan habersiz yaşadıkları açıktır. Bir başka ifadeyle doğuştancılığın dayandığı evrensel onay savı geçerli olsaydı, çocukların ve akıl hastalarının bile söz konusu doğuştan gelen ilkeleri onaylamaları gerekirdi ki bunlara dair en ufak bir fikir ya da bilgileri yoktur (Locke, 2000: 50).

Buna karşılık Locke, tüm insanların akıl çağına erdiklerinde yani akıllarını kullanmaya başlamalarıyla birlikte doğuştan getirdikleri bilgilerin farkına vardıkları ve onları onayladıkları savına da karşı çıkar (Locke, 2000: 50). Zira bu durumda iki ihtimal ortaya çıkar: Ya insanların akıllarını kullanmaya başladığı andan itibaren doğuştan gelen ilkelerin belirmesi söz konusu olur ya da insanların akıllarını kullanması ilkelerin zihinde fark edilmesine yardımcı olur (Locke, 2000: 50). Eğer ikincisinde olduğu gibi yani insanların akıllarını kullanmaya başlaması bu ilkeleri keşfetmeleri doğuştan olduklarını kanıtlamaya yetiyorsa, doğruluklarını akılla keşfettiğimiz her tür ilkenin ya da bilginin de doğuştan

⁴ Locke'ın doğuştan bilgi anlayışına yönelttiği eleştiriler, özellikle Descartes ve Leibniz gibi rasyonalist filozofların temsil ettiği yaklaşımı hedef almaktadır. Yani Locke aslında bilgi felsefesini temellendirmek için eleştirilerinde doğrudan Descartes ve Leibniz'i hedef alır; ancak eleştirilerinin kapsamı itibarıyla Platon'dan Malebranche'a kadar uzanan doğuştancılık geleneğini de içine aldığı söylenebilir.

olması gerekirdi. Bu durumda ise matematikçilerin teoremleri ile önermeleri arasında hiçbir fark kalmaz, hepsinin doğruluklarının aynı olduğu ve bunların doğuştan olduklarının kabul edilmesi söz konusu olurdu (Locke, 2000: 51). Bununla birlikte eğer insanlar akıllarını kullanarak bu ilkelerin doğuştan olduklarını keşfediyorlarsa da bu kez de doğuştan olduğu kabul edilen ilkeleri keşfetmek için yine akla başvurmak gerektiğini savunmak anlamsızdır. Üstelik insan zihninde doğuştan bilgiler olduğu fakat onların farkına ancak akıl çağına erişince varıldığını söylemek, insanın onları hem bildiği hem de bilmediği anlamına gelmektedir ki bu da çelişkilidir (Locke, 2000: 52). İlkinde olduğu gibi aklımızı kullanmaya başlar başlamaz doğuştan olduğu öne sürülen ilkelerin farkına varıyor ve onları onaylıyorsak, Locke’a göre bu da yanlış ve saçmadır. Zira “zihinde yer almadıkları ve akıl çağına erişin, buna bağlı olarak, bu ilkelerin keşfedildiği zamanla bir tutulmasının yanlışlığı apaçık ortadadır” (Locke, 2000: 54-55). Örneğin “Aynı şeyin hem var hem yok olması imkansızdır” ilkesinden haberdar olmadan da yaşayıp giden yabani ya da cahil pek çok insan vardır. Locke, insanların akıllarını kullanmaya başlayana dek bu gibi soyut ilkelerin ya da doğruların bilgisine sahip olmadıklarını kabul etmekle birlikte onların doğuştan olduklarını onaylamaz. Nitekim çocuklar gözlemlendiğinde, onların öncelikle daha bilindik ve tikel şeylerin idelerini edindikleri daha sonra genel ve soyut ideler ile onları simgeleyen sözcükleri öğrendikleri kolaylıkla görülebilir. Locke bu hususu şu sözlerle ifade eder:

Duyular öncelikle tikel ideleri alırlar ve henüz boş bir oda olan zihni doldururlar; zihin bir kısmını tanıdıkça, belleğe yerleşir ve adlandırılırlar. Sonraları, daha ileri giden zihin onları soyutlaştırır ve aşama aşama genel adları kullanmayı öğrenir. Bu şekilde, zihin, konuşma yetisinin malzemeleri, yani ideler ve dil ile donanmaya başlar (Locke, 2000: 56-57).⁵

Ancak Locke’a göre bu durum, her ne kadar genel ve soyut idelerin edinilmesi ile genel sözcüklerin ve aklın kullanımı arasında bir paralellik olup birlikte geliştiklerini gösterse de yine de doğuştan edinildiklerinin bir kanıtı olamaz (Locke, 2000: 57). Gerçekten de çocukların sahip oldukları ilk idelerin duyularında en çok izlenim bırakan dış nesnelere dair oldukları söylenebilir. Henüz bu aşamada çocuğun belleğini ya da bunları ifade eden sözcükleri kullanmadan bile tatlının acı olmadığını ya da tersini fark ettiği gözlemlenebilir.

⁵ Burada Locke, dil anlayışının da temellerini oluşturduğu soyutlamadan bahseder. Zihnin duyular aracılığıyla belleğine yerleştiği ve adlandırdığı genel adların soyutlama aşamasından sonra kullanarak, dilin bu şeylerle donandığını dile getirir. Zihin bunları kullanmadan önce, aklın etkin bir şekilde kullanımını gerçekleştirir. Fakat bu aşamada da bir bireyin aklın etkin kullanımını gerçekleştikten sonra, ancak soyutlama işlemi yapılabileceğinden dolayı, doğuştan idelerin ispatı yapılamaz.

Bu nedenle, bu ikisi arasındaki farkı dile getirmeden önce bildiklerini ifade etmeye başladığında, bunu kolaylıkla sözlü olarak aktarabilir. Benzer bir şekilde 7'ye kadar saymayı öğrenene, eşitlik ve toplam idelerini ve adlarını edinene kadar, küçük bir çocuğun üç ile dördün toplamının yediye eşit olduğunu bilmesi mümkün değildir. Ne zaman bu adları ve bu adların yerine geçtiği açık ve seçik ideleri edinir o zaman bu önermenin doğruluğunu da idrak eder.

Bu meseleyle ilişkili olarak doğuştancıların bir başka argümanı ise sözcüklerin ilk kez duyulduğunda hemen anlaşılması sonucunda, bunun doğuştan kazanılmış bilgiye işaret ettiği yönündedir (Locke, 2000: 59). Bu durumda ise Locke'a göre sadece bazı önermelerin ya da doğruların değil duyulur duyulmaz onaylanan, ilk duyulduğunda anlaşılan tüm önermelerin ya da doğruların doğuştan olduklarının kabul edilmesi gerekir. O zaman da bir ile ikinin toplamının üçe, bir ile üçün toplamının dörde eşit olduğunun vb. anlaşılır anlaşılmaz onaylanmasında olduğu gibi tüm sayısal önermelerin de doğuştan gelen temel önermeler olduğu kabul görmesi gerektiği sonucu çıkmaktadır. Benzer bir durum, sadece matematiksel önermeler için değil doğa bilimlerinin anlaşılır anlaşılmaz onaylanan tüm önermeleri için de aynı şekilde söylenebilir. Bu taktirde ise “aynı şeyin hem var hem yok olması imkansızdır” önermesi kadar “siyah beyaz değildir” ya da “kalem silgi değildir” veya “acı tatlı değildir” gibi tüm önermeler doğuştan gelen önermeler olarak kabul edilmelidir (Locke, 2000: 60).

Oysa Locke'a göre, aşama aşama ideleri ve idelerimizin işaretleri olarak kabul ettiğimiz sözcükleri edinir ve birbirlerine uygun bağlantıları öğreniriz ve ancak o zaman anlamlarını kavradığımız adları ve bir araya getirildiklerinde uyum ya da uyumsuzluklarını algılayabildiğimiz idelerimizi içeren önermeleri ilk duyduğumuzda onaylayabiliriz (Locke, 2000: 65). Çünkü her ne kadar sözcükleri öğrenmek kolay olsa da onların anlamlarını kavramak ve temsil ettikleri genel ideleri biçimlendirmek daha uzun zaman almaktadır. Bu bağlamda Locke, eğer doğuştan bilgiler olsaydı bunların tüm insanlar tarafından özellikle de zihinleri henüz gelenek ya da eğitimle biçimlendirilmemiş çocuklarda açığa çıkmasının ancak mümkün olduğunu düşünür. Oysa çocuklar, akıl hastaları ya da cahil insanlar zihinlerinde çok az ve sınırlı kavramlara ve idelere sahiptirler. Zira onlar yalnızca en çok ilgilendikleri ve duyuları üzerinde de en çok etkide bırakan şeylerin idelerine sahip olurlar. Ancak zaman içinde çocukların haşır neşir oldukları şeylerin artmasıyla daha soyut ve genel ideler edinebilmesi mümkün olur. Sonuç itibariyle Locke, insan zihninde doğuştan herhangi bir ide, önerme, kavram, bilgi ya da ilkenin olamayacağını ileri sürer.

2.1.2. Pratik (Kılgısal) İlkeler Üzerine

Locke, spekülâtif yani teorik diyebileceğimiz ilkelerin doğuştan olmadığını ispatladıktan sonra, pratik ilkelerin de doğuştan olamayacaklarını kanıtlamaya çalışır. Daha önce de açıklandığı gibi nasıl ki spekülâtif ilkelerin herkes tarafından onaylanmaları doğuştan olduklarının bir göstergesi olamazsa pratik ilkeler söz konusu olduğunda da bunların evrensel onay almadıklarını göstermek daha da kolaydır. Zira “bir şey ne ise odur” ya da “aynı şeyin hem var hem de yok olması imkansızdır” ilkeleri kadar açık ve net bir şekilde ifade edilebilecek pratik ya da ahlaksal ilke örneği vermek mümkün değildir. Gerçekten ahlaki ilkelerin toplumdan topluma değişiklik gösterdikleri, birçok insanın onlardan haberdar olmamaları ya da ilk duyulduklarında hemen onaylanmamaları tüm insanlar tarafından kolaylıkla kabul edilecektir.⁶ Ancak Locke konuyu ayrıntılandırmaya çalışır ve yine de sorar: Bütün insanların kabul ettiği ahlak ilkeleri var mıdır? Ya da ahlaki ilkeler söz konusu olduğunda tüm insanların onaylamaları mümkün müdür?

Locke’a göre bu durumda ilk bakışta adalet ve sözleşmelere bağlılık tüm insanların onayladığı evrensel ilkeler gibi görünür. Örneğin yasadışı davranışlarda bulunan insanların kendi aralarında bu ilkelere uydukları gözlemlenebilir. Ancak daha yakından bakıldığında bu ilkelere toplulukların kendi içindeki düzenini sağlanması adına uydukları görülür. Bu kişilerin adil gibi görünmeleri, adalete doğuştan sahip olduklarını mı gösterir? Kuşkusuz, hayır (Locke, 2000: 74).

Bununla birlikte Locke’ın doğuştan pratik ilkelerin olduğuna karşı çıkışının bir başka dayanağı da “insanın yalnızca akıl yoluyla bulamayacağı bir ahlak kuralının varlığından söz edilememesidir” (Locke, 2000: 76). Eğer ahlak kuralları doğuştan olsalardı, apaçık bir şekilde benimsenir ve hiçbir ispata gerek duyulmazdı. Oysa herhangi bir ahlak kuralının nedeni sorulabilir ve gerekçesi istenebilir. Eğer doğuştan bir ilke ya da kural olsaydı bunun kanıtlanmasına da gerek olmaz, duyulur duyulmaz hemen onaylanırdı. Oysa her insan farklı bir gerekçe verebilmektedir. Örneğin, “insan sözünde durmalıdır” gibi bir ahlak ilkesine neden uyulması gerektiği sorulduğunda, dindar bir kişi Tanrının isteğine, devleti temel alan

⁶ Cevizci, bu görüşü Locke’ın tarihsel ve kültürel rölâtivizmi olarak yorumlar ve “insanların ahlaki ilkeler üzerinde evrensel olarak ittifak etmeleri bir yana, onların bu ilkeler hakkında tam bir ayrılık içerisinde” olduklarını ifade eder (Cevizci, 2018: 577).

bir düşünceye sahip kişi ise devlet tarafından cezalandırılmamak için, gibi bir gerekçe verebilir (Locke, 2000: 77). Yani her insanın gerekçesi farklı olabilir. Üstelik, insanlar arasında geçerli olan ahlak kuralları, mutlulukla ilgili beklentilere göre de farklılık kazanabilmektedir. Bunlar doğuştan olsa ya da Tanrı tarafından zihne basılmış olsaydı durum böyle olmazdı (Locke, 2000: 77).

Üstelik Locke’a göre insanların zihnine basılmış doğuştan ahlak ilkeleri olsaydı bunlara uyulmamasının da mümkün olmaması gerekirdi. Yani herkes uymak zorunda kalırdı. Halbuki pek çok insan hiçbir sorumluluk taşımadan, ceza veya kınanma korkusu olmadan veya vicdan azabı çekmeden yaşayıp gitmektedir. Bu konuda Locke çarpıcı örnekler verir ve imayla sorar:

En uygar toplumlar içinde bile çocuklarını terk edip ormanda vahşi hayvanlar, açlık ve soğukla başbaşa bırakmış ancak bundan dolayı kınanmamış insanlar olmadı mı? Bazı ülkelerde hala doğum sırasında ölen kadınlarla bebekleri diri diri gömmüyorlar mı? Ya da düzenbaz bir astrolog yıldızlarının kötü olduğunu söyledi diye öldürülen çocuklar yok mu? Belli bir yaşa gelen ebeveynlerin çocukları tarafından hiçbir vicdan azabı duyulmadan terk edildikleri ya da öldürüldükleri yerler yok mu? (Locke, 2000: 80).

Görüldüğü üzere Locke, pratik veya ahlaki ilkeler arasında büyük ayrımlar olduğunu, dolayısıyla genel olarak kabul görmüş bir doğuştan ahlak kuralı bulmanın imkânsız olduğunu düşünür. Ayrıca bunlar doğuştan edinilmiş olsalardı Locke’a göre öğrenilmelerine de gerek olmaz herkes tarafından kolaylıkla bilinir ve kabul edilirdi. Oysa böyle bilinip kabul edilmedikleri açıktır.

Sonuçta Locke, zihnimizde ne spekülâtif ne de pratik herhangi bir ilke ya da bilgiyle dünyaya gelmediğimizi gösterir. Onun bu eleştirileri, doğuştancılığın makul bir zemine dayanmadığını kanıtlamaya yöneliktir (Woolhouse, 2019: 100). Şu hâlde şimdiye kadar zihnin aslında “boş bir kağıt” gibi olduğunu göstermeye çalışan Locke’ın bundan sonra bu kâğıdın nasıl ve nereden dolduğunu açıklaması yani zihnimizin düşünme ve akıl yürütmede kullandığı içeriği ya da malzemeyi nereden ve nasıl aldığını göstermesi gerekir. Bu ise doğrudan Locke’ın ideler ile kaynağına dair görüşlerinin ele alınmasını gerektirir.

2.2. İdelerin Kaynağı

Locke, felsefe tarihi boyunca bazı düşünürler tarafından, doğuştan geldiği kabul gören kılışsal ve kurgusal ilkeleri, ideleri veya bilgileri reddeder. Sorgulamasını ideleri nasıl ve hangi yolla edindiğimiz hakkında yürütür. Sonuç kısa ve nettir: *Deneyim*. Locke, *ide / idea* terimi ile “insanın anlama yetisinin nesnesi haline gelen her şeyi” yani “düşünme ediminde zihnin kullanabildiği imge, kavram, tür ya da başka herhangi bir şey ile denmek isteneni kapsayacak” şekilde kullanır (Locke, 2000: 38). Ona göre bir şeyin idesine, bilgisine ya da ilkesine sahip olmak demek onu algılamaktan geçer.

Dolayısıyla zihnimizin düşünmenin malzemeleri ile donanması ise “dışımızdaki duyulur nesneler ya da kendi içimizde algıladığımız ve duyduğumuz zihinsel işlemlere⁷ yönelik gözlemimiz” sonucu gerçekleşir (Locke, 2000: 134). Bunlardan ilkinde *dış duyum / duyum* (*sensation*), ikincisine ise *derin-düşünme / iç duyum* (*reflection*) denir. O duyumu şu şekilde tanımlar; “duyulur nesneler alanında DUYULARIMIZ zihne bunların etkileme biçimlerine göre çeşitli algılarını iletirler. Dolayısıyla sarı, beyaz, sıcak, soğuk, yumuşak, sert, acı, tatlı ve benzeri tüm duyulur niteliklerin idelerini ediniriz; “duyular zihne iletilirler” ile söylemek istediğim duyularının zihinde bu algıları üreten şeyleri dış nesnelerden alıp zihne taşıdığıdır” (Locke, 2000: 134). Bununla birlikte zihnin idelerle doldurulmasını sağlayan bir diğer kaynak ise zihnin kendi işlemleri üzerine yaptığı algısıdır. Söz konusu algılar zihnin idelere ilişkin işlemlerinin kavranması bakımından ilkinden farklıdır. Locke’a göre “bilincinde olduğumuz ve kendimizde gözlemlediğimiz algılama, düşünme, kuşku duyma, inanma, uslamlama, bilme, isteme” gibi zihinsel işlemler aracılığıyla idelerle donanırız. Bu nedenle bunlara *içsel duyuy* ya da *iç duyum* da denilebilir (Locke, 2000: 135). Bir başka deyişle “zihin, dış duyum yoluyla edindiği ideler alanında, kendi işlemlerini devreye soktuğu ve bu yolla yeni bir grup ideyle donandığı zaman ortaya çıkan ideler iç duyum ideleridir” (Locke, 2000: 152). Şu hâlde Locke’ın da ifade ettiği üzere düşünme ya da bilgimizin kaynağında duyum ve iç duyum yoluyla edindiklerimizden başka herhangi bir şey yoktur. Her ne düşünürsek düşünelim, düşündüklerimiz iç duyum ve dış duyum ile edindiklerimizle sınırlıdır. Gerçekten de o bu hususu, “zihin gezindiği geniş alanda, en yüce kurgularında bile dış

⁷ Locke’ın burada kullandığı “işlemler” terimi “zihnin idelerine ilişkin etkinlikleri yanında, bir düşünceden doğan doyum ya da rahatsızlık gibi etkinliklerin kendilerinden kaynaklı bazı edilginlikleri de içerir” (Locke, 2000: 136).

duyum ve iç duyumun düşünmesi için sunacağı idelerin bir adım ötesine geçemez” diyerek belirtir (Locke, 2000: 152).

Zihnin düşünmenin malzemesi olan idelerle kapsanması ve iç içe olmaya başlaması ise bebeklik döneminden başlayarak gerçekleşir. Bebekler dünyaya geldikleri andan itibaren çevrelerinde olan şeylerin ya da nesnelerin izlenimlerini edinirler. Özellikle renkler, sesler ve dokunulur nitelikteki şeyler çocukların duyularını uyarmada dolayısıyla duyumların elde edilmesinde daha etkilidirler.⁸ Nitekim Locke’a göre eğer bir çocuk yetişkin olana dek siyah ve beyaz dışında hiçbir şey görmeyeceği bir yere kapatılsa kırmızı ya da yeşil rengin idelerine sahip olamayacaktır (Locke, 2000: 137). Ananasın tadına hiç bakmamış bir kişi, ananasın tadı hakkında bir ideye sahip olmayacaktır. Dolayısıyla idelerin edinilmeleri, çocukluk dönemindeki gerek çevresel etkenlerle gerekse çocuğun maruz kaldığı dış nesnelerle olan etkileşimi ve tanışıklığı üzerinden açıklanabilir. Çocuk başlangıçta duyuların maruz kaldığı etkilerle duyum idelerini edinir. Ne kadar çeşitli etkilere maruz kalırsa zihninde o kadar çeşitlilikte ide oluşmaya başlar. Fakat edinilen bu idelere dikkat kesilmez ve düşüncelerini bunlar üzerine yoğunlaştırmaz ise onları açık ve seçik ideler olarak edinemez.⁹ Bu hususu Locke şu sözlerle ifade eder: “Tıpkı gözlerini dikip pür dikkat izlemedikçe bir saatin ya da bir resmin bütün tikel idelerine erişemeyeceği gibi. Resim ya da saat her zaman görebileceği bir yerde olabilir ancak birer birer her ayrıntısını düşünecek kadar dikkatini yöneltmedikçe bunların tümüne ilişkin karışık bir ideye sahip olabilir yalnızca” (Locke, 2000: 137). O halde insanın “ilk duyuma erdiği” zaman, ideler edinmeye ve onları algılamaya başladığı söylenebilir.

2.3. İdeler Üzerine

Buraya kadar idelerin kaynağını ve nasıl edinildikleri üzerine yoğunlaştık. Bundan sonra idelerin *yalın* / *basit* ve *bileşik* / *karmaşık* olmak üzere nasıl ayrıldıklarını açıklamaya çalışacağız. Nitekim Locke, zihnin dış duyum ya da iç duyum yoluyla ürettiği ideleri, *yalın*

⁸ Burada anlatmak istenilen şey çocuğun nesnelerle tanışıklık sağladıkça onların zihninde netlik kazandıklarıdır. Bir çocuk ne kadar nesne ile tanışırsa o kadar fazla yalın ide edinir. Elbette ki yalnız bu yalın ideleri edinmek tek başına yeterli değildir. Bu idelerin zamanla açık ve seçik hale gelmesi de gerekir.

⁹“Locke’a göre eğer bir ide açık değilse bulanıktır. Bulanıklığa sebep olan şey duyu organlarının kusurlu oluşu, varlıkların duyu organları üzerinde bıraktığı etkinin sönük ve belirsiz oluşu, ayrıca hafızanın kendi kusuru yani hafızada bir zayıflık olabilir” (Kılıç, 2014: 461).

/ basit (*simple ideas*) ve bileşik / karmaşık (*complex ideas*) olarak ikiye ayırır. Ona göre zihnimiz bir beyaz kâğıt gibi boş da olsa tümüyle edilgin değildir. Yalın idelerin edinilmesinde zihnimiz edilgin, oysa karmaşık idelerin üretiminde etkindir. Bu nedenle zihnin hangi anlamda edilgin hangi anlamda etkin olduğunu anlamak için öncelikle yalın ve karmaşık ideler ayrımını ele almak gerekir.

2.3.1. Yalın İdeler

Locke’a göre yalın ideler “bir insan için, kendinde bileşik olmadığı halde zihinde tek tip bir görünüş ya da kavrama bürünen ve farklı idelere ayrıştırılmayan” şeylerdir (Locke, 2000: 155). Bu idelerin şeylerin zihnimize ilk görünüşünü ifade eden yalın hallerine karşılık geldiği söylenebilir. Bilgimizin kaynağını öğrenmek ve analiz edebilmemiz için yalın ideleri çok iyi kavramak gereklidir. “Yalın ideler, bilgimizin imâl edildiği hammaddelerin esas kaynağını oluşturur. Bu ideler, duyular yoluyla zihin tarafından *pasif* bir şekilde alınırlar; yani zihin bunları alırken edilgindir” (Zelyüt, 2022: 102). Dolayısıyla zihin ne kadar nesneye tanışırsa o kadar çeşitlilikte yalın ide sahibi olur.

Yalın ideler kendiliğinden ve zorunlu olarak nesnede bulunan, bu bakımdan da duyuların maruz kaldığı etkilerle ortaya çıkar. Bunların edinilmesi öznenin etkinliğine bağlı değildir. Özne burada yalın ideleri edinirken edilgindir. Bir başka ifadeyle duyularımıza temas eden nesnelerin etkilerine biz istesek de istemesek de maruz kalırız.¹⁰ Bu durumu Locke şöyle ifade eder: “Yalın ideler zihne sunulduğunda anlama yetisi artık onları dışlayamaz, işlendiklerinde değiştiremez, bozamaz, kendisi yenilerini yapamaz ki bu haliyle önüne konan nesnelerin içinde ürettiği ideler ya da imgeleri almamazlık edemeyen, değiştiremeyen ya da bozamayan bir aynayı andırır” (Locke, 2000: 153).¹¹ İç duyumdan ve dış duyumdan gelen bu idelerin edinilmesinde, zihnin edilginliği aslında zihnin hiçbir etkisinin ve rolünün olmaması anlamına gelmez. Zihnin edilginliği söz konusu idelerin tek başına var edilebilir ya da yok edilebilir olmaması anlamında kullanılmaktadır (Zelyüt, 2022: 102).

¹⁰ Dış duyumlar söz konusu olduğunda zihin edilgindir.

¹¹ Locke’ın buradaki ayna metaforunu kullanması aynanın her şeyi olduğu ve görüldüğü gibi yansıtmamasından kaynaklıdır. Ayna gibi anlama yetisi de şeyleri oldukları gibi işlemek zorundadır.

Bununla birlikte biz hem iç duyum hem de dış duyum sayesinde yalın ideler elde ederiz. Bu yalın idelerin zihinsel işlemler sonucu birleşimi ile daha sonra değinecek olduğumuz *bileşik ideleri* oluştururuz. Ancak idelerimiz, o kadar iç içedirler ki onları yalın ve bileşik ide diye ayırt etmek oldukça güçtür. Fakat duyular yoluyla edindiğimiz ideler kendiliklerinde yalın ve ayrık haldedir (Locke, 2000: 154). Örneğin; elmada hissettiğimiz sertlik veya ekşilik, bir çiçeğin kokusu veya bir portakalın tadı kadar bir diğerinden ayrıktır. Ancak bir nesnede (örneğimizdeki elmada) bu yalın idelerin ayrık halleriyle değil, bir bütün olarak yani bu yalın idelerin birleşimiyle karşılaşırız. Dolayısıyla Locke’a göre farklı duyularımızla farklı duyumlar elde ederiz. Bu duyumlar olmadığı takdirde ne onları birleştirebilir ne de bu verilen malzemeyi birbirinden ayırt edebiliriz.

Locke yalın ideleri kısaca açıkladıktan sonra onları dörde ayırır: İlki *tek bir duyu yoluyla* gelenlerden; ikincisi kendilerini *birden fazla duyu yoluyla* iletenlerden; üçüncüsü *yalnızca iç duyumdan* gelenlerden; sonuncusu ise *hem iç duyum hem de dış duyum* yollarıyla edinilenlerden oluşur. Yalnızca tek bir duyu yoluyla zihne iletilen yalın idelere gözler ile renk idelerini, kulaklar ile ses idelerini edinmemiz örnek verilebilir. Her bir duyunun bir diğerinden ayrı bir işlevi olduğu için gözlerle sesi veya kulaklar ile renkleri algılayamayız (Locke, 2000: 158-159). Mesela karın soğuk olduğunu yalnızca dokunma duyumuzla fark ederiz. Birden fazla duyu yoluyla gelen yalın idelere hem gözlerle hem de dokunma duyumuzla algılayabildiğimiz, “uzay, uzanım, şekil, hareket ve hareketsizlik” gibi ideler örnek verilebilir (Locke, 2000: 168). Masamın üzerinde duran kalemi hem görme hem de dokunma duyumuyla algılarız. Bunların yanı sıra iç duyumun yalın ideleri yani refleksiyon ile kazandığımız idelerimiz de vardır. Hatırlanacağı üzere duyum idelerini dışarıdan alan zihnimiz, kendi içine dönüp bu ideler üzerindeki kendi etkinliklerini gözlemlediğinde, dışındaki şeylerden edindikleri kadar düşünme ediminin nesneleri olabilecek başka ideler, yani iç duyum ideleri de edinmeye başlamaktadır (Locke, 2000: 169). Dün yediğim elmalı kekin tadını hatırlıyor olmam, iç duyum idesine örnek verilebilir. Kendi zihnimizin işlemlerinin algısı yoluyla edindiğimiz iç duyumun yalın ideleri ikiye ayrılır: “Algılama ya da düşünme” ve “istem ya da istenç gücü”. Locke, düşünme gücünün, anlama yetisi olarak da ele alırken istem gücünün de istenç olarak tanımlanabileceğini söyler. İç duyumun yalın idelerine anımsama, ayımsama, usamlama, yargılama, bilgi ve inanç vb. örnek gösterilebilir (Locke, 2000: 169-170). Bununla birlikte hem iç duyumdan gelen hem de dış duyumdan gelen yalın ideler vardır. Haz ya da zevk ve karşıtları acı ya da sıkıntı, güç, varoluş, birlik bunlardan birkaçıdır. Bu idelerin hem iç duyum hem de dış duyum yoluyla

nasıl geldiğini sorguladığımızda Locke şu şekilde ifade etmektedir: “Bir dereceye kadar bize yararlı gelen ısı biraz artınca bayağı rahatsız edici olur, duyulur nesnelerin en haz vericisi olan ışık gözlerimizin alabileceği oranın üstüne çıkarıldığında çok acı verici bir duyuma yol açar” (Locke, 2000: 173). Buna göre odanın sıcaklığı rahat hissetmemi sağlarken sıcaklığın fazla olması beni rahatsız edip hoşnutsuzluk yaratabilir. “Böylece haz ya da acı, hoşlanma ya da rahatsızlık, neredeyse duyumdan ve derin-düşünmeden kaynaklanan tüm düşüncelerimize eşlik ederlerken varoluş ve birlik ise anlığa dışardaki her nesne ve içerdeki her düşünce tarafından telkin edilen başka iki düşüncedir” (Copleston, 1998: 88). Örneğin masamın üzerinde duran kalemi algıladığımda kelemen benim dışımda bir varlığı olduğunu düşünür, böylece varlık idesini edinirim. Bu sayede bir yandan zihnimde bir kalem idesini oluştururken diğer yandan da refleksiyon yoluyla kelemen benim dışımda bir varlığı olduğunu düşünerek refleksiyonla varlık idesini de edinmiş olurum. Bununla birlikte güç idesi hem kendi içimizdeki gücü hem de cisimlerin birbiri üzerinde yarattığı etkileri gözlemleyerek elde edilir (Copleston, 1998: 88). Örneğin masamın üzerinde duran elmayı almak için kolumu kaldırdığımda kolumu kaldırma gücüne sahip olduğumu fark ederim.

Locke yalın ideleri bu dört grupta ele aldıktan sonra özellikle iç duyumun yalın idelerini ayrıntılarıyla açıklar. Zira bu ideler zihnin çeşitli faaliyetlerinin neticesinde edinildikleri için düşünme, öğrenme, bilme ve adlandırma gibi edimlerin nasıl gerçekleştirildiğinin açıklanmasının yanı sıra bileşik idelerin nasıl oluşturulduğunun açıklanmasıyla da bağlantılıdır. Bu nedenle Locke’ı takip ederek söz konusu idelerin ayrıntılarına değinecek böylelikle bir sonraki kısımda ele alacağımız bileşik ideleri nasıl meydana getirdiğimize de açıklık getirmiş olacağız. İç duyumla edinmiş olduğumuz idelerin etkinlikleri algılama, hatırd tutma (bellek, hafıza, depolama), ayırt etme gibi zihnin diğer işlemleridir. Zihnin algılama faaliyetini ve hatırd tutma faaliyetini yerine getirirken edilgin bir rol oynarken ayırt etme de ise etkin bir rol oynar. İdelerin yalın bir şekilde *algılanması* Locke’ın ifadeleriyle zihnimizde gerçekleşen zihinsel sürecin başlangıcıdır. “Algılama idelerimiz alanında kullanılan ilk zihinsel yeti olduğundan iç duyumdan edindiğimiz ilk ve en yalın idedir ve bazılarınca genel anlamıyla “düşünme” diye de adlandırılır” (Locke, 2000: 192). Fakat zihin ideler üzerinde düşünürken aktif olarak işlem gerçekleştirir. Algılama dediğimiz işlem ise bu durumda pasif bir noktadadır. Çünkü algılanan şeye zihin, zorunlu olarak maruz kalır. Bu yüzden “algılama zihnin çoğunlukla edilgin olduğu bir alandır ki algıladığı şeyi algılamaktan kaçınmaz” (Locke, 2000: 192). Ancak algılananın kavranması için zihnin etkin olması gerekir. Zira bu sayede algılamanın nasıl olduğu fark edilebilir (Locke, 2000:

192). Basit bir ifadeyle algılama, dış duyumdan elde edilen şeylerin iç duyum yoluyla işlenmesi sonucu gerçekleşir. Burada iç duyumun önemi ortaya çıkıyor ki zihindeki şeyler, iç duyumda işlenmediği takdirde, dış duyumdan ne kadar veri elde edilirse edilsin algılama gerçekleşmez. Locke bu durumu şu şekilde ifade eder: “(...) Bedende oluşan değişimler zihne ulaşmaz ve dış duyular üzerinde bırakılan izlenimler zihnin dikkatini çekmezse algılama olmaz. Beyne taşınmadıkça ve zihinde ısı duyumu ya da acı idesi üretilmedikçe ateş bedenimizi bir odun gibi yakabilir” (Locke, 2000: 193). Dolayısıyla Locke edimsel olan algılamanın da gerçekleştiği yer olarak zihni işaret eder. Gerçekleşmiş olan eylemlerden elde ettiğimiz idelerin algılanabilmesi için ilk olarak zihne iletilmesi ve daha sonra zihnin kendi içinde bir düşünme faaliyeti gerçekleştirmesi sonucunda algılama ortaya çıkar. Eğer algılama gerçekleşmezse, dış duyumdan aldığımız idelerin (ısı, acı, tatlı, ekşi vb.) bilgisine erişemeyiz. Örneğin ısı ya da acı idesi algılanmamış ve zihne iletilmemişse ateşin bedenimizi yakabileceğini bilemeyeceğimizden ateşe temasta bulunabilir ve yanabiliriz. Bununla birlikte nesnelerin algı alanımıza girmesi de gerekir. Örneğin eğer bir ses işitemeyeceğimiz kadar az ise sesi algılayamayız. Ya da kulağımıza ses çarpsa da zihin tarafından dikkatle alınmazsa, duyum ve algılama gerçekleşmez. Ancak duyum ve algılama gerçekleşirse bir ide olabilir (Locke, 2000: 193). Bu nedenle de Locke’a göre bebekler anne karnındayken bazı idelere potansiyel olarak sahip olsalar bile, tam anlamıyla algılama gerçekleşmediği sürece bu ideleri bilinçli olarak edinmiş sayılmazlar.¹² Başka bir deyişle algı ve duyum ide ediniminin ön koşuludur.

Hatırda tutma iç duyum ve dış duyum yoluyla edinilmiş olan yalın ideleri zihinde saklama işlemidir. Hatırda tutma işlemi iki şekilde gerçekleşir. Bu işlemlerden ilki, dikkatli düşünme olarak da adlandırılan, zihne giren idenin bir süre boyunca edimsel olarak canlı tutulmasıdır (Locke, 2000: 201). Algı ve bilinç yoluyla gerçekleşen bu işlem, idelerin zihinde tutulmasını sağlar. İkinci işlem ise, zihne işlendikten sonra kaybolan ya da görüş alanından çıkmış olan idelerin zihinde yeniden canlandırmasıdır (Locke, 2000: 201). Bu işlemle zihne daha önce girmiş fakat göz önünde tutulmayan, zihinde kaybolan ideler tekrar gün yüzüne çıkarılır. Başka bir bağlamda “geçmiş eylemlerin, düşüncelerin, sahip olunan tecrübelerin zihinde

¹²Locke’ın bu görüşünden idelerin doğuştan geldiği anlamı çıkarılmamalıdır. Çünkü Locke bunun doğuştancılıkla ilgisi olmadığını açıkça belirtir. Zira ona göre dış duyumun etkileri olarak söz edilenler bedendeki duygulanımlarının zihin dışındaki bir şeye bağlı olduklarını ifade etmektedir. Bu bakımdan da anne karnında edinilen ideler diğerlerinden yalnızca daha önce üretilmiş olmaları bakımından ayrırırlar (Locke, 2000: 194).

muhafazası ki Locke'ın tabiriyle “tutulması (*retention*)” ve onların “canlandırılarak (*revive*)” hatırlanması doğrudan hafızayı gerektirmektedir. Hafıza bir kişinin zaman boyunca süren aynılığı ya da özdeşliğini sağlayan temel dayanaktır” (Çıvgın, 2019: 381). Bu bağlamda zihnin daha önce edinmiş olduğu ideleri saklamasına, depolamasına ihtiyacı vardır. Bu depolama işlemi, bellek/hafıza sayesinde gerçekleşir. Depolanan verilerin yeniden canlandırılması ise hayal gücünün işlevidir (Locke, 2000: 202). Elbette ki hayal gücünün bu işlevi ve belleğe işlenen idelerin kalıcı olup olmaması kişiden kişiye değişir. Nitekim dikkatli düşünme ve bilgilerin tekrar edilmesi bellekte bilgilerin kalıcı hale gelmesini sağlar ve onlar daha kolay canlandırılabilir.

Bununla birlikte bellekte en kalıcı izler taşıyan ideler, acı ve haz ideleri olarak karşımıza çıkar. Duyularımızın asıl görevi bedeni inciten, acı veren şeylerden uzak tutmak olduğu için doğa acının farklı idelerle birlikte hareket edeceği şekilde düzenlenmiştir. Bu durum yetişkinlerde ve çocuklarda farklı gözlemlenir. Haz ve acı ideleri, çocuklarda düşünmenin yerini doldururken yetişkinlerde ise düşünme sürecini kısaltır (Locke, 2000: 203). Nitekim bu düzenleme yetişkinlerde kendilerine acı veren şeylerden kaçmasına ve belleklerinde bir uyarı olarak yerleşmesine neden olur. Bellekte daha önce yerleşmiş olan ideleri zihin canlandırırken etkin bir rol oynar ve bu canlandırma süreci sonrasında ideler görünürlük kazanır. Yineleme ve tekrar etmek, kalıcılığı artırır. Fakat ideler yeniden canlandırılmazlarsa gittikçe zihnimizden silinirler. O halde bellek düşünebilmemiz, akıl yürütebilmemiz ve diğer zihinsel etkinlikleri gerçekleştirebilmemiz için önemli ve temel rol oynar. Fakat bellek, Locke'a göre iki şekilde kusurludur. İlki, belleğin bilgileri unutması; ikincisi ise belleğin yavaşlığıdır. Zira zamanla idelerimizi unutabiliriz. İdeleri canlandırmak veya yeniden hatırlamak istediğimizde de belleğimiz yavaş çalışabilir (Locke, 2000: 206).

Locke'a göre zihnimizin bir diğer önemli işlevi *ayırt etmedir*. Ayırt etme işlemi, idelerin birbirinden ayırt edilmesi ve seçilmesi görevini üstlenir. Bu işlem olmazsa bilginin oluşması mümkün olmaz. Bilgi edinmek için zihnimizin etkin olması gerekir ki nesneleri açık ve seçik şekilde bilgisini edinmek mümkün olsun (Locke, 2000: 209). Dolayısıyla idelerimiz açık ve belirgin olursa onları birbirlerinden ayırt edebilmemiz de kolaylaşır. Yine zihnimizin temel işlevlerinden biri *karşılaştırma* bir diğeri ise *birleştirmektir*. İdeleri birbiriyle kıyaslayabilir veya onları bir araya getirip yeni ideler meydana getirebiliriz.

Yukarıda ifade etmeye çalıştığımız zihnimizin tüm işlemleri, yalın idelere ad verilmesinde de etkin rol oynarlar. Daha önce kısaca ifade ettiğimiz üzere yalın idelerin zihne yerleşmesi çocukluk döneminde gerçekleştiği için bu dönemde duyumlardan elde edilen idelerin, belleklerde yerleşmesi ve aşama aşama kaydedilmesi gerekir. Daha sonra bu ideler öğrenilir. Bu düzeyde konuşma becerisini geliştiren çocuklar, ideleri başkalarına aktarmak için sözcüklere başvurarak işaretler oluşturur.¹³ Yani bir zincirin parçaları gibi en son aşamada sözcükler tikel idelerin işaretleri olarak ortaya çıkarlar. Bu bakımdan da idelerin işareti olarak sözcükler kullanılarak iletişim sağlanır.¹⁴ Zamanla ideler ve onların işareti olan sözcük dağarcığımız geliştikçe zihnimizin bu tikel ideleri genelleme yaparak soyutlayabilmesi, böylelikle şeyleri türlere ve cinslere ayırmamız da mümkündür (Locke, 2000: 213). Bu sayede genel (tümel) ideler ya da terimler oluşturulabilir (Locke, 2000: 214).

Buraya kadar bilginin oluşabilmesi için, iç duyum ve dış duyum yoluyla elde ettiğimiz yalın idelerin kaynaklarından ve zihnin iç duyumla edindiği diğer işlemlerinden bahsetmeye çalıştık. Bundan sonra yalın idelerin birleşmesiyle oluşan karmaşık / bileşik idelerin ayrıntıları üzerinde duracağız.

2.3.2. Bileşik İdeler

Locke'ın kendi felsefi anlayışı içerisinde epistemolojisi açısından önemli olan bir diğer şey de yalın idelerden bileşik / karışık / kompleks/ karmaşık ideler (*complexs ideas*) oluşturmaktır. Locke bileşik ideler ile ilgili düşüncelerini *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme (An Essay Concerning Human Understanding)* adlı temel eserinin ikinci kitabında ayrıntılı bir şekilde dile getirir. Şimdiye kadar bilginin oluşabilmesi için gerekli olan, zihnin etkinliğine bağlı olmadan oluşan, iç duyum ve dış duyum yoluyla elde edilen yalın ideleri ele aldık. Bunlara ek olarak *bileşik ideleri* çözümleyebilmemiz açısından zihnin diğer işlemlerini kısaca (algılama, bellek, hafıza) irdeledik. Bu kısımda ise zihnin etkinliğine bağlı olarak yani zihnin etkin ve aktif olduğu bu süreçte, basit idelerin birleşimiyle oluşturulan bileşik ideleri ele almaya çalışacağız.

¹³ Bu idelere ad verilmesi ve sözcüklerle işaretlerin elde edilmesi Locke'ın dil anlayışına değinmemizi gerektirir. Bu konu ayrıntılı olarak ikinci bölümde açıklanacaktır.

¹⁴ Daha sonra ayrıntılı olarak değineceğimiz gibi kelimeler ya da sözcükler idelerimizin duyulur işaretleridir ve konuşmalarda yerini tuttukları ideler de bu işaretlerin münhasır ve doğrudan anlamlarıdır (Altınörs, 2023: 73).

Locke’a göre zihin yalın ideleri malzeme olarak devreye alır ve işlemlerden geçirerek bileştirir. Bu sayede bileşik ideler meydana getirilir. Bu işlem üç şekilde ele alınabilir:

- (1) Birkaç yalın idenin tek bir bileşik idede birleştirilmesi.
- (2) Yalın ya da bileşik iki idenin tek bir ideye dönüştürülmeden ikisine de aynı anda ulaşabilmek için bağlantılandırılması.
- (3) Gerçek varlıklarında onlara eşlik eden tüm diğer idelerden ayırması. Bu, *soyutlama* olarak adlandırılan, genel idelerin oluşturulmasına yarayan bir işlemidir. Demek ki yapabileceklerimiz ideleri birleştirme, bağlantılandırmak ve ayırmaktan ibarettir (Locke, 2000: 222).

Bileşik ideler ne kadar birbiriyle ilişki içerisinde, çeşitlilikte ya da ne kadar sonsuz sayıda olsalar da Locke onları üç başlık altında toplar: Birincisi, Kipler / Tarzlar / Modlar (*Modes*); ikincisi, Tözler / Cevherler (*Substances*); üçüncüsü ise Bağlantılardır / İlişkilerdir (*Relations*).

2.3.2.1. Kipler (*Modes*)

Kendi kendilerine değil de tözlerin bağımları ya da duyulanımları olarak ortaya çıkan bileşik idelerdir (Locke, 2000: 222). Bu bakımdan kipler var olmak için başka bir şeye, dolayısıyla töze ihtiyaç duyarlar. Örneğin beyaz renk kendi başına değil ancak bir şeyin –mesela bir cismin, tebeşirin- beyaz olmasıyla var olabilir.

Kipler ikiye ayrılır: Bunlar a) bileşik idelerin yalın kipleri ve b) bileşik idelerin karışık/bileşik kipleri.

- a) Aynı türde kiplerin yinelenmesi veya tekrar edilmesiyle elde edilenler yalın kip ideleri ilk türdeki idelerdir. Bir düzine veya yirmi sayısında olduğu gibi aynı yalın kip idesinin yinelenmesi ve birleştirilmesiyle oluşan kipler bu kip idelerine örnek verilebilir (Locke, 2000: 222). Sayılar, tümüyle bu türde oluşturulan yalın kip ideleridir. Düşmek, yürümek, koşmak, dans etmek, hoplamak, atlamak, zıplamak ise hareket idesinin değişik kiplerine karşılık gelir.
- b) Farklı türdeki yalın kip idelerinin tek bir idede bir araya getirilmesiyle oluşturduğumuz ideler, ikinci türdeki kip idelerine karşılık gelir. Locke söz konusu

kipleri *karışık kipler* olarak tanımlar (Locke, 2000: 223). Bu türde kiplere, yükümlülük, sarhoşluk, yalan gibi ideleri örnek verir (Locke, 2000, 379). Mesela güzellik kendi başına değil ancak bir şeyin güzel olmasına bağlı olduğu için kip idesine karşılık gelmekle birlikte belirli bir rengin ve şeklin bir araya gelmesiyle oluştuğu ve bakana da estetik bir haz verdiği için farklı idelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş karmaşık kiplerin bir örneğidir. İfade ettiğimiz üzere karışık kipler bileşik idelerden oluştukları için bileşik idelerin “karışık kipleri” olarak da tanımlanabilir.

Daha sonra ele alacağımız gibi Locke bu ideler üzerinde ayrıntılı durur. Çünkü bu idelerin oluşturulmasında zihnimiz etkindir, istediği yalın ideyi istediği yalın ideyle birleştirebilir. Bu birleştirmede ise birleşime giren parçaların gerçek bir varlığa karşılık gelmeleri gerekmez. Yalnızca anlama yetimizde tutarlı bir biçimde bulunmaları yeterlidir. Bu yüzden de Locke söz konusu idelerin, “kökeni şeylerin gerçekliği değil de daha çok insanların düşüncelerindeymiş gibi, ‘kavramlar’ olarak adlandırılmalarının” bu nedenden kaynaklandığını söyler (Locke, 2000: 380). Bu bakımdan da bu ideler dil konusunda önemli rol oynarlar. Bir anlamda varlıklarını dilde kazanırlar. Dolayısıyla da karmaşık kiplerin idelerinin oluşturulmasında adların temel bir işlevi bulunmaktadır. Nitekim Copleston’un de işaret ettiği gibi karışık kipler söz konusu olduğunda “Locke’a göre adı düşüncenin kendisi yerine almaya oldukça yatkındır” (Copleston, 1991: 123).

Locke, karışık kiplerin idelerini şu üç yolla oluşturduğumuzu söyler: “(1) şeylerin kendilerinin gözlemlenmesi ve deneyimi yoluyla: Böylece, boğuşan ya da kılıçlaşan iki insan görerek bu eylemlerin idelerini ediniriz. (2) çeşitli yalın ideleri istemli olarak zihinlerimizde bir araya getirerek ya da buluş yaparak: Böylece baskıyı ya da kalıp çıkarmayı ilk bulan zihninde onun, varlığından önce, bir idesine sahip olur. (3) hiç görmediğimiz eylemlerin adlarını ya da göremeyeceğimiz hareketleri açıklama yoluyla ki bu en alışık olanıdır.” (Locke, 2000: 383).

İlk örnekte olduğu gibi boğuşma eylemine dair herhangi bir ideye sahip olmasak da bu eylemi gördüğümüz ve bu eylemin boğuşmak eylemine karşılık geldiğini birinden öğrendiğimizde, bu eylemin idesine sahip olabiliriz. Görüleceği gibi söz konusu eyleme dair ideyi deneyimle elde eder ve o eyleme dilde karşılık gelen ad yoluyla da öğrenmiş oluruz. Dolayısıyla dilimizde ideye verilmiş olan ad aracılığıyla deneyimlediğimiz eylemi

örtüştürmüş oluruz. Buna karşılık ikinci örnekte verildiği gibi daha önce hiç kimsenin bir araya getirmediği ya da birleştirmedeği ideleri bir araya getirip yeni bir kip idesi oluşturabiliriz. Bu ideyi oluşturmak deneyime dayanarak değil de onu oluşturan kişinin tümüyle zihninin ürünü olmak durumundadır. Elbette ki karmaşık kip ideleri daha önceki yalın idelerin birleşimleri olsalar da ilk önce onu bir araya getiren kişinin zihninin ürünü olarak ortaya çıkarlar. Örneğin baskı makinasını bulan kimse bu makinanın icadından önce zihninde bu makinayı tasarlamış, harflerin kalıplarını kâğıda basmayı düşünmüştür. Bu düşüncesini gerçeğe dönüştürdüğünde ise zihinde tasarladığı düşünce gerçeklik kazanmıştır. Bu makina baskı makinası adının verilmesiyle zihinde tasarlanan ide adlandırılmış ve başkalarına öğretilip aktarılabilir ide haline gelmiş ve başkalarınca da kullanılmaya başlanmıştır. Locke'ın en alışık olduğunu söylediği karışık kip edinme yolumuz ise tümüyle iletişim yoluyla edindiklerimizdir. Bu karmaşık kipleri ise ilkinde olduğu gibi deneyimleme imkânımız olmaz. Benzer bir biçimde ikincisinde olduğu gibi istemli bir biçimde de oluşturamayız. Bu ideler bizim başkalarından öğrendiğimiz idelerdir. Örneğin kutsal şeylere saygısızlığı ya da cinayetin ne olduğunu daha önce bilmeyen bir kimse, bu şeylerin ne olduğunu bir başkasının anlatmasıyla öğrenebilir. Copleston bu yolla karmaşık kip ideleri edinmeyi şu sözlerle açıklar:

Hiçbir zaman kutsal şeylere saygısızlığı ya da bir cinayeti görmemiş olabilir, ama birisi sözcüklerin anlamlarını onun daha şimdiden tanışık olduğu düşüncelerin terimlerinde açıklarsa bu karışık kiplerin karmaşık düşüncelerini elde edebilir. Locke'ın terminolojisinde, karmaşık düşünce onu yalın düşüncelere çözümlendiren ve sonra bu düşünceleri bileştirerek çocuğun anlığına iletilebilir, yeter ki, hiç kuşkusuz, çocuk daha şimdiden bu yalın düşünceleri taşıyor olsun, ya da, eğer henüz taşııyorsa, ona iletilebilecek olsunlar. Bir çocuk insan düşüncesini taşıdığı için ve büyük bir olasılıkla öldürme düşüncesini de taşıdığı için, karmaşık bir düşünce olarak cinayet düşüncesi ona kolayca iletilebilir, üstelik hiçbir zaman bir cinayete tanık olmamış olsa bile. Gerçekten de, insanların çoğunluğu hiçbir zaman bir cinayete tanık olmamışlardır, ama gene de ona ilişkin karmaşık bir düşünceleri vardır (Copleston, 1991: 124).

İfade etmeye çalıştığımız gibi Locke'ın karmaşık kipleri edinme veya oluşturma yoluna dair görüşleri doğrudan dil konusundaki görüşleriyle bağlantılıdır. Nitekim farklı yalın ideleri içeren karışık kiplerin kaynağında adlandırma vardır. Locke'a göre “Açıktır ki, karışık kiplerin birliği, zihnin çeşitli yalın ideleri birleştirme ve onları bu parçalardan oluşan tek bir bileşik ideye dönüştürme ediminden kaynaklanır; bu birliğin işareti ya da genelde onun tamamlayıcısı olarak düşünülen, o bileşime verilen bir addır (Locke, 2000: 381). Kısaca

yalın idelerimizi birleştirip tek bir ide haline getirir ve bu birliğe bir adla işaret ederek kolayca karmaşık kip idesi oluşturabilir, böylece de idelerimizi çeşitlendirip dilimizi zenginleştirebiliriz. Elbette ki dilin temel amacı iletişimi sağlamak olduğundan daha çok sık kullanılan şeyler adlandırılarak yaşamda ve konuşmalarda kullanılır. İfade etmeye çalıştığımız meselelerin ayrıntılarını bir sonraki ana bölümümüzde ele almaya çalışacağız.

2.3.2.2. Tözler (*Substances*)

Kendi başına var olan tekil şeylerin yalın ideleri töz idesini oluşturur (Locke, 2000: 223).¹⁵ Locke’a göre zihnimiz iç ve dış duyum aracılığıyla yalın idelerle dolduğunda, bunların bazılarının sürekli uyum içinde olduklarını fark ederek tek bir şeye ait olduklarını zanneder. Bu ideleri genel kavrayışa uygun olarak ve hızlı iletişim kurmak için tek bir özneye birleştirilerek adlandırır. Böylece töz idesini oluşturur (Locke, 2000: 388). Bu bakımdan Locke’a göre töz idesi “*tek bir şeyde birleşmiş düşünülen belli sayıda yalın idelerin bir öbeğidir* yalnızca.” (Locke, 2000: 402-403). “Örneğin masamın üzerindeki elmaya dair, yeşil, sulu, sert, yuvarlak şekilli yalın idelerinin bileşiminden oluşmuş bir ideye sahibim. Elmanın bu özellikleri ya da nitelikleri kendisinde barındıran veya taşıyan bir şey olduğunu düşünürüm. Çünkü bu özellikler ya da nitelikler kendi başlarına var olabilen şeyler değildir. Dolayısıyla bu özelliklerin ya da niteliklerin Locke’ın ifadesiyle “ortaya çıkmalarını sağlayan ve varlıklarının güvencesi bir *substratum* varsayımına kaptırırız kendimizi, ki bu ‘töz’ dediğimiz şeydir” (Locke, 2000: 387). Ancak bizzat töze dair bir bilgiye sahip olmadığımıza dikkat etmek gerekir. Töz sadece özelliklerin ya da niteliklerin ortaya çıkmasını sağlayan ya da onların kendisinde varlıklarını sürdürmelerini sağlayan şey olarak varsaydığımız bir şeydir. Locke tözü neden bilmememize rağmen varsaydığımızı söyle açıklar:

Öyle ki genel olarak salt töz kavramımızı irdelersek genelde *ilinekler* diye adlandırılan ve bizde yalın ideleri üretme yetkinliğinde olan nitelikleri *neyin desteklediğini* bilmediğimiz varsayımından öte töze ilişkin herhangi bir idemiz olmadığını görürüz. (...) O zaman töz genel adını verdiğimiz ide, var olduklarını gördüğümüz, dayanacakları bir şey olmadan varlıklarını sürdüremeyeceklerini düşündüğümüz niteliklerin bilinmeyen ancak varsayılan desteğinden başka bir şey değildir ki buna

¹⁵ Töz (*substratum*); Locke’a göre bileşik idelerin altında yatan bir dayanak olarak tanımlanır. Bu töz mevzusu ayrıntıları ile ele alınacaktır.

töz diyoruz. İngilizcede sözcüğün asıl anlamı ‘altta duran’ ya da ‘destekleyen’dir (Locke, 2000: 389-390).

O halde töz idesine şu üç aşamada ulaştığımızı söylemek mümkündür:

- 1) Zihnimizde yalın ideleri veya yalın ide öbeklerini bulur ve bunları birleştiririz.
- 2) Söz konusu yalın ide bileşimlerinin kendi başlarına var olamayacaklarını varsayarak onların altında duran veya onları destekleyen bir şeyde, yani özনে olmaları gerektiğini düşünürüz.
- 3) Bu özneyi töz olarak adlandırır ve ifade ederiz. Görüleceği üzere söz konusu özneye dair hiçbir bilgimiz yoktur. Ancak bir tür varsayımda bulunur ve o öznenin var olması gerektiği sonucunu çıkarsarız.

Locke söz konusu varsayımı sadece cisimsel şey için değil tinsel ya da ruhsal dediğimiz töz içinde aynı şekilde yaptığımızı söyler. Yeşil rengi, sulu tadı, yuvarlak şekli taşıdığını varsaydığımız ve elma olarak adlandırdığımız cisimsel töz idemizi oluşturduğumuz gibi düşünme, korkma, hayal etme, kuşkulama gibi edimlerin kendi başlarına değil de ancak bir tin ya da ruh adını verdiğimiz bir tözün edimleri olduklarını varsayar ve bu tözü ruh ya da tin olarak adlandırırız. Böylece tinsel ya da ruhsal bir töz idesine sahip oluruz. Bunlardan ilkinde “ne olduğunu bilmeden dışarıdan edindiğimiz yalın idelere *substratum* olduğu varsayılan” cisimsel töz atfeder; ikincisinde ise ilkindekine benzer bir bilgisizlikle “kendi içimizde deneyimlediğimiz işlemlere *substratum* olduğu varsayılan” tinsel ya da ruhsal tözü atfederiz (Locke, 2000: 393). O halde duyular yoluyla edindiğimiz yalın idelerin dayanakları olarak varsaydığımız cisimsel töz idelerine ve refleksiyonla edindiğimiz yalın idelerin dayanakları olarak varsaydığımız ruhsal töz idelerine sahip oluruz. Bununla birlikte Locke, Tanrı idesine de refleksiyon yoluyla elde ettiğimiz ideleri sonsuzca genişleterek elde ettiğimizi, böylece sonsuz iyi, sonsuz bilgili sonsuz güçlü olan ve bu niteliklerin de dayanağı ya da taşıyıcısı olan tinsel bir varlık varsaydığımızı düşünür. İşte bu varlık, Tanrıdır. Locke şöyle söyler:

Anlaşılmaz Üstün Varlığa İlişkin idemizi irdelersek, onu da aynı yolla ulaştığımızı görürüz ki Tanrı ve ayrı tinlere ilişkin bileşik idelerimiz iç duyumdan yani kendimizde duyumsadıklarımızdan edindiğimiz varoluş ve süre, bilgi ve güç, haz ve mutluluk ve daha başka nitelikler ile güçlere ilişkin yalın idelerimizden oluşurlar. Üstün Varlığa en uygun ideyi oluşturmak istediğimizde bu yalın

idelerin her birini sonsuzluk idemizle genişletir ve onları bir araya koyarak Tanrıya ilişkin bileşik idemize kavuşuruz. Zihin böyle bir güce sahiptir (Locke, 2000: 415-416).

Buraya kadar yapmış olduğumuz tespitlerden Locke'ın töz idelerine dair şu sonuçlara ulaşmamız mümkündür:

- a) Her türde töze dair idelerimiz tümüyle yalın ide öbeklerinden meydana gelir. Yalın ide öbeklerinin kendi başlarına var olamadıklarını düşünürüz. Bu nedenle de onların kendisinde var oldukları bir şey varsayarız. Ancak bu varsaydığımız şeyin açık ve seçik ne bir idesine ne de bilgisine sahip olabiliriz.
- b) Farklı töz türlerine sahip olsa da bunların kaynakları dış duyum ve refleksiyondan edindiklerimizden başka bir kaynaktan gelemez.
- c) Tözlere ilişkin bileşik idelerimizin tümünü yalın idelerimize indirgeyebiliriz.

Bununla birlikte Locke tözlerin adlandırılmalarında ve ifade edilmelerinde ya tekil ya da tümel adlandırmalar kullandığımız görüşündedir. Bu bakımdan da tözlerin iki tür idesi vardır. Birincisi tekil töz ideleri (*idea of single substance*), ikincisi toplu töz ideleridir (*collective ideas of several substance*). Örneğin; tek bir insan tekil töz idesidir; ordu ise tek tek insanların idelerin birleşimi ile oluştuğu için toplu töz idesidir. Locke'a göre "zihin için çok sayıda insanı bir arada düşünmek bir insan bünyesini oluşturan tüm farklı ideleri bir parça halinde toplayıp bir ideymiş gibi ele almak kadar kolay olduğundan, on bin insandan oluşan bir ordunun bir ide altında birleştirilmesi, bir insanın tek bir ideye karşılık gelmesinden daha zor kavranılır bir şey değildir" (Locke, 2000: 422). Bu tarzda olan ideler farklı töz idelerinin birleşimleriyle sonradan oluşturulan şeylerdir. Çünkü zihnimiz çok fazla sayıda şeyi tek bir ide altında toplayıp adlandırarak kolay düşünülebilir hale getirebilir. Zihnimizin çok farklı şeyi birleştirip adlandırarak tek bir ide haline getiremeyeceği hiçbir ide öbeği yoktur.

2.3.2.3. Bağıntılar (*Relations*)

Bir ideyle başka bir ide kıyaslayarak ya da ideler arasında bağlantı sağlayarak ideler meydana getirilebilir (Locke, 2000: 223). Bir başka ifadeyle zihnimiz ideleri karşılaştırarak ve onları farklı ilişkiler içinde düşünerek bağlantı idelerini oluşturabilir. "Kendinde adlandırılan öznenin ötesinde kendinden ayrı bir şeye doğru düşünceleri yönelten gösterge

niteliğinde olan ve aralarındaki ilgiyi simgeleyen adlar verilir şeylere ki bunlara biz ‘bağlayıcı [relatives]’ diyoruz; bunlarla bir araya getirilen şeylere de ‘bağıntılı [related]’ adını veriyoruz” (Locke, 2000: 425). Örneğin “Ali uzun boyludur” dediğimizde yalnızca Ali’nin boyundan söz ederken “Ali Ayşe’den daha uzun boyludur” dediğimiz de Ali’nin boyunun bir başka kişiden yani Ayşe’den daha uzun olduğunu söyler, böylece iki kişi arasında bir bağlantıya göndermede bulunuruz. Dolayısıyla “daha uzun” olmak iki kişi arasındaki özel bir bağlantının kurulmasıyla oluşturularak yapılmış bağlayıcı bir adlandırmayla oluşturulur.

Bağıntılar tümüyle özel olarak zihinde kurulurlar ve adlandırma yoluyla dile kazandırılırlar. Bu nedenle de ancak öğrenme yoluyla ve kuşaktan kuşağa aktararak korunabilirler. Ancak bağlantı ifade edilmez ya da belirli bir adla ifade edilse de bir daha aynı bağlantı kurulmaz ise unutulup gidebilir. Üstelik bağlantıların oluşturulmaları ve adlandırılmaları da pek çok farklı faktörden kaynaklanabilir. Örneğin toplumsal, kültürel, tarihsel hatta bireysel farklılıklar bağlantıların kurulmasında etkili olabilir. Dolayısıyla belirli bir bağlantının nasıl oluşturulduğu ve neyi kapsadığı konusunda tam bir anlama içinde olmak söz konusu olmayabilir. Bu nedenle de bağlantı ideleri göreceli ideler olabilir.¹⁶

Bununla birlikte bazı bağlantı idelerinin fark edilmeleri oldukça kolaydır. Örneğin baba ve oğul, daha büyük ve daha küçük, karı ve koca, neden ve etki gibi. Bu terimlerden biri söylendiğinde düşüncemiz kolaylıkla birinden hemen diğerine yönelebilir. Çünkü bu tür karşıtlıkların dilde doğrudan karşılığı bulunur. Başka bir ifadeyle birbiriyle ilişkili kavramların dilde karşılıkları hazır bulunduğundan, biri ifade edildiğinde zihnimiz diğerini yani karşıt terimi de birlikte düşünür. Dolayısıyla Ali’nin baba olduğunu duyduğumuzda hemen oğlu olduğunu düşünürüz ve dilimizde babanın karşı bağlantı sözcüğü olan oğul adı vardır. Ancak her durumda iki ide arasındaki bağlantıyı kolayca fark etmek mümkün

¹⁶ Soysal, zihin tarafından kurulmuş bağlantıların adlandırma yoluyla dile dahil olduklarında sonraki kuşaklara dil ve öğrenme yoluyla aktarıldıklarına dikkat çeker: “Eğer insan belirli bir adla belirlenmiş bir tür ilişkiyi daha sonra kuramazsa bu bağ unutulup gidebilir, böylece zihindeki varlığını da kaybedebilir. Üstüne üstlük belirli bir bağın tam olarak neyi içerdiği konusunda da toplumlar, kültürler ve hatta bireyler uzlaşma içinde olmayabilirler. Bunun en belirgin örneği annelik ilişkisidir. Annesi tarafından değil de başka bir kadın tarafından büyütülmüş insanlar söz konusu olduğunda sıkça karşılaşılan bir tartışma başlar: Doğurana mı anne demeli yoksa büyütene mi? Bu tartışma asla bir sonuca ulaşmaz, çünkü annelik bağına ya da ilişkisini nasıl tanımladığımıza göre cevabımız değişir. İlişki idelerindeki bu görecelilik bu idelerin insan zihninin ürünleri olmasından kaynaklanmaktadır” (Soysal, 2021: 67-68).

olmayabilir. Bunun temel nedeni ise dilde bağlayıcı sözcüğü bulunmaması ya da yaygın bir biçimde kullanılmamasıdır. Kısacası bağlayıcı sözcükleri olmayan bir bağlantının anlaşılması mümkün değildir. Locke bu bağlantı idesini ‘cariyelik’ ve ‘odalık’ adıyla örnekler. Ona göre, bu adların bulunmadığı ya da bu adlarla ifade edilmeyen dillerde, “kadın” adıyla ifade edilen ilişki kadar açık bir bağlantı mevcut değildir (Locke, 2000: 426).

Bağlantılandırılan farklı şeylere ilişkin farklı idelere sahip insanların aynı bağlantı idelerine sahip olması mümkündür. Örneğin Ali’nin ‘patron’ olduğuna ya da ‘oğul’ olduğuna ya da ‘eş’ olduğuna dair çok farklı idelere sahip olan kişiler ‘baba’ adında ortak bir anlamda uyuşabilirler. Çünkü Locke’a göre “baba” adı, A ile B arasında belirli bir ilişkiyi hem insanla hem de kendi soyundan bir başka insanın doğmasına katkı sağlamayla bağlantılı bir şeye işaret eden bir addır.

Locke, bağıntının iki şeyin birbiriyle karşılaştırılması ve bunun sonucunda da karşılaştırılan şeylerden birinin ya da her ikisinin adlandırılmasından meydana geldiğini ancak şeylerden birinin ya da ötekinin ortadan kalkmasıyla aradaki bağıntının ve onun sonucunda verilen adın aynen değişmeden kaldığını ileri sürer (Locke, 2000: 426). Örneğin baba olan Ali’nin oğlu ölse, Ali artık edimsel olarak baba olmamasına rağmen Ali’nin baba olması ve baba olarak adlandırılması değişmeden kalır. Bağıntı kurulan şeyler uzun süre de kısa süre de bağlantının tarafı olabilirler. Örneğin Ali, Ahmet’ten daha uzun saçlıyken saçını kestirip daha kısa saçlı olabilir. Benzer bir biçimde Ali yıllarca baba değilken Ayşe’nin babası olabilir. Locke, zihnimizin herhangi bir şeyi, karşılaştırdığı nesnenin değiştirmesiyle birlikte farklı adlarla adlandırabileceğine ve bunlara aynı zamanda sahip olabileceğini söyler. Buna göre Ali’nin boyunu farklı kişilerle karşılaştırdığımızda, Ali’nin boyunun o ‘daha uzun’, ‘daha kısa’ ya da ‘aynı’ boyda olduğunu söyleyebilir ve Ali’nin boyuna dair farklı idelerimiz olabilir. Bununla birlikte tek olarak var olan ya da tek olduğu düşünülebilen her şey ve her ide bağımsız ve ayrı bir şey olarak da düşünülebilir. Bu, yalnızca yalın idelerin ve tözlerin değil fakat kiplerin de ayrı olarak düşünülebilecekleri anlamına gelir. Çünkü bağıntı, gerçekten ayrı olan ya da ayrı oldukları düşünülebilen iki şeyin ya da idenin kıyaslanmasından, karşılaştırılmasından meydana gelir. Her ne kadar parçaları birbiriyle bağıntılı olsa da bir bütün olarak göründükleri ve tek bir ad altında da ifade edilip tek bir şeye ilişkin bileşik ideler olarak düşünüldüklerinde, bağımsız bir şeyin ideleri olarak kabul edilir. Locke’a göre “birbiriyle karşılaştırıldığında parçaları bağıntılıysa da bir üçgene ait ide

bağımsız bir bütündür. Bir aile ve benzeri için de bu söylenebilir çünkü iki şey diye düşünülen iki şey arasında bağıntı söz konusudur yalnızca” (Locke, 2000: 427).

Tüm bu söylenenlerden şu sonuçlara ulaşılabilir:

a) İster yalın ister bileşik olsun tüm idelerimizi birbiriyle bağlantılandırıp yeni ideler oluşturabiliriz. Bir başka ifadeyle ise tüm bağlantı idelerimizi bilgimizin malzemesini oluşturan dış ve refleksiyon yoluyla elde ettiğimiz yalın idelere indirgenebilirler.

b) Bağlantılar iki şeyin karşılaştırılmasına, bir arada incelenmesine ve bu karşılaştırma neticesinde de hem iki şeyden birinin veya her ikisinin adlandırılması hem de bağıntının kendisinin adlandırılmasının yolu olduğu için sonsuz sayıda bağlantı kurulabilir ve bunların adlandırılması yapılabilir.

c) Bağlantılar sayesinde düşüncelerimizi çeşitlendirilip çoğaltabiliriz. Çünkü sonsuz sayıda farklı bağıntı kurulabiliriz ve bunları adlandırılabiliriz.

d) Zihnimiz aynı anda sonsuz sayıda farklı bağlantıya sahip olabilir ve bunları düşünebilir. Örneğin bir kimsenin baba, oğul, eş, kuzen, dayı, daha uzun, erkek, öğrenci gibi farklı bağlantıları olabilir.

e) Bağlantılar “şeylerin gerçek varlığında olmayan dışarıdan iliştilmiş bir şeydir” (Locke, 2000: 428). Bu bağlamda bağlantıları kuran tümüyle zihnimizdir. Bağlayıcı sözcüklerin temsil ettiği ideler, ait oldukları tözlerin idelerinden daha açık ve seçiktir. Örneğin baba idesini insanlık idesinden daha kolay ve açık seçik kavrarız. Benzer bir biçimde oğul sözcüğüyle dile getirilenin ne olduğunu Tanrı ile dile getirilenden daha kolay anlaşılır.

f) İki şey arasında bir bağlantı kurulurken ne gözetilerek bağıntı kurulduğu bilinirse açık seçik bir bağlantı sağlanabilir. Bu yapıldığında ise bağıntı ideleri töz idelerinden daha seçik bir biçimde zihnimizde yer alır. Çünkü bir tözde bulunan tüm yalın ideleri bilmek zordur; oysa bağıntı kurduğumuz ya da adını bildiğimiz bağıntıyı oluşturan yalın ideleri bilmek kolaydır. Örneğin aynı ebeveyn ile bağlantı

içinde düşündüğüm kız ve erkek kardeş idelerini, seçik bir insan idesine sahip olmadan da kolayca kurabilmemiz mümkündür (Locke, 2000: 428).

g) Tümüyle yalın idelerden meydana gelmiş ve yalnızca onları temsil eden terimlerden oluşmuş bir ideyi bilmek, bağlantısı kurulan şeyin tam ve açık bir idesine sahip olmadan da kurulan bağlantının anlaşılmasını sağlayabilir. Locke şöyle örnekler: İki deve kuşunun kendilerine dair tam ve açık değil de eksik ve bulanık bir ideye sahip olmamamıza rağmen, yumurtlayan ve yumurtadan çıkan terimleri üzerinden birinin dişi diğeri ise civciv olduğu bağlantısını kurup onlar hakkında tam ve açık bir ideye sahip olabiliriz (Locke, 2000: 429).

h) Bağlantı bir şeyi kendisi dışındaki başka bir şeyle birlikte düşünülmesi olduğu için zihnin sözcükler ile dile gelen şeyde gerçekten var olduğu kabul edilenden başka idelere götüren tüm sözcükler, bağlayıcı sözcüklerdir (*relative words*). Örneğin düşünceli, güzel, sinirli, akıllı sözcüklerinde dile getirilen bizi yalnızca bu özelliklerin bulunduğu bir kişiyi düşündürür. Oysa kardeş, anne, eş, öğrenci, daha uzun sözcüklerinde dile getirilen belirttikleri şeyle birlikte bu şeyden ayrı ve bağımsız bir şeyi de akla getirir. Örneğin anne sözcüğü evladı; öğrenci öğretmeni (Locke, 2000: 429).

Tüm bu belirlemeler bağlamında Locke, bağlantı ideleri için de en önemlisinin neden etki idesi olduğunu ileri sürer. Nedensellik de biri neden diğeri etki olarak düşünülen iki şeyden etkinin, nedenin sonucu olarak ortaya çıktığı düşünülür. Bu ortaya çıkmamanın da zorunlulukla gerçekleştiği kabul edilir. İşte nedensellik bağlantısını hem diğer bağlantılardan ayıran hem de pek çok tartışmaya sürükleyen de bu zorunluluk düşüncesidir. Felsefe tarihinde çok tartışılan problemlerden biri olan nedensellik konusu David Hume tarafından ayrıntılı bir biçimde ele alınmış ve alışkanlıkla açıklanmaya çalışılmıştır.¹⁷ Locke neden etkiyi balmumunun ısıtılınca akıcı bir hale gelmesi üzerinden örnekler. Katı halde bulunan balmumu ısıtılınca akışkan bir hale gelir ve katılık özelliğini kaybeder. Bu gözlemden hareketle akışkanlığın ortaya çıkışının nedeninin ısı nedeniyle olduğunu düşünürüz. Böylece ısının neden, akışkanlığın ise etki olduğunu kabul ederiz (Locke, 2000:432).

¹⁷ Hume'un neden etki ilişkisi ve bunlar arasındaki zorunluluğu alışkanlığa indirgeyen görüşlerinin ayrıntıları için bkz. (Hume, 2009: 81). Ayrıca bkz. (Hume, 2017: 66).

Neden etki gibi bir diğerk bağılantı idemizde özdeşlik ile başkalıktır. Çünkü iki şey arasında karşılaştırma yapabilmek için o şeylerin aynılığını ya da başkalığını düşünebilmemiz gerekir. “Bir şeyi belirli bir zaman ve yerde varoluşu ile ele aldığımızda onu kendisinin başka bir zamandaki varlığı ile karşılaştırır ve buradan hareketle *özdeşlik* ve *başkalık* idelerini kurarız” (Locke, 2000: 438). Bu bağlantıyı bir şeyin aynı anda birden fazla yerde bulunmasının imkansızlığı düşüncesi yoluyla sağlarız. Ancak bu bağlantının kurulmasında bazen güçlük çekeriz. Bunun nedeni bağlantı kurduğumuz şeylere dair tüm kavramlara ve adlara sahip olmaya dikkat ve özen gösterme eksikliğimizdir. Görüleceği üzere özdeşlik ve başkalık bağıntısında sorunlar dilsel problemlerden kaynaklanır. Copleston da Locke’ın bu sorunu sözel bir problem olarak gördüğünü söyler (Copleston, 1991: 141). Bu sorunu örneklemek için töz idesi verilebilir. Locke’a göre üç tür töz idemiz vardır: 1) Tanrı 2) Sonlu Tinler 3) Cisimler.

Tanrı’nın özdeşliği konusunda anlaşmazlık yoktur. Çünkü Tanrı ezeli ebedi, değişmeyen her yerde olan bir varlık olduğundan özdeşliğinden şüphe edilemeyendir. Buna karşılık sonlu tinlerin başlangıçlarının belirli bir zamanı ve yeri olduğu için özdeşlikleri ve başkalıkları hep bu bağlantı içinde düşünülecektir. Aynısı cisimler ve cisimlerin her bir parçası içinde geçerlidir. Ancak sorun sonlu tinlere ya da cisimlere uygulanabilir özdeşliğin bir insan söz konusu olduğunda nasıl geçerli olabileceğidir ki bu mesele de felsefe tarihi boyunca tartışılan kişisel özdeşlik sorununun temelidir. Bu meselenin çözümü ise doğrudan ahlaki ve hukuki sorumlulukların belirlenmesiyle ve ödülle cezanın tespit edilmesiyle dolaysızca bağlantılıdır.¹⁸

2.4. Nitelikler

Locke, *İnsanın Anlama Yetisinin Üzerine Bir Deneme* adlı eserinde niteliklerle ilgili görüşlerini özellikle yalın idelere dair ayrıntılı açıklaması içerisinde yer verir. Hatırlanacağı üzere yalın ideler, dış ve iç duyumdan gelmekte ve tüm düşünme ile bilgi nesnelerimizin kaynağını oluştururlar. Onların yoktan var edilmeleri de varken yok edilmeleri de mümkün değildir. Dahası tüm bileşik idelerimiz de yalın idelerimizin bir araya getirilip

¹⁸ Locke’ın kişisel özdeşlik konusundaki görüşlerinin ayrıntılı bir açıklaması için bkz. (Çıvgın, 2019:374-390).

birleştirilmesinden, bağlantılandırılmasından ve soyutlanmalarından meydana gelmektedir. Bununla birlikte ister yalın olsun ister bileşik ideler ile şeylerin veya da cisimlerin bağlantısının ele alınması gerekmektedir. İşte bu nedenle tezimizde nitelikler meselesini yalın ideler içerisinde değil bileşik idelerden sonra açıklamayı tercih ettik.

Zihnin kendi içinde anlama yetisinin duyum tarafından algıladığı, imgelediği, düşündüğü faaliyetlerin nesnesini Locke “*ide / idea*” olarak tanımladıktan sonra, bu ide olarak zihne iletilen şeylerin, aslında dış dünyadaki nesnelerin, nitelikleri olduğundan bahseder. Nitelikler mevzuu Antik Çağdan Aristoteles’e kadar uzanan bir konu olduğu için ilk Locke tarafından ele alındığını düşünmek yanılgıdır. Nitekim Yeni Çağ’da birincil ve ikincil nitelikler ayrımı ilk olarak Galilei tarafından da konu edinilmiştir. Ancak Locke’ın yaptığı, konuyu en ince ayrıntısına kadar ele alıp detaylandırmaktır (Altınörs, 2020:19-27). Locke nitelikleri şu sözlerle tanımlar: “Zihnin kendinde algıladığı, ya da algılama, düşünme ya da anlama yetisinin önündeki nesne her ne ise ona ide diyorum; ve zihnimizde bir ide üreten gücü de bu gücü taşıyan öznenin niteliği olarak adlandırıyorum” (Locke, 2000: 179). Mesela bir kartopunun özünde beyazlık, soğukluk, şekil gibi ideleri üretme gücü nitelikler olarak ifade edilebilir; bu niteliklerin anlama yetimizdeki algılarına ise ide adı verilir (Locke, 2000: 179). Locke’ın kartopu örneği üzerinden ele aldığımızda kartopunun benim dışımda bir cisim olarak veya nesne olarak bulunduğunu düşünürüm. Ancak kartopu zihnimizde bir ide olarak da bulunur. Bizim dışımızdaki bu nesneyi algıladığımızda örneğin dokunduğumuzda soğukluğu, gördüğümüzde beyazlığı algılıyoruz ve bunların bizde ideleri oluşturduğunu düşünüyoruz. Bu nedenle de dışındaki nesnenin bizde bu ideleri oluşturma gücüne sahip olduklarını düşünüyor ve bu güçleri nitelikler olarak adlandırıyoruz. Kısaca niteliklerin bizde ide üretme güçleri oldukları söylenebilir.

İşte, Locke bu ide üretme güçlerini, yani nitelikleri, *birincil nitelikler*¹⁹ ve *ikincil nitelikler* (*primary and secondary qualities*) olarak ikiye ayırır ve ayrıntılı açıklar. Locke’ın ifadesiyle birincil nitelikler “[...] hangi durumda olursa olsun cisimden kesinlikle ayrılmaz olan nitelikler vardır] ne kadar değişim geçirirse geçirsin, üzerine ne kadar güç uygulanırsa uygulansın cisim bu nitelikleri korur; maddenin algılanabilir hacimde her taneciğinde duyum, yalnızca duyularla algılanamaz, her tanecikte de zihin bunları ayrılmaz olarak

¹⁹ Locke birincil nitelikleri, gerçek ve kökensel nitelik olarak da adlandırır (Locke, 2000:179).

duyumsar” (Locke, 2000: 179). Başka bir deyişle birincil nitelikler “katılık, uzam, şekil, hareket ya da hareketsizlik ve sayı” gibi şeylerin özsel özellikleridir (Locke, 2000: 180). Bu nedenle cisimlerin özünde olduğu düşünülen özsel nitelikler, birincil nitelikler olarak tanımlanabilir. Bunlar orijinal niteliklerdir. Varlığa ait oldukları, varlığın özünde, tözsel olarak bulundukları için birincil nitelikler, yalın idelerin oluşmasına sebep olurlar.²⁰ Bu hususu Didier ise şöyle açıklar: “Birincil nitelikler herhangi bir surette cisimlerden tamamen ayırt edilebilen şeyler değildir. Birincil niteliklerin öyle bir tabiatı vardır ki, duyularımız onları, algılanan maddenin her kısmında yakalar. Birincil nitelikler, cisimlerin kararlı, ortadan kaldırılamaz, ilk ve kurucu nitelikleridir” (Didier, 2019: 19). Demek ki birincil nitelikler cisimlerin özünden ayrı düşünölemeyen temel niteliklerdir.

Birincil niteliklerin aksine ikincil nitelikler ise arızı veya ilineksel olarak nesnede bulunan özelliklerdir. “Nesnelerin bizde birincil nitelikleri yardımıyla çeşitli dış duyular üretmesini sağlayan güçlerine de ben ikincil nitelikler adını veriyorum” (Locke, 2000: 180). Locke’ın da ifade ettiğı üzere cismin ya da nesnenin özünde doğrudan yer almayan ikincil nitelikler, birincil olan özsel nitelikler sayesinde öznenin algılamasına bağılı olarak ortaya çıkarlar ve birincil nitelikler olmadan kendi başlarına var olamazlar. Renk, koku, ses gibi duysal nitelikler ikincildir. Bu nedenle ikincil nitelikler birincil niteliklere bağılıdır. İkincil nitelikler, bizde çeşitli dış duyular üreten güçler olup birincil niteliklere bağılı olarak ortaya çıkabilirler (Locke, 2000: 182). Dolayısıyla söz konusu nitelikler nesnenin özüne ait değillerdir. Onların varlığın herhangi bir özne tarafından algılanabilmelerine, duyumsanabilmelerine bağılı olduğu için algılanmalarından bağımsız olduklarında bir anlam ifade etmezler. Oysa birincil nitelikler algılanmadıklarında bile, nesnede bulunurlar. İkincil nitelikler ise algılandıkları sürece vardır. Bu nedenle “birincil nitelikler nesnel ideleri, ikincil niteliklerse öznel ideleri üretir” (Zelyüt, 2022: 105). Bir başka deyişle ise cisimde çeşitli değişimler meydana geldiğinde korunan nitelikler birincil niteliklerken ortadan kalkan nitelikler ikincil niteliklerdir (Soysal, 2021: 41).

²⁰ Locke düşüncesinde birincil nitelikler ile töz arasında bir ilişkinin olduğu bazı yorumcular tarafından ele alınmıştır. Zelyüt, Locke’ın birincil ve ikincil nitelikler ayrımının bu niteliklere sahip olabilen bir şeyin var olduğunu kabulüne dayandığını düşünür ve Locke’ın onu töz olarak adlandırdığını söyler (Zelyüt, 2022: 106). Bravo ise bilginin güvenilirliğine zemin hazırlamak için Locke’ın cisimlerin nitelikleri arasında özsel ve ilineksel ayrım yaptığını, daha sonra da töz ile birincil nitelikler arasında bağlantı kurduğunu dile getirir. Ancak ona göre Locke’ın “töz’ün” bilinemez bir şey olduğunu söylemesi konu hakkında kesin bir yargı vermeyi zorlaştırır (Bravo, 2008: 60-66).

Birincil niteliklerin aksine, ikincil nitelikler algılayan öznenin bulunduğu koşullara göre değişiklik gösterebilir. Öznenin bulunduğu şartlar, koşullar, durumlar ve ortam değişkenlik gösterdikçe cismin ikincil niteliklerinin algılanışı da değişir.²¹ Örneğin içtiğimiz suyun sıcak ya da soğuk olması bizdeki herhangi bir rahatsızlığa bağlı olarak farklı olabileceği gibi içinde bulunduğumuz ortamın sıcaklığı da içtiğimiz suyu sıcak ya da soğuk algılamamızda farklı kılacaktır. Benzer bir biçimde “önümüzdeki kitabın rengi, ona baktığımız açığa, onu aydınlatan ışığın rengine ve gücüne göre veya bizdeki herhangi bir rahatsızlık gibi öznel koşullardan dolayı değişecektir. Diğer ikincil niteliklerde aynı şekilde değişkendir” (Kılıç, 2014:463). İkincil nitelikler nesnenin özüyle benzerlik taşımamakla birlikte bunlardan üretilen ideler nesnede, öznenin bakış açısının yansıması olarak ortaya çıkar. Oysa birincil nitelikler cisimlerin kendinde var olan ve onlara benzer niteliklerdir. Cisimler ikincil olan nitelikleriyle benzerlik taşımadığı gibi “cisimlerin kendilerinde gerçekten var olan hiçbir şey idelerimizle benzeşmez. Bunlar bizde dış duyumları üreten birer güçtürler cisimlerde. Tatlı, mavi ya da ılık idedir fakat duyulmaz parçaların şekil, hacim ve hareketi zaten cisimlerin kendilerindedir” (Locke, 2000: 183). Nesnelerin ikincil nitelikleri, nesnenin kendisine benzer olması zorunluluğu taşımaz. Bir nesnenin renginin olması, örneğin mavi olması ya da ılık veya tadının acı ve tatlı olması o nesnenin dış duyum tarafından üretilen gücünün bir yansımasıdır.

Ancak nesnenin özünü değiştirmeyen ama cismin özüne (birincil niteliklere) bağlı olarak değişen, yalnızca nesnenin şeklinin (formunun) değiştiği bir başka durumda söz konusudur. Locke bu durumu şu şekilde ifade eder: “(...) bu niteliklerden [birincil ve ikincil niteliklerden] ayrı olarak öznde o kadar gerçeklik taşımayan yalnızca “güçler” diye düşünülen üçüncü bir tür daha vardır” (Locke, 2000: 180).²² Locke’a göre “üçüncül nitelikler” nesnelerin özünde bulunan veya algılayan özneye göre değişen bir nitelikler değildir. Bunların ortaya çıkması birincil niteliklere bağlı olup, o nesnede bir değişim ve

²¹ Copleston’un şu ifadelerine dikkat etmek gerekir: “Locke’a göre ikincil niteliklerin ‘özel’ olduklarını söylemek terminolojik olarak doğru değildir. Çünkü gördüğümüz gibi ikincil nitelikler olarak adlandırdığı şeyler nesnelerde bizdeki belli yalın düşünceleri üretme gücüdür. Ve bu güçler olgusal olarak nesnelerdedirler. Yoksa etki hiç kuşkusuz üretilemezdi. Ama ikincil niteliklerin düşünceleri, eş deyişle renklerin, seslerin vb. bizde üretilen yalın düşünceleri bir bakıma nesnelerin kendilerindeki renklerin ve seslerin eşlemleri değildirler. Açıkta ki ikincil niteliklerin düşünceleri öznelidiler diyebiliriz; ama zaman birincil niteliklerin düşünceleri de öznelidiler. Eğer ‘özel’den algılayan öznde varolmayı anlıyorsak. Locke’ın belirtmek istediği nokta, bununla birlikte, ikincinin nesnede olanı andırırken birincinin ise andıramadığıdır” (Copleston, 1991: 126-127).

²² Locke düşüncesindeki üçüncül nitelikleri ikincil nitelikler içinde değerlendiren görüşlerde vardır.

dönüşümü beraberinde getirir. Fakat bu değişim ve dönüşüm iki taraflıdır: Değişim geçiren nesne edilgin; etkileyen güç etkindir. Bu nedenle Locke üçüncül niteliği “bir cisimde birincil niteliklerinin tikel yapısı nedeniyle var olan, bir başka cismin hacim, şekil, doku ve hareketi üzerinde duyularımızda öncekinden farklı etkiler yaratacak biçimde bir değişiklik yapma gücü de vardır” şeklinde tanımlar (Locke, 2000: 188). Güneşin balmumunu beyazlatma veya ateşin kurşunu eritme gücü üçüncül niteliklere örnek verilebilir. “Balmumu güneşten erir ya da ağarır ki bunun sonucunda onda gördüğümüz beyazlık ve yumuşaklık güneşteki nitelikler değil güçlerle üretilen etkilerdir” (Locke, 2000: 189). Güneşe maruz kalan balmumunun erimesi, sararması, değişmesi o balmumunun özünde mutlak olan birincil niteliğinde bir değişmeye veya farklılaşmaya sebep olmaz. Balmumu yine özünde balmumu olarak kalır. Erimiş olan balmumunun yayılımı ya da yer kaplama, uzamı vs. değişmez sadece ikincil nitelikleri olan rengi, kokusu vs. değişime uğrar. Üçüncül niteliklerde değişme tamamen etkileyen güçten (örnekte olduğu gibi yalnızca güneşten) kaynaklı değildir, aynı zamanda nesnenin içinde o değişme gücü yani potansiyeli de vardır. Ama etkileyen güç olmasa, etkilenen nesnenin içindeki potansiyel güç aktif hale gelemmez.

Sonuç olarak birincil nitelikler cisimlerden ayrılmaz olan ve bizzat cisimde bulunan özelliklerdir. Bu nedenle de cismin değişmez ve gerçek nitelikleridir. İkincil nitelikler, cismin bizzat kendisinde yer almayan, öznenin algılamasına bağlı olarak ortaya çıkan nitelikleridir. Ancak yine de onlar da sanki cismin kendinde bulunan özellikler gibi algılanır. Üçüncül nitelikler ise ikincil nitelikler gibi cismin kendisinde değildir. Fakat herhangi bir etkiye maruz kaldığında ortaya çıkan bir güçler olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla etkileyen güç etkin, etkilenen nesne edilgindir. Başka bir deyişle etkileyen güç aktif, etkilenen nesne ise pasif durumdadır ki ne zaman potansiyel olarak içindeki gücü ortaya çıkarabilirse değişim ve dönüşüm o zaman gerçekleşir.

3. LOCKE'IN DİL ANLAYIŞININ EPİSTEMİK TEMELLERİ

Locke'ın dil anlayışı, genel felsefî yaklaşımıyla özellikle de epistemolojisiyle uyumlu bir biçimde deneyim üzerine dayanır. “*İdeler Üzerine*” başlıklı önceki bölümde ayrıntılı olarak ele aldığımız gibi zihnimizdeki tüm bilgiler deneyimden gelir. Bu deneyimler aracılığıyla zihnimizde *basit* ve *bileşik ideler* oluşur. Dil, bu idelerin başkalarına aktarılması için bir araçtır. Sözcükler ya da kelimeler, idelerin işaretleri ya da göstergeleridir. Bu bakımdan sözcüklerin anlamı, onların işaret ettiği idelerle belirlenir. Genel bir ifadeyle dil, ideleri ifade etmenin bir aracıdır. Bilginin edinimi, aktarımı ve değerlendirilmesi süreçlerinde de temel bir rol oynar. Bu nedenle kısaca söylemek gerekirse ideler hem düşüncenin hem de dilin içeriğini oluşturur. Bir sözcüğün anlamı, onun temsil ettiği ideye bağlı belirlenir. Locke'ın, sözcüklerin iletişim etkinliği içinde zihinde bulunan idelerin iletilebilir dilsel karşılıkları olduğunu savunması, anlam sorununa zihnini temel alarak bir çözüm önerisi getirmeye çalıştığı anlamına gelir (Altınörs, 2000: 51).

Nitekim Locke'a göre dilin üç işlevi vardır: düşüncelerin başkalarına aktarılması, bu aktarımın kolay ve hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi, nesnelere ya da şeylere dair bilgi edinmeyi sağlamasıdır. Bu işlevlerin yerine getirilmesi için sözcüklerin /kelimelerin sabit, belirli ve deneyime dayalı ideleri ifade etmesi gerekir. Dolayısıyla sözcüklerin anlamlarının belirsiz ya da tutarsız olması bilgi ediniminin önündeki en büyük engellerden biridir. İşte, bu nedenle bu bölümde Locke'ın dil anlayışının ayrıntılarına odaklanmaya çalışarak epistemolojisinin dil görüşünün oluşumundaki etkisini açıklamaya çalışacağız.

3.1. Dilin Temeli Olarak İdeler ve Sözcükler

Locke, dilin kaynağı olan sözcükleri *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme (An Essay Concerning Human Understanding)* adlı temel eserinin özellikle üçüncü kitabında inceler. Özne (anlayan-bilen) ve nesne (anlaşılan-bilinen sözcük) arasındaki ilişkiden doğan işaretlerdir. Bu ilişki üzerinden şekillenen birtakım sesler (*sounds*)²³ ve sözcükler/kelimeler (*words*), modern dönemde dil felsefesinin merkezi olan, temel tartışma konularından birini oluşturmuştur. Locke, bu bağlamda doğal dili ön plana alarak, dil ve ide/düşünce ya da dil

²³ Locke, sesleri (*sounds*) idelerin istençli ve bağımsız işaretleri olarak tanımlar (Locke, 2000a: 11).

ve bilgi arasındaki ilişkiyi sorgular. Zira ona göre ideler ile sözcükler arasında doğrudan ve sıkı bir bağ vardır. Bu nedenle özellikle dilin yapısı ve kullanımının titizlikle sorgulanması gerekir. Gerçekten de bilginin açıklık ve kesinliği, yalnızca bu tür bir sorgulamanın sonucunda ortaya konabilir. Dolayısıyla onun dil çalışmalarının temelinde epistemolojik bir bakış açısı yer almaktadır. Başka bir deyişle, Locke için dil yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda bilginin oluşumu ve iletişimi açısından merkezi bir rol üstlenir. Bu bakımdan da dil felsefesine dair görüşleri doğrudan epistemolojisiyle iç içedir.

İşte bu bakımdan, Locke'ın şu sorular üzerinden dil hakkındaki görüşlerinin çerçevesini oluşturduğu söylenebilir: Dil gerçekliği ne ölçüde yansıtır? Dil ile düşünce, dil ile gerçeklik arasında nasıl bir bağlantı kurabiliriz?, Sözcüklerin, idelerin işaretleri olarak kullanımı, bizi bilginin ve kavramların kaynağına ulaştırabilir mi? Ulaştıranabilirse nasıl ulaştırır? Bu ve buna benzer sorular Locke'ın hem dil hem bilgi felsefesi arasındaki köprüyü kurmasına olanak tanır. Nitekim bazı temel epistemolojik ilkelerin dilin doğal yapısıyla ilişkilendirilmesi, yalnızca anlamı değil, bilgiye ulaşma biçimimizi de şekillendirmede etkilidir.²⁴

Locke'a göre Tanrı, insanı toplumsal bir varlık olarak yaratmıştır. Diğer insanlarla iletişim kurabilmesi için en büyük araç olarak dili ona bahşetmiştir. Nitekim dil en genel anlamda insanları toplum haline getiren ve onları bir arada tutan önemli bir bağ ve bilgideki gelişmelerin başka insanlara ve geleceğe aktarılmasını sağlayan önemli bir araçtır. İnsan, bu nedenle sesleri oluşturup anlamlandırabilecek şekilde donatılmış bir biçimde dünyaya gelir (Locke, 2000a: 11). Ancak yalnızca ses çıkarma yetisi dilin doğuşu için yeterli değildir; zira bazı hayvanlar da belirli ses kalıplarını yineleyebilir. İnsanları diğer canlı varlıklardan ayıran, bu sesleri bilinçli biçimde düşüncelerini ve zihinsel kavramlarını başkalarına aktarmak için kullanabilmeleridir. Bu, seslerin idelerin işaretleri yapılması ve bu işaretlerin de pek çok tikel (*particular*) kapsayacak biçimde kullanılması gerekir. Bu sayede sözcükler dil için kullanışlı hale gelir. Bir kez daha vurgulamak gerekirse dilin yetkin anlamda kullanılması için seslerin idelerin işaretleri olarak tikel şeyleri kapsayacak şekilde kullanılması gereklidir. Bu bağlamda da Locke genel ve tikel sözcükler ayrımı yapar. Genel

²⁴ Bazı epistemolojik ilkelerin dil ile ilişkilendirilmesi, “dili felsefi odağın merkezine yaklaştırır ve Locke'ın tartışması temelinde filozofların felsefenin epistemoloji, metafizik ve hatta etik alanlarındaki temel sorunlarının dil felsefesi sorunları olarak yeniden ele alındıklarında çözülebileceğine nasıl inandıklarını gösterir (Losonsky, 2024: 53).

terimler, bir sözcüğün birçok tikel varlığı kapsayacak şekilde kullanılmalıdır; böylece her bir tekil şeyi dile getirecek sözcük kullanma zorunluluğu ortadan kalkar(Locke, 2000a: 12). Bununla birlikte bazı sözcükler belirli bir idenin yokluğuna da işaret edebilir. Örneğin “hiç, bilgisizlik, ve kısırlık” gibi ifadeler, belirli olumlu bir idenin yoksunluğunu dile getirirler. Locke’a göre bu tür sözcükler de anlamlıdır; çünkü bu yoksunluk, olumlu bir kavramın eksikliğini bildirir (Locke, 2000a: 12). Bu durum, anlamın yalnızca pozitif içerik üzerinden değil, eksiklik üzerinden de kurulabileceğini gösterir.

Locke’ın bu noktadaki katkısı, dilin yalnızca pozitif şeyleri değil, aynı zamanda soyutlamaları ve kavramsal olarak olumsuzlukları veya yoklukları da ifade edebildiğini göstermesidir. Genel olarak bu meselenin, sonraki yüzyıllarda özellikle fenomenoloji ve yapısalcılıkta daha derinlemesine tartışılacağı söylenebilir. Bir şeyin anlamı yalnızca varlığıyla değil, yokluğuyla da kurulabilir.

Bununla birlikte Locke dil anlayışında, sözcüklerin anlamının yalnızca keyfi işaretlere indirgenebileceğini düşünmez; tam aksine epistemolojisi bağlamında anlamı kökensel olarak deneyimle temellendirilebileceğine inanır. İnsan zihninde doğrudan gözlenemeyen soyut kavramlar bile, en nihayetinde duysal deneyimlerden doğar ve bu deneyimlerin zihinde bıraktığı etkilerle biçimlenir. Dilde karşılık bulan her kavram ya dışsal bir nesnenin algısına ya da bu algılar üzerinde zihnin yürüttüğü işlemlere dayanır. Dolayısıyla sözcükler, ortak duysal deneyimlerimizden türeyen idelere bağlı olarak bizi bilgimizin kökenine götürür. Bir başka ifadeyle duyularla doğrudan algılanamayan şeyler bile, duysal temeller üzerinden anlamlandırılabilir. Kısacası duyularımızın alanına girmeyen şeyleri temsil eden adlar, duyulur idelerden oluşturulur. Bu durum, duyulur dünyadaki deneyimlerden yola çıkarak duyulamayacak olanı anlamlandırma çabası olarak da ifade edilebilir. İmgelemek, kavramak, düşünmek, huzur, sıkıntı, iğrenmek gibi sözcükler, doğrudan deneyimlenebilir olmayan şeyleri dile getirir; ancak bu ifadelerin taşıdığı anlam, doğrudan ya da dolaylı biçimde duysal olana göndermede bulunur. Bu sözcüklerin işaret ettiği içerikler, zihnin dış dünya üzerindeki işlemlerinin soyutlanmış hâlidir (Locke, 2000a: 12). Bu nedenle de dil yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda varlığın kavranış biçimini açığa vuran bir epistemik yapıdır. Nitekim bu durum, Locke’ın bilgi anlayışının temeline dair önemli bir ipucu verir: İnsan zihninde, duysal deneyimden, izlenimlerden tamamen bağımsız hiçbir ide bulunamaz. Tüm ideler ya dış dünyanın etkisiyle oluşmuş duyulara dayanır ya da zihnin, bu duyular üzerinde gerçekleştirdiği yansıma ve soyutlama faaliyetlerinden meydana gelir.

Böylelikle dilin tüm kavramsal içeriğini ya duyulur algıların ya da zihnin bu algılar üzerindeki işlemleri olan ideler oluşturur (Locke, 2000a: 13).

Şu hâlde Locke için duyularımızın alanına girmeyen şeyleri temsil eden adlar tüm dillerde duyulur olan idelerden doğar. Bu nedenle de dillerin oluşturulmasında yalnızca bireysel anlam üretimi veya sözcüklerin yaratımı değil, aynı zamanda anlamın toplumsal veya kolektif olarak nasıl inşa edildiği de dikkate alınmaktadır. Örneğin, “tin” sözcüğünün ilk anlamının “nefes” olması, zihinsel ya da ruhsal bir varlık fikrinin bile, beden fiziksel bir işlevinden hareketle oluşturulmuş bir kavram olduğunu gösterir. Benzer bir biçimde “melek” sözcüğünün haberci anlamında “ulak” olarak düşünülmesi, metafizik bir varlığın, dünyevi bir işleve benzetilerek tanımlanmasıdır. Bu tür örnekler, dillerin soyut olanı ifade edebilmek için duyulur olana başvurulduğunu ve dillerin ilk oluşturucularının nereden ve nasıl anlamlar oluşturduklarının da göstergesidir. Böylece insanın dil dünyasının veya kavramsal evrenini, içsel ve dışsal deneyimlerin çözümlemesinden doğduğu ve sözcükler de bu deneyimlerin işaretleri oldukları söylenebilir.

Görüldüğü üzere Locke’ın düşünce sisteminde, “ideler ve sözcükler” arasında yakın bir ilişki vardır. Bu ilişki doğrudan doğruya dilin bilgiyle olan bağlantısını, yani öğrenmeye ve düşünmeye sağladığı katkıları daha iyi kavrayabilmeyi sağlar. Ancak bunun için öncelikle şu sorulara yanıt aramak gereklidir:

a) Adların dil kullanımında tam olarak temsil ettikleri nedir?

b) Bütün adlar (özel adlar hariç) genel olduklarına göre, bu adların dayandığı şeylerin cins ve türleri nasıl belirlenmektedir ve bu kavramsal yapı nasıl oluşur? (Locke, 2000a: 14).

Bu sorulara verilecek yanıtlar dilin, bilginin sadece aktarılmasında değil, fakat üretilmesindeki işlevini ve imkanını da açığa çıkartacaktır. Nitekim sözcüklerin temsil ettikleri kavramların öncelikli olarak belirlenmesi gerekmektedir. Ancak bu sayede onların düşünceye ve dolayısıyla bilgiye nasıl aracılık ettikleri ortaya çıkartılabilecektir. Yine Locke’a göre, dilde kullandığımız sözcüklerin büyük çoğunluğu genel adlardan oluşur ve bunlar tekil olanı değil, bir türü ya da cinsi temsil eder. Bu durum, insan zihninin dış dünyadaki çeşitliliği soyutlama yoluyla belirli kavramsal sınıflara ayırdığı anlamına gelir.

Cins ve tür kavramları ise bu soyutlama sürecinin epistemolojik temellerini oluşturur. Dolayısıyla tümel olan, dış dünyada nesnel olarak bulunmaz; fakat zihnin işleyişinde kavramsal bir inşa sürecinin sonucunda ortaya çıkar. Ancak dildeki genel adlarda daha sonraki kısımda inceleyeceğimiz gibi şeylerin gerçek özlerini değil de nominal özlerini ortaya koyduğundan bu zihinsel tasnifin nasıl yapıldığının açıklanması gerekir. Dolayısıyla bizde, tezimizin devamında bu açıklamaların Locke tarafından nasıl yapıldığına odaklanacağız.

3.2. İletişime Dair: Sözcüklerde Anlam

Locke'ın dil felsefesi aynı zamanda onun iletişim teorisiyle de doğrudan bağlantılıdır. Ona göre insan kendi zihninde saklı kalmış düşüncelerle değil, bu düşünceleri başkalarıyla paylaşarak toplumsal bir varlık haline gelebilir. İletişim, toplumsal varoluşun temel koşullarından biridir. Düşünceler paylaşılmadıkça ortak bilgi, toplumsal yarar ve kavrayışın ortaya çıkması mümkün değildir. Zira insan, potansiyel olarak sayısız faydalı ve zevk verici düşünce üretme kapasitesine sahip bir varlık olsa da bu düşünceler başkaları tarafından doğrudan görülemez bir yapıdadır. Bu nedenle bunların başka insanlarca da görülebilir ve bilinebilir hale getirilmesi gerekir. İşte zihninde oluşan görünmez idelerin başkalarının da kavrayabileceği şekilde ifade edebilmesi için dışsal ve duyulur işaretler yaratmak zorunda kalınmıştır. Dışsal ve duyulur olan işaretler arasında ise özellikle düzenli olan sesler, yani sözcükler bir yandan üretim kolaylığı diğer yandan da çeşitlilik açısından en elverişli olanlardır (Locke, 2000a: 15). Locke'ın düşünce sisteminde, sözcüklerin düşüncelerin ya da idelerin işaretleri olarak kullanılmasının temel nedeni, budur. O halde ideler arasındaki doğal bir ilişki sonucunda var olmayan düzenli sesler, belli sözcüklerin belli bir idenin işareti yapılmasıyla anlam kazanırlar.²⁵

Doğa, insana ses üretme yetisi vererek ona potansiyel bir dil oluşturma imkânı sunmuştur. Fakat dillerin farklı oluşu, bu seslerin belirli ideleri temsil etmek üzere iradî bir şekilde tayin

²⁵ Locke'a göre idelerin işareti olan sözcüklerin ve bu işaretleri anlamının, zihnin algılamasıyla da doğrudan ilişkili vardır. Altınörs'un ifadesiyle "Locke, işaretleri anlamayı, "algılama"nın bir türü olarak izah eder. Locke algılamayı üçe ayırır: 1. Zihnimizdeki ideaların algısı. 2. İşaretlerin anlamının algısı. 3. İdealar arasındaki bağdaşma ya da bağdaşmazlığın algısı [...] "idrak etmek/anlamak" kelimesinin yerleşik kullanımı, bu kelimeyi sadece ikinci ve üçüncü algı türüne tatbik imkân verse de, her üç algı çeşidi de müdrikeye aittir" (Altınörs, 2016: 45).

edilmesiyle ilgilidir. Bu sebeple Locke dillerin evrensel değil, kültürel ve bireysel olarak şekillenen yapılar olduklarını düşünür. Kısaca sözcükler idelerin duyulur işaretleri, ideler ise bu işaretlerin özel ve doğrudan anlamlarıdır (Locke, 2000a: 15-16).

Bununla birlikte Locke, insanın sözcükleri yalnızca başkalarıyla iletişim kurmak için değil, aynı zamanda kendi zihinsel süreçlerini kayıt altına almak ve hafızaya destek olmak için de kullandığını düşünür (Locke, 2000a: 16). Böyle bir kullanım söz konusu olduğunda sözcükler, öncelikle bireyin kendi zihnindeki ideleri temsil ederler. Bu aşamada, idelerin şeyleri ne ölçüde ve doğrudan temsil edip etmediğinden çok, kişinin konuşma sırasında karşısındakine onlara duyurabilmesi, anlatabilmesi önemlidir. Bir başka deyişle konuşmanın amacı, öncelikle ideleri başkalarına aktarabilmek olduğundan, iletişimdeki başarı büyük ölçüde sözcüklerin karşılıklı olarak benzer ide yapılarıyla örtüşmesine ya da eşleşmesine bağlıdır. Gerçekten de insan önce kendisi ideleri zihninde edinir, daha sonra başkalarının kullandığı idelerin de karşılığı olduğunu kavrar. Ancak kişi yalnızca kendi zihninde bulunan ideler için geçerli olan sözcükleri kullanabilir. Bir kimse, zihninde yer almayan bir ideyi ifade etmek üzere bir sözcük kullanıyorsa, bu sözcük onun için anlamlı değildir ve anlamsız bir sestten ibarettir. “Sözcükler istençli işaretler olduklarından, insanın bilmediği şeylere verdiği istençli işaretler olamazlar” (Locke, 2000a: 17-18). Bu nedenle sözcüklerin anlamını belirleyen şey, onları kullanan kişinin deneyimlediği ya da kavradığı içerikle, niteliklerle doğrudan bağlantılı ve onunla da sınırlıdır. Bu nedenle de anlam, nesnede değil ancak zihinde üretilir. Bu çerçevede de Locke, anlamın öznelliğini ve değişkenliğini göstermek için “altın” sözcüğünü örnek verir.

“Bir çocuk “altın” dendiğini duyduğu metalde parlak ışıltılı sarı bir renkten başka bir şey ayırsamazsa altın sözcüğünü yalnızca bu renge ilişkin idesine uygular ve dolayısıyla bir tavuskuşunun kuyruğunda gördüğü aynı rengi de altın diye adlandırır. Daha iyi gözlemci olan başka bir çocuk da parlak sarı renge bir de yüksek bir ağırlık ekler: O zaman altın sesini kullandığında ifade ettiği parlak sarı ve çok ağır bir nesneye ilişkin bir bileşik idedir. Bir başkası çıkıp bu niteliklere eriyebilirlik de katar ve bu durumda altın sözcüğü onun için parlak, sarı, eriyebilir ve çok ağır bir nesnenin ifadesidir. [...] Fakat her birinin bu sözcüğü uyarladığı ide kendi ideleri olabilir; ve sahip olmadığı bir bileşik idenin işareti olarak kullanamaz hiçbirisi bu sözcüğü ...” (Locke, 2000a: 17).

Görüldüğü üzere bir çocuk, “altın” sözcüğünü yalnızca parlak sarı renk olarak kavırıyorsa, bu sözcük onun için sadece bu rengi temsil eder. Başka bir çocuk, altınla birlikte ağırlık fikrini de ilişkilendirirse, bu sözcük onun zihninde hem renge hem ağırlığa karşılık gelir. Bir

başkası, altına eriyebilirlik özelliğini de ekleyebilir. Her biri aynı sözcüğü – altın-kullansa da, bu sözcük her biri için farklı ide yapılarını temsil eder. Dolayısıyla sözcükler, görünüşte ortak olsalar bile, özde bireysel farklılıklar içerirler. Herkes altın sözcüğünü kullansa da altını bileni veya bilmeyeni sözcük kullanımı üzerinden ayırt etmek, işte bu nedenle mümkün değildir. Her bireyin aynı sözcüğe kendi zihinsel birikimi dolayısıyla farklı anlam yüklemesi mümkündür. Zira her bireyin sözcükle ifade ettiği ide ancak kendi idesi olabilir. Anlamanın kişisel deneyim ve algıya bağlı olarak değişkenlik göstermesi bu bağlamda düşünülebilir. İletişimin temel zorluklarından birisi Locke’ın da dikkat çektiği gibi bu husustur.

Sözcüklerin anlamları doğrudan konuşanın zihninde bulunan idelere karşılık gelmesine rağmen, Locke insanın karşısındakinin de kendisiyle aynı ideye sahip olduğunu varsaydığını söyler. Oysa bu varsayım, büyük ölçüde sorgulanmamıştır. Zira kişi bir sözcükle belirli bir ideyi kastederken, dinleyen bu sözcüğü farklı bir ideye bağlarsa, aralarında fiilen iki ayrı dil oluşmuş olur ve anlaşmazlık ortaya çıkar (Locke, 2000a: 18). Bu nedenle insanlar bu meseleye odaklanmadan sözcüklerin anlamlarını, genellikle içinde bulundukları dil topluluğunun ortak kabulüne dayalı olarak kullanırlar. Buna rağmen bu ortak kabulün gerçekten paylaşılan ide temelli olup olmadığını sorgulamazlar. Özellikle kiplerle ilgili adlandırmalarda sıklıkla kullanılan bir varsayımdır. Locke bu varsayıma dayanarak insanların şunu benimseme eğiliminde olduklarını söyler: “Yalnızca konuştukları dilin ortak içeriğine uygun düştüğünü sandıkları biçimde bu sözcükleri kullanmayı yeterli görürler; bu çerçevede sözcükle dile getirdikleri idenin, kendi ülkelerinin düşünen insanlarınca belli bir adla adlandırılan ideyle tamamen aynı olduğunu varsayarlar” (Locke, 2000a: 18).

Bununla birlikte bir diğer varsayım ise sözcüklerin şeylerin gerçekliğini de temsil ettiklerine dayalıdır. Bu varsayım, özellikle tözler (*substance*) ve töz adları meselesiyle bağlantılıdır. İnsanlar sözcükleri sadece kendi zihinlerindeki ideler için değil de onların dayandıklarını varsaydıkları gerçek şeyler adına da kullanmak isterler. Oysa Locke’a göre bu düşünce problemlere neden olur. Bu problemle ilgili şunu söyler: “sözcükleri zihinlerimizdeki idelerden başka bir şeyin yerine kullandığımız her durumda sözcüklerin anlamlarının bozulacağı ve başa çıkılmaz bir bulanıklık ve karmaşa içinde kalacağını söylemek isterim” (Locke, 2000a: 18).

Sonuç olarak Locke, sözcüklerin idelerin doğrudan işaretleri olmak bakımından her tür düşüncenin, kavramın iletimini sağlayan araçlar olduklarına dikkat çeker. Bu nedenle de

sürekli kullanımlarında “belli sesler ve yerini aldıkları ideler arasında öyle bir bağıntı oluşur ki işitilen adlar, sanki o ideleri üretebilecek nesnelerin kendileri duyulan edimsel olarak etkilemişcesine hemen belli ideler uyarırlar” der. Ve bu durumun özellikle duyulur nitelikler ve sık sık karşılaştığımız, alıştığımız tüm cisimlerde böyle olduğunu vurgular (Locke, 2000a: 19). Bununla birlikte Locke’a göre sözcükler anlamlı olduklarında ses ile ide arasında bir bağıntının kurulmasından ve birbirlerinin yerini tutmasından söz edilebilir. Aksi taktirde sözcükler anlamsız seslerden öteye gidemeyecektir ki bu durumu Locke, sürekli tekrarlamalarına rağmen anlamını bilmeyen papağanların ses çıkartmalarına benzetir (Locke, 2000a:19).

3.3. Genel Terimler

İletişim kurmak için gereken şeylerin başında genel terimler (*general terms*)²⁶ gelir. Nitekim duyulur dünyada her şey tikel olarak var olduğundan her bir tikel şeyi ifade edecek tikel bir sözcük kullanmak dilin kullanımı açısından hem pratik hem de yararlı değildir. Dilde bu zorluğu gidermeyi sağlayan araçlar vardır. Bunlar, genel terimlerdir. İnsanlar iletişimin kurulmayı kolaylaştırması ve pratik bakımdan daha yararlı olması açısından genel terimler oluşturmuşlardır. Locke’a göre bu durum “rastlantı ya da ihmalin değil aklın ve zorunluluğun sonucudur” (Locke, 2000a: 21). O, bu ifadeyle dilin doğal yapısından kaynaklanan bir zorunluluktan bahseder. Tikel olan şeylerin her birinin seçik, özel bir adı olamayacağından idelerle işaretleri olan sözcükler arasında kurulan ilişkinin büyük bir önemi vardır. Çünkü şeyler adlandırılırken²⁷ zihninin o şeye ilişkin seçik bir ideye sahip olması gereklidir. Dolayısıyla her ideye özgün olan ad, o ideyle olan özel bir uyumu barındırır. Fakat her ideye özgün olan seçik ad oluşturmak ve her şeyi hafızada saklamak insanın zihninin kapasitesini aşar. Nitekim insanın duyulur dünyada deneyimlediği ve gördüğü tüm tikel şeyleri (tek tek kuşları, tek tek kedileri vb.) belleğinde ayrı ayrı tutması mümkün değildir. Locke bu hususu şöyle dile getirir: “Kimi generallerin ordudaki her askeri

²⁶ Locke’a göre terim kelimesi sözcük ya da kelime ile aynı anlamı taşır. “İdeleri temsil eden işaret” olarak tanımlayabiliriz. Fakat “terim” kelimesi bu anlamda zihinde bulunan bir idenin dildeki karşılığıdır. Yani düşünsel bir içerik olarak ifade edebiliriz.

²⁷ “Ad” bir ideyi temsil etmek amacıyla kullanılan sözlü ifade olarak tanımlanabilir. Locke sözcük kelimesiyle aynı anlamlarda kullanır fakat ad kelimesini daha genel terimler olan kelimeler için daha çok tercih eder. “Ad: [İng. *name*, Fr. *nom*] Tümel ya da tekil varlıkları dilde temsil eden birimler. Geleneksel dil bilgisinde adlar, özel adlar ve tür adları olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrımın mantıktaki karşılığı tekil ve tümel terimlerdir” (Altınörs, 2000: 9).

özel adı ile çağırabilmesini muazzam bir bellek örneği olarak alırsak, insanların sürülerindeki her koyuna ya da başkalarının üzerinde uçuşan her kargaya ad vermeye kalkışmamalarının, her bitki yaprağı ya da yollarına çıkan her kum tanesini özel bir adla anmamalarının nedenini kolayca bulabiliriz” (Locke, 2000a: 21).

İşte tüm bu nedenlerden dolayı Locke, tekil şeylerin her birine ayrı adlar vermenin teorik olarak mümkün olsa da pratikte hem zor hem de faydasız olduğunu savunur. Nitekim insanların tikel şeylere tek tek ad vermeye çalışması dilin kullanım amacına uygun olmadığı gibi işlevi açısından da herhangi bir yarar sağlamaz. Üstelik bilgi edinmek, bilgiyi genişletmek ve iletme açısından da her bir tekil şeye ad vermek yararsızdır. Çünkü bilgi, tekil şeylerden türetilse bile tekil olanı aşan, genel ve soyutlama içeren bir yapıya sahiptir. İşte, tam da bu nedenle insan bilgisi başlangıcı itibariyle tikel şeyler üzerine kurulmuş olsa da bilgi düzeyine yükselişi genel terimlerle mümkündür (Locke, 2000a: 22). Bu, aynı zamanda şeyleri bazı benzerliklere göre türlere ayırmamızı sağlayarak sınıflandırmamıza da yardımcı olur. Dolayısıyla bu türlerin veya cinslerin adlandırılması da genel terimler aracılığıyla gerçekleştirilir. Örneğin; insan, ağaç, masa, kitap vb. Bununla birlikte Locke’a göre sık sık sözünü etmek gereği duyduğumuz veya çok fazla ilgilendiğimiz tek tek şeyleri ifade etmek için özel adlara başvurduğumuz da olur. Örneğin, Ali, Ayşe, vb. yine ülkeler, kentler, dağlar ve diğer benzer yer ayrımlarını yapmak ve ayrı ayrı ifade etmek içinde özel adları kullanırız (Locke, 2000a: 23). O halde yanıtlanması gereken soru şudur: Genel sözcükleri nasıl oluştururuz?

3.3.1. Soyutlamanın Dildeki İşlevi

Locke’ın dil anlayışının epistemolojisiyle bağlantısını gösteren başlıca özelliklerden biri, genel terimlerin oluşumunu soyutlama süreciyle temellendirmeye çalışmasıdır. Locke’a göre, dış dünyada yalnızca tekil varlıklar bulunur. Ancak dildeki genel terimler zihnin soyutlama faaliyeti sayesinde bu tekil varlıkları temsil ederler. Doğada ya da dış dünyada hazır bir şekilde genel terimler bulunmaz; bunlar, tekil olanların benzerlik esasına göre soyutlanması yoluyla zihinsel olarak inşa edilir. Bu bakımdan dil, yalnızca dünyayı

adlandırmaya yarayan bir araç değil, aynı zamanda zihnin bilgiyi yapılandırmanın da bir biçimidir.²⁸ Locke genel terimleri soyutlama yoluyla şu şekilde oluşturduğumuzu söyler:

Sözcükler genel idelerin işaretleri yapılarak genelleştirilirler ve ideler, kendilerinden yer ve zaman koşulları ile onlar şu ya da bu tikel varoluş içinde belirleyebilen diğer idelerin ayrılması ile genel olurlar. Böylesi bir soyutlama ile birden fazla bireyi temsil etme yeteneğine kavuşturulurlar; her bir sözcük bu soyut ideye bir uygunluk taşıdığından o bu türdendir deriz (Locke, 2000a: 23-24).

Soyutlama işlemi birden çok sözcüğün genel bir ideye uyarlanması yoluyla oluşturulur. Örneğin çocukluktan itibaren bizi besleyip büyüten kişiye (anneye ya da babaya) dair idemiz zihnimize yerleşir ve bu kişiye dair verdiğimiz ad da yalnızca o bireyle (anneyle ya da babayla) sınırlı kalır. Zaman içerisinde deneyimlerimiz artıkça annemizle ya da babamızla ortak özellik veya niteliklere sahip olan başkalarının da olduğunu kavramaya başlar ve bu tek tek kişilerin bireysel özelliklerini dışta bırakıp ortak özelliklerini dikkate alarak bir ide oluşturur, bu ideye de “insan” adını veririz. İnsan idesini ve adını oluşturmamıza benzer şekilde insan idesinden farklı olan böylece insan adıyla adlandırılmayacak olan fakat insanla da uyuşan belli bazı niteliklerin bulunduğunu gözlemleyerek bunları tek bir ide toplayıp yeniden daha genel bir başka ideye (yani hayvan) ulaşabilir ve bunu yeni bir adla “hayvan” olarak adlandırabiliriz. Aynı süreçle, hayvandan sonra “canlı” gibi genel terim kurabiliriz (Locke, 2000a: 26).²⁹ Soyutlama yoluyla elde ettiğimiz terimlerle şeyleri tür ve cinslerine ayırarak hem iletişimimizi kolaylaştırır hem de bilgilerimizi sınıflandırabiliriz. İnsanlık, canlılar, varlık vb. gibi genel veya tümel terimler oluştururuz. Bravo’nun isabetle vurguladığı gibi soyutlama “gerçekliğin tikelliği ile genel sözcüklerin tümelliği arasındaki boşluğu aşmamızı olanaklı kılan işlem”dir (Bravo, 2010: 101).

Kısaca genel terimleri veya tümelleri üreten insan zihnidir. Oysa gerçek olan şeylerin doğasında genel ve tümel şeyler bulunmaz. Dolayısıyla anlama yetimizin ürettiği türlerin ideleri şeylerin kendilerinde değildir (Locke, 2000a: 29). Locke tür ve cins ayrımı yaparak, en tikelden en tümele soyutlama yoluyla nasıl ulaşabileceğimizi gösterir. Bir kez daha ifade edersek Locke’a göre doğanın kendisinde, cinsler ve türler yoktur; bunları yapan insan

²⁸ Locke’ın adlandırma anlayışı, dili sadece iletişim aracı olarak değil, felsefi sorunların kaynağı ve çözüm alanı olarak da ele almamıza imkân tanır. Onun bu yaklaşımı, birçok filozofun bilgi, varlık ve ahlak gibi alanlardaki temel sorunları dilsel temelde yeniden değerlendirmesine zemin hazırlar.

²⁹ Daha önceki bölümde de kısaca ifade ettiğimiz üzere soyutlama faaliyetinde zihin tamamen etkin durumdadır.

zihnidir. Ergat, Locke’ın amacının doğal türlerin gerçek hayatta var olduğu görüşünü savunanlara ve her doğal türün yapısının ayrı ayrı incelenmesi gerektiğini savunanlara karşı çıkmak olduğunu belirtir. Ona göre “cins ve tür kavramlarımızla biz doğaya yapma sınırlar koyarız, onu yapma bölümler içine sıkıştırırız; doğanın kendisi ise cinsler ile türler arasına böyle kaskatı sınırlar koymuş değildir. Buna göre, türler ve cinsler anlama yetisinin kendisi için ortaya koymuş olduğu buluşlar ve ürünlerdir” (Ergat, 2017: 17-18).

İfade etmeye çalıştığımız gibi Locke’a göre şeylerin adlar altında türlere ayrılması doğanın değil, insan zihninin bir ürünüdür. İnsan zihni, varlıklar arasındaki benzerlikleri gözlemleyerek bu benzerlikleri temel alan soyut ve genel/tümel ideler üretir. Bu ideler, doğadaki bireysel (tikel) nesnelerden soyutlanan ortak niteliklerin zihinsel temsilleridir. Böylece zihin, deneyimlediği çeşitlilik içinden benzer olanları bir araya getirerek genel kavramlar oluşturur. Bu süreç, zihnin soyutladığı ortak özelliklerin bir örneğini ya da biçimini (formunu ya da kalıbını) oluşturması ve onunla temsil etmesiyle gerçekleşir. Bu anlamda form, tikel bir şeyi değil; tikel olanların temsil edildiği kavramsal bir yapıyı ifade eder. Tikel olan şeyler varlıklar, bu soyut formlara ne ölçüde benziyorsa, zihin onları o forma uygun sayar ve o türün bir örneği olarak adlandırır. Bu sayede bir varlık belirli bir türün adıyla anılır. İşte bu nedenle türlerin oluşumu doğaya değil, zihne dayanır. Türler, doğada keşfedilen sabit sınıflar değil, zihninin işlevsel kategorilendirme biçimleridir. Bu görüş, Locke’ın nominalizm ile olan bağına doğrudan işaret eder. Çünkü “tür”, doğada bağımsızca var olan bir kategori değil, zihninin benzerlikler üzerinden kurduğu adlandırma sisteminin bir ürünüdür. Bu yüzden türler, sabit ve evrensel yapılar değil; kullanıma ve kavrayışa göre değişen, işlevsel epistemolojik araçlardır. Kısaca vurgulamak gerekirse duyum yoluyla elde ettiğimiz tikel ideleri soyutlayarak elde ettiğimiz tümel ya da soyut ve genel ideler tümüyle zihnimizin ürünüdür. Onların zihnimizden bağımsız varoluşları yoktur; sadece adlandırmadan ibarettirler.³⁰

³⁰ Gökçe’nin ifade ettiği üzere Locke’a göre “adlar ne Platon’da olduğu gibi varlıklardan bağımsız bir gerçekliktir ne de Aristoteles’in ifade ettiği gibi varlığın kendisine ait olan şeydir. Bunlar yalnızca zihninin oluşturduğu birer isimlendirme olarak görülmelidir. Locke’un bu uç nominalizmi onu aşırı gerçekçiliğe de itmiştir. Locke’un nominalizmine göre tür, cins, ve tümelik sözcüklerden başka bir şey değildir. Sözcüklere neden olma anlamından herhangi bir gerçeklik yüklemek metafizikçilerin yanılsamalarıdır” (Gökçe, 2023: 111).

3.3.2. Özler: Gerçek Öz ve Adsal Öz

Şeyleri türlere, cinslere ayıran veya genel ve soyut ideleri oluşturup adlandıran insan zihni ise bunların özlerinin gerçeği yansıtıp yansıtmadığından nasıl emin olabilir? Bu soruya verilecek yanıt kavramlarımızın ve bilginin sınırlarını belirleyerek yanlışa düşmememiz açısından yarar sağlayacaktır. Ancak sorunun yanıtlanması için gerçek öz(*real essence*) ve adsal öz (*nominal essence*) ayrımının açıklanması gerekir. Zira Locke’ın adsal öz ve gerçek öz ayrımı, onun töz felsefesi, tür anlayışı ve bilgi kuramı açısından oldukça merkezi bir konumdadır. Ancak bu açıklamaya önceliği olacak şekilde öz sözcüğünü tanımlanmalıdır.

Locke özün asıl ve genel tanımı olmak üzere iki tanımdan söz eder. İlkine göre “öz bir şeyin her ne ise o olmasını sağlayan asıl varlığı olarak görülebilir. Böylece genellikle şeylerin keşfedilebilir niteliklerinin dayandığı bilinemez olan gerçek içsel yapısı onların özü diye adlandırılabilir. Bu, sözcüğün, *varlık* anlamına gelen birincil içeriğinden de anlaşılacağı üzere (*essentia*) asıl anlamıdır” (Locke, 2000a: 33). Kısaca şeylerin kendinde bulunan ve bilinemez olan yapısına öz adı verilir. İkinci anlamı ise özellikle skolastik felsefede kullanılan ve tür ile cinsleri ifade ederken kullanılan anlamıdır. Bu anlamda öz “ve şeylerin gerçek yapısı yerine genelde yapay cins ve tür yapısı için kullanılagelmiştir” (Locke, 2000a: 33). Şeyler, tanımlandıkları adlara göre tür ve cinslerine uygun sınıflandırıldıklarından soyut idelere uygunlukları göz önünde bulundurularak özleri belirlenir. Bu bağlamda da tanımladığımız bu iki öz türünden ilki, fiziksel açıdan gerçek, olgusal olan “gerçek öze (*real essence*)”; ikincisi ise mantıksal olarak kabul edilen akılsal olan “adsal öze (*nominal essence*)” karşılık gelir.³¹ Locke’a göre gerçek öz, bir nesnenin ya da tözün *gerçekte ne olduğuna* dair ontolojik yapı veya doğayı ifade eder. Bir başka deyişle bir şeyin ne tür bir varlık olduğunu belirleyen temel, sabit, fiziksel (modern anlamda atomik ya da parçacıklı yapısal) yapısıdır. Örneğin, “altın”ın gerçek özü, onun atomik ya da parçacıklı yapısıdır. – Locke döneminde bu yapının ne olduğu tümüyle bilinmese de, bu özün nesnenin niteliklerini doğuran neden olduğunu varsayar. Ancak bu özler doğada mevcut olsalar bile onları duyuyla algılamak mümkün değildir. Buna karşılık adsal öz ise bir türü tanımlayan ve ona bir ad veren gözlenebilir niteliklerin zihinde soyutlanmış birleşimine karşılık gelir. Bu ise türün bizim tarafımızdan nasıl kavrandığını ve sınıflandırıldığını belirlemeyi sağlar. Altın

³¹ Keha’ya göre Locke, nominal öz ve real öz ayrımıyla sözcüklerin dış dünyayı temsil etmelerinin nasıl mümkün olduğunu ortaya koyan bir teori tesis eder (Keha, 2011: 94).

örneği üzerinden ifade etmeye çalıştığımızda, altının parlak, sarı renkte, ağır, eriyebilir ve dövülebilir gibi özelliklerle düşünülmesi ve bu özelliklere sahip bir madde olarak sınıflandırılması, altının “adsal özü”dür. Locke’ın özler açıklamasının dilin bilgi edinmedeki rolünü değerlendirmek bakımından önemli olduğuna dikkat çeken Coşkun, Locke’ın söz konusu, gerçek ve adsal özler arasında ayrımı hakkında şunları söyler:

Tözlerin içsel yapısını yansıtan ve belirleyici niteliği olan gerçek öz, tam olarak insan bilincin kavrayamadığı gerçek ve dile sığmayan şeyler bilgisidir. Bir şeyin gerçek özü, bir şeyin doğasına göre kendini gösteren nitelik ve özelliklerdir. Bütün doğal şeyler, algılanamayan kısımların, gerçek ama bizim için bilinmeyen bir yapıya sahiptir. Adsal öz ise, duygularımızın yardımıyla, oluşturulan fikirlerimiz ve bir şey hakkındaki bilgimizdir (Coşkun, 2023: 135).

İfade etmeye çalıştığımız üzere adsal öz, dilsel ve kavramsal yapıya işaret eder. Zihnimiz şeyin özelliklerini tecrübe eder ve benzerlikleri göz önünde bulundurup onlara bir ad verir. Dolayısıyla adsal öz şeyin ne olduğunu değil de bizim ona nasıl bir ad verdiğimizi gösterir. Bu bakımdan “adsal öz” ile “ad” arasında yakın ilişki söz konusudur. Locke’a göre bir şeyin adı, bu adın işaret ettiği genel soyut idenin özüne, o tikel varlıkta mümkünse o ad verilebilir. Eğer o öze sahip değilse genel olan o soyut ideye o ad verilemez (Locke, 2000a: 34). Adsal özleri insan zihni üretir.³²Bunların gerçeklikle bağlantıları olmak zorunluluğu yoktur. Bu bakımdan da bilgi ya da bilimsel bilgi, çoğu zaman adsal öze, yani gözlemlenebilir özelliklerin tanımına dayanarak oluşturulur.

Locke, “cisimsel tözlerin gerçek özleri” ile ilgili iki görüş olduğunu ileri sürer: İlk görüş “öz sözcüğünü ne olduğunu bilmedikleri bir şey için kullananların görüşüdür” bu durumda bunu savunanlar “doğal şeylerin yapısında uygunluk taşıdığı” ve birçok özün bulunduğu bu doğrultuda her şeyin o öze uygun olduğunu kabul ederler. İkinci görüş ise “tüm doğal şeylerin kendi duyulmaz bölümlerini içeren gerçek ancak bilinmeyen bir yapı taşıdıklarını düşünürler” bu düşünce Locke’a göre daha mantıklı ve akılcı bir görüştür ki, bu bilinmeyen yapıdan “şeyleri birbirinden ayırt edip ortak adlar altında sınıflandırmamıza yarayan duyulur niteliklerin doğduğu” kabul edilen görüştür. İlk görüş, Locke’a göre bilgiyi karmaşık hale getirir (Locke, 2000a: 34). Bir başka deyişle türlerin gerçek özleriyle açıklanması faydasız ve karmaşık sorunları beraberinde getirir. Locke bu düşüncesini şu şekilde ifade eder:

³² Birinci bölümde değinmiş olduğumuz bileşik kipler (modes), bizim tarafımızdan üretilmeleri bağlamında adsal öze sahiptir.

Çünkü bir dairenin gerçek özünü paylaşan iki şeklin farklı özellikler taşıması kadar aynı gerçek özü tümüyle paylaşan iki şeyin de farklı özellikler barındırması imkansızdır. Fakat buna karşı başka bir neden olmasa bile bilinemeyen özler varsayımı da onları şeylerin türlerini ayırt eden olarak görmek de bilginin herhangi bir bölümü açısından öylesine yararsız ve boştur ki tek başına bizi böyle bir özü düşünmekten alıkoyup bilginin kapsamına giren şey türlerinin özleri ile yetinmeye iter: Ciddi bir biçimde incelenirse, bu özlerin, önce de söylediğim üzere, seçik genel adlar verdiğimiz soyut bileşik ideler oldukları görülecektir (Locke, 2000a: 35).

Böylelikle adsal öz ve gerçek öz ayrımı, yalın idelerin ve kiplerin türlerinde aynı fakat cisimlerde tamamıyla ayrı olduklarını söyleyebilme imkânı sağlar. Örneğin; üç çizgisi birbirini kesecek şekilde belli bir uzayı içeren şekil olarak tanımlanan üçgenin adsal özü ile gerçek özü aynıdır. Buna karşılık altının gerçek özü ile adsal özü birbirinden farklıdır. Daha önceki paragrafta da ifade ettiğimiz üzere katılık, renk, ağırlık, eriyebilirlik, buharlaşmazlık gibi özellikler altında gözlemleyip ifade ettiğimiz altının adsal özüdür. Ancak onun gerçek özünü oluşturan, ifade ettiğimiz özelliklerin ve duyumsanamaz parçalarının dayanağını bilmemiz mümkün olmadığından gerçek özü adsal özünden farklıdır (Locke, 2000a: 36).

Bununla birlikte özler adlandırıldığı ve zihinde yerleşik olarak kaldıklarında, tikel cisimlerindeki değişime rağmen aynı kalırlar. Örneğin insan türünün özü, o türe ait bireyin değişimine veya ortadan kalkmasına rağmen aynı olmayı sürdürür. Ali de ne gibi değişiklikler olursa olsun Ali'nin dahil olduğu insan türünün özü bozulmaz ya da değişime uğramaz. Bu nedenle de Locke'a göre özlerin değişmezliği "onların yalnızca soyut ideler olduğunu gösteren, özler ile onların işaretleri olan belli sesler arasında kurulmuş bağıntıyı temel alan ve de aynı ad aynı anlamı barındırabildiği sürece hep doğru kalacak olan bir öğretilidir" (Locke, 2000a: 37).

Kısaca ifade etmek gerekirse, Locke'a göre cinslerin, türlerin ve özlerin temel işlevi, insan zihnini sınırsız tikellikler karşısında adeta korumaya alarak, düşünce ve iletişimi daha verimli ve kolay hale getirmektir. Zihin, doğrudan tek tek nesneleri –her bir tikeli– kavramaya çalıştığında, hem kavrama süreci ağır işler hem de bu bilgiler başkalarına aktarılamayacak kadar zor ve bireysel kalır. İşte bu nedenle insan doğrudan deneyimlediği tikellerden yola çıkarak genel ve soyut ideler üretir. Bu ideler, tikel şeyler arasında gözlemlenen benzerlikler temelinde ve her bir ideye de bir ad verilerek oluşturulur. Böylece zihin, sayısız tekilliği sınıflara ayırarak, onlara cins ve tür adlarıyla ifade etme imkânı bulur.

3.3.3. Adların Türleri: Yalın İdeler, Bileşik Kipler ile Bağlantılar ve Tözler

Daha önceki “İdeler Üzerine” başlıklı Locke’ın epistemolojisinin temellerini açıklamaya çalıştığımız bölümde, zihinde oluşan tüm düşüncelerin, fikirlerin yani idelerin yalın/basit ideler ve bileşik/karmaşık ideler olarak ikiye ayırdığını ele almıştık. Basit idelerin bir araya getirilmesi, bağlantılandırılmasıyla elde edilen bileşik ideler ise Kipler, Tözler ve Bağlantılar olarak üç başlık altında incelemiştik. Bu inceleme paralel olarak Locke, dil felsefesine dair görüşlerinde de sözcüklerin hepsinin konuşanın zihnindeki idelerden başkasını doğrudan dile getirmesi bağlamında benzer şekilde sürdürür. Bu kez araştırılan;

- a) Yalın idelerin adları,
- b) Bileşik kiplerin adları ve Bağlantıların adları,
- c) Tözlerin Adlarıdır.

A) Locke’a göre yalın idelerin adları ve tözlerin adları söz konusu olduğunda; zihinde gerçekleştirilen soyut idelerle birlikte özgün olarak gerçek bir varoluşu gösterir. Bunun yanı sıra karmaşık olan kiplerin adları ise zihindeki idelerde son bulurlar, yani düşünceleri daha ileri taşıyamazlar. Yalın ideler ve karışık kiplerin adları hem gerçek özü ve adsal özü temsil ederken doğal tözlerin adları sadece adsal özü temsil eder. Bununla birlikte yalın idelerin adları tanımlanamazken bileşik idelerin adları tanımlanabilir(Locke, 2000a: 39).Locke’a göre yalın idelerin adlarının tanımlanamamasının nedeni şudur: “(...) bir tanımın içerdiği değişik terimler değişik ideleri belirttiğine göre, hepsi bir araya gelip hiçbir bileşimsiz ideyi temsil edemezler ve dolayısıyla, bir sözcüğün anlamının her biri değişik şeyi ifade eden farklı sözcüklerle açıklanması olan bir tanım, yalın idelerin adlarında yer bulamaz” (Locke, 2000a: 41). Bir başka deyişle tek bir sözcüğe işaret etmeleri bakımından yalın ideler tek başına anlam ifade etmezler. Oysaki bir tanım içinde farklı farklı değişik ide ve sözcükleri barındıracağı için, bu durumda açıklanan tanım çok fazla farklı ide ve sözcüğün bir araya gelmesi sonucunda oluşmuş olacaktır. Her bir sözcük ise aynı anlama gelmeyeceği için basit/yalın idelerin adları tanımlanamaz olacaktır. Bu noktada Locke özellikle skolastik felsefede ortaya çıkan anlaşılmaz ve saçma ifadelerin yalın ideleri tanımlamaya çalışmaktan kaynaklandığından örnekler verir. Örneğin “İnsan aklı ‘güç uygulayan bir varlığın güç harcadığı zamanki edimidir” ifadesi tümüyle anlaşılmazdır. Veya “hareket bir yerden bir başka yere geçiştir” tanımı aynı anlama gelen sözcüklerin tekrarından ibarettir (Locke, 2000a: 41-42). Bununla birlikte görme ve dokunma yoluyla da edinilen yalın idelerin doğru

tanımları yapılsa bile, o idelere sahip olmayan birisine bunun idesine sahip olması ve bu ideyi anlaması imkansızdır. Benzer bir biçimde herhangi bir yalın ideye sahip olmayan birisinin “başka bir yalın ide adını yalnızca bir tanım ya da onu açıklamaya yarayacak başka sözcükler yoluyla anlayacağını ummak” da saçmadır. Bu saçmalığı Locke, şu örnek üzerinden dile getirir: “Görsel nesneler üzerine şiddetli biçimde kafa yoran ve hep yoluna çıkan ışık ve renk adlarını anlamak için kitaplar karıştırıp arkadaşlarının açıklamalarına başvuran kör bir insan bir gün kıvılcık rengin ne anlama geldiğini artık anladığını söylemişti. Bunun üzerine arkadaşı ‘kıvılcık nedir?’ diye sorduğunda kör adam şöyle yanıt vermişti: Bir borazan sesine benziyor” (Locke, 2000a: 45-46). Şu hâlde yalın ideler şeylerin zihnimizde bıraktığı izlenimlerle edinildiklerinden, bu yolla edinilmemiş olan izlenimlerin tanımlanması ya da açıklanması yoluyla zihinde ide üretmeleri mümkün değildir.

Yalın ide adlarının aksine bileşik idelerin adlandırılması sürecinde ise tümüyle değişiklik gösterir. Bileşik ideler daha önce bahsettiğimiz üzere birden fazla yalın idenin birleşimi sonucunda meydana getirilir. Farklı ideleri temsil eden bazı sözcükler, zihinde daha önce olmayan bileşik ideleri oluşturup adlarını anlaşılır kılarlar. Böylece tek bir bileşik ide altında toplanan farklı iç duyum ve dış duyumdan edinilen yalın ideler, tanımın ya da sözcüklerin işaret edilmesi şeylerin adlarını anlamamıza yardımcı olurlar. Bu sayede bu adları kullanan başka insanların zihninde benzer ideleri oluşturmak mümkün olur. Fakat yukarıdaki paragrafta ifade etmeye çalıştığımız gibi bu yalın ideler daha önce zihinde oluşmamışsa tanımlanan terimlerin anlaşılması mümkün olamaz (Locke, 2000a: 46). Locke bu süreçte söz konusu adların başkalarının zihninde benzer fikirlerin oluşmasını tetiklediğini belirtir ve bunun ancak sözcükler yoluyla gerçekleştiğini ifade eder. Elbette ki eğer ortak bir deneyim mümkün değilse tanımlanan terimlerin anlaşılması da mümkün değildir. Locke bu düşüncesini heykel ve gökkuşağı sözcüklerinden yola çıkarak destekler: “Kör bir insana heykel sözcüğü başka sözcüklerle açıklanabilirken resim açıklanamaz; onun duyuları renklerin değil şeklin idesini verdiği için sözcükler onda renk idelerini uyaramaz. Bu heykeltraş ile ressamı karşı karşıya getirmiştir” (Locke, 2000a:47). Örnekten anlaşılacağı üzere kör bir insana bir resmi ya da gökkuşağını anlatmak zordur. Çünkü resimdeki renkleri görmemiştir. Görme duyusu olmadığı için kelimeler yoluyla resimdeki renkler anlatılmaya çalışılsa bile görmediği, yani duyumuna sahip olmadığı için renklerin idesine sahip olmayacaktır. O halde daha önce de vurguladığımız gibi Locke’a göre yalın ideler insan zihninde dış ve iç duyum yoluyla edinildikleri için bu yollarla edinilmiş bir idemiz yoksa, bu ideyi tanımlayan sözcük duyarsak da bu ideyi anlamamız mümkün değildir. Buna karşılık

çok iyi bildiğimiz fakat söylenen terime karşılık gelen ideyi bilmediğimiz durumda ise duymaya alışkın olduğumuz bir ad sayesinde anlamını idrak edebilmemiz söz konusu olur. Ancak Locke’ın sıklıkla tekrarladığı gibi “yalın bir idenin adı tanımlamaya açık değildir” (Locke, 2000a:47). Ancak yalın idelerin adlarının tanımlanamamalarının onları belirsiz ve kuşkulu kılmaz. Mesela beyazın karda gözlemlediğimiz bir rengin adı olduğunu öğrendiğimiz de bu ideye (yani beyazlık) sahip olduğumuz sürece bu idenin adını yanlış kullanmayız. Bu ideyi unuttuğumuzda ise o idenin anlamını bilir fakat tanımadığımızı fark ederiz (Locke, 2000a: 48). Bununla birlikte Locke’a göre yalın idelerin adları doğaldır, yani yapay değildir. Bunun nedeni, yalın idelerin şeylerin varoluşunu temsil etmeleri ve sonradan oluşturulmamalarıdır (Locke, 2000a: 49).

B) Bileşik kiplerin ve bağıntıların adları ise yalın idelerin adlarından tümüyle farklıdır. Karışık kiplerin adları genel ve soyut idelerden oluşur. Bu bağlamda onlar ve özleri, başka idelerle ortak özellikler taşır. Locke karışık kiplerin adlarını yalın idelerinkinden ayrılan yönünü şu şekilde açıklar: “Bunlarda gözlemlediğim birincil özellik çeşitli karışık kip türlerinin soyut ideleri, ya da dilerseniz özlerinin anlama yetisince yapıldıklarıdır ki işte bu noktada yalın idelerden ayrılırlar; zihnin tek bir yalın ide yapma gücü yoktur; o yalnızca, kendi üzerinde işlemde bulunan şeylerin gerçek varoluşu aracılığıyla kendine sunulan ideleri alır” (Locke, 2000a: 50). Bununla birlikte karışık kiplerin adlarının ayırt edici özelliği tümüyle keyfi bir biçimde oluşturulabilmeleridir. Zira gerçek bir varoluşu temsil etme zorunlulukları yoktur. Locke’a göre karışık kip türleri yalnızca zihinsel olarak oluşturulan bileşik idelerden ibaret değildir; aynı zamanda bu ideler doğadaki herhangi bir model ya da gerçek varoluşa bağlı olmaksızın, çoğu kez tamamen keyfi şekilde inşa edilir (Locke, 2000a: 51). Bu yönüyle karışık kipler, tözlerin özlerinden ayrılır. Tözlere ilişkin bileşik ideler, her ne kadar zihinde oluşturulmuş olsalar da doğada bir karşılıklarının bulunduğu varsayımına dayanır. Karışık kipler ise böyle bir gerçeklik temeline dayanmaz. Zihin, karışık kipleri oluştururken doğaya ya da gerçekliğe mutlak bir bağlılık göstermez. Belirli davranış biçimlerini, eylem dizilerini veya ilişkileri bir araya getirir, onları özgül ideler olarak soyutlar ve bu bileşime bir ad verir. Ancak bu işlemi yaparken doğada bu bileşimi karşılayan bir örneğin bulunup bulunmadığına dair bir kaygı taşımaz. Bu hususu Locke şu sözlerle örneklendirir:

Zina veya enest idesinin doğru olup olmadığını bilmek için insan onu var olan şeyler arasında mı arayacaktır? Ya da herhangi bir insan böyle bir eyleme tanık oldu diye gerçek mi olacaktır? Hayır:

Fakat, böyle bir eylem gerçekten gerçekleştirilmiş olsun ya da olmasın, insanların böylesi bir ideler topluluğunu ilk örnek ve özgül ideye karşılık gelen tek bir bileşik ide içinde bir araya getirmiş olmaları yeterlidir (Locke, 2000a: 51).

Karışık kiplerin adları gerçeklikten bağımsız olarak ortaya çıkarlar. Örnekte olduğu gibi “zina” ya da “ensest” gibi kavramlar, insan zihni tarafından bazı özelliklerin birleşimi sonucunda oluşturulur. Bunların anlamak için gerçekliği ölçüt almak gerekmez. Çünkü tümüyle zihin tarafından oluşturulup adlandırılırlar. Bu süreçte zihin, sahip olduğu ideleri bir araya getirir. Bunu ise üç şekilde gerçekleştirilir:

- 1)Zihin belli ideleri seçer;
- 2)o ideleri birbiriyle anlamlı bağlantılar kurarak tek bir idede birleştirir;
- 3) birleştirdiği ideleri tek bir ad altında toplar (Locke, 2000a: 51).

Locke’ın zihnin ide oluşturma sürecini ve burada hangi işlemlerden geçerek nasıl oluşturdukları üzerinde durması bir yandan “karışık kip türlerinin özlerinin zihnin ürünleri oluşuna” işaret ederken diğer yandan da “türlerin kendilerinin de insan yapısı oluşu”na dikkat çeker (Locke, 2000a: 52). Karışık kipler soyutlama faaliyetinin ürünleri olması zihnin ürünü olmalarını ifade etmektedir. Bu bakımdan da zihnimiz bu ideleri oluştururken doğayı ya da gerçekliği dikkate almaz, kendi amacına en uygun düşecek ve hizmet edecek biçimde onları bir araya getirebilir. Ancak Locke bu bir araya getirmenin tümüyle raslantısal, keyfi ve mantıksız olmadığına da vurgular (Locke, 2000a: 52-54). Zira amaç her zaman kolay iletişim kurmaktır. Eğer tüm gözlemlenebilir eylemlerimiz için soyut ideler oluşturmaya kalkışsaydık hem sonsuz sayıda ide üretmemiz hem de belleğimize fazla yüklenmemiz gerekecek, bunun neticesinde de dilin iletişim için olan temel işlevini göz ardı etmiş olacaktık. İşte bu nedenle adlandırmaya ihtiyaç duyduğumuz ölçüde bileşik ide yapar ve adlandırırız.

Kuşkusuz faklı ülkelerin dillerindeki farklılıkların nedenlerinden biri de aynı nedenden kaynaklanır. Gelenek, görenek ve yaşam tarzlarındaki farklılıklar, bir başka deyişle faklı ihtiyaca binaen farklı bileşik ve soyut sözcükler kullanılır (Locke, 2000a: 55). Keha’ya göre, Locke “dilini anlamı yapılandırmasının doğal olmayıp büyük ölçüde keyfi ve toplumsal bağlamla ilintili olduğunu görmüştür. Farklı dillerde birbirine çevrilemeyen sözcükler

bulunması olgusundan hareket ederek, her dil topluluğunun kendine özgü değer ve gelenek görenek çerçevesinde anlam ürettiğini belirtirmiştir” (Keha, 2011: 101).

Bununla birlikte Locke, karışık kiplerin adsal özlerindeki zorunlu birliğin zihne ne kadar bağlı olduğunu ve bu birliğin süreklilik ile değişmezliğinin kendisine verilen ortak ada dayandığına dikkat çeker. Bu adlar ise bizi zihnimizdeki düşüncelerin dışında bir şeye götürmez. Örneğin adalet, minnettarlık adları var olan bir şeyi değil de düşüncemizde ahlaksal model olarak yer alan bu erdemlerin soyut idelerini kavramayı sağlar (Locke, 2000a: 58-59). Bu ise karışık kip türlerinin özlerine kavram³³ adının da verilmesinin gerekçesini oluşturur (Locke, 2000a: 59). Aynı gerekçeyle karışık kiplerin gerçek ve adsal özleri aynıdır. Zira bu ideler ve adlandırmaları tümüyle zihnin ürünüdür. Bileşik kiplere dair söylenenler Locke’a göre küçük farklılıklar dışında bağlantılar içinde tümüyle geçerlidir (Locke, 2000a: 61).

C) Son olarak sıra töz adlarına geldiğinde Locke’a göre onlar da türleri temsil eder; ve bu temsil de birçok tikel nesnenin uyuştugu ya da uyuşabildiği ortak bir kavram altında tek bir ad ile açıklanmasıyla mümkün olur. Locke bu düşüncesini “güneş” idesi üzerinden örnekler: “dünyada bir tek güneş var olsa da güneş idesi (böyle daha çok nesne varmış gibi) başka nesnelerin de içinde uyum göstereceği biçimde soyutlanmış olduğundan, o da sanki birçok yıldız gibi birçok güneş varmışcasına, kendi başına bir türdür. Güneş olduğunu ve her sabit yıldızın çok uzaktan bakan biri için güneş adının temsil ettiği ideye uygun düştüğünü düşünenlerin gerekçeleri vardır” (Locke, 2000a: 63). Burada Locke’ın anlatmak istediği güneş’in sadece duyularla gözlenebilen bir nesne olarak kalmayıp soyut bir ideye işaret ettiğidir. Yalnızca bir güneş olsa da onunla benzerlik taşıyan başka cisimler için de bu ad kullanılabilir. Böylelikle sanki yıldız gibi birçok ideye uygun düştüğü gibi birden çok türü de temsil edebilir. Locke’a göre “böyle bir durum, bize türlerin şeylerin gerçek doğasına değil de insanların oluşturmuş oldukları ide öbeklerine ne çok bağlı olduğunu gösterebilir; sözgelimi biri için bir yıldız olan bir başkası için güneş olabilir” (Locke, 2000a: 64). Bir türün adı olarak karşımıza çıkan genel terimler doğrudan gerçeklik oluşturmazlar, insanların zihinlerinde oluşturdukları ide öbeklerine bağlı kalırlar.

³³Keha, Locke’un ““kavramlar” (*notion*) olarak adlandırdığı ahlaki, hukuki, dini vb. sözcükleri oluştururken, zihnin özgür olduğunu, ancak yine de toplumun ortak yaşam biçiminin belirlediği sınırlar içerisinde bunu yaptığını” ifade eder (Keha, 2011: 100).

İşte bu nedenledir ki daha önce “Genel Terimler” başlıklı kısımda değindiğimiz gibi bir tikel türün sınırlarını belirleyen ve bu türü diğerlerinden ayıran ölçü, “onun “özü” dediğimiz şeydir; ve bu, adın bu idede içerilen her şeyin o türe özsel olarak bağlı olacağı biçimde tutturulduğu soyut ideden başkası değildir” (Locke, 2000a: 64). Altına dair verdiğimiz örneği bir kez daha hatırlamakta fayda vardır. Altının adsal özünü sarı renkte olması, eriyebilir özellikte olması, belli bir ağırlıkta olması gibi karakteristik özelliklere sahip olması oluşturur. Kısacası altın bu şekilde tanımlanır. Bu altın sözcüğünün işaret ettiği bileşik idedir. Fakat bu özelliklerin kaynağı olan duyumsanmaz yapısı onun gerçek özüdür, bu özünü tümüyle bilmek mümkün değildir. Bu iki farklı öz ne kadar öz sözcüğü altında birleşmiş olsa da birbirinden farklıdır. Bir adın temsil ettiği şey onun adsal özüdür ve bu öz, gerçek özülle karıştırılmamalıdır (Locke, 2000a: 64). Özetlemek gerekirse gerçek öz, şeyin ya da nesnenin içinde bulunduğu yapı ve niteliklerin temelini oluşturur. Adsal öz ise gerçek özü bilmesek de türlere verdiğimiz addır. Tözlerin gerçek özlerini bilmek tam olarak mümkün değildir: “Gerçekte, nesnelerin gerçek özlerinin ne olduklarını tam olarak bilmeden yalnızca var olduklarını kabul ederiz; ancak onları belli bir türe bağlayan temeli ve nedeni olarak gerçek özlerin kabul edildiği yine adsal özdür” (Locke, 2000a: 69). Bu, nesnelerin gerçek özlerinin ne olduklarını bilemesek de varlıklarını kabul ettiğimiz anlamına gelir. Ancak nesneleri türlere ayırırken onların gerçek özlerini değil de insan zihninde oluşturulan soyut tasarımları olan adsal özlerini dikkate alırız. Dolayısıyla biz nesneleri ya da tözleri dikkate alırken gerçek özlerini değil de adsal özelliklerini göz önünde bulundururuz. Bunun nedeni bir türü işaret eden adın belirttiği tek şeyin adsal öz olarak karşımıza çıkmasıdır. Tikel bir şeyin bir türe ait olarak tanımlanması, onun belirli bir gerçek öz taşımasından değil, insan zihninin o türe ait oluşturduğu soyut bir ideye uygun olmasından kaynaklanır (Locke, 2000a: 70). Zira yetilerimiz, nesnelerde gözlemlediğimiz duyulur idelerin öbeğinden daha öteye götürmeye yetmez. Dolayısıyla onların gerçek özlerini duyumsamamız ve idelerini elde etmemiz söz konusu olamaz. Locke’a göre bu husus sadece fiziksel nesneler için geçerli değildir. Tanrı, tin ve sonsuzluk gibi soyut kavramlar içinde aynı şekilde geçerlidir. Bu tür kavramlarla oluşturduğumuz adların, doğrudan duyuşal deneyimle ilişkisi yoktur. Bunlarda soyutlama yoluyla insan zihninde oluşturulan karmaşık fikirlerin sonucudur (Locke, 2000a: 75).

Elbette ki nesnelerin ya da cisimlerin adsal özleri insan zihninin ürünü olsalar da karışık kiplerinki kadar yapay değillerdir (Locke, 2000a: 86). Çünkü her nasıl oluşturulmuş olursa

olsunlar içerdikleri tekil idelerin tek bir ide oluşturacak biçimde birlik içinde bulunması ve bu şekilde birleşik bulunan tikel idelerin de içerdği tüm tikel ideler, bir arada tek bir birlik oluşturmalıdır. Yani bu bileşik ide, parçalı veya uyumsuz bir toplam değil, zihinsel olarak bütünlüğe sahip bir kavram olmalıdır. Farklı niteliklerin rastgele bir araya getirilmesi, adsal özü oluşturmak için yeterli değildir. Aynı zamanda bu tür bileşik ide, her zaman aynı içerikte tekrar edilebilir olmalıdır. Soyut bileşik ideler, içerdikleri nitelikler bakımından tam bir benzerlik göstermediklerinde artık aynı adsal özü taşımazlar.

Burada Locke insan zihnini istediği her türden bileşik ideyi oluşturabileceği ve bunları dilediği adları verebileceğine dikkat çeker. Ancak dış dünyaya, nesnelere dair konuşmalarında anlaşılır olması ve iletişim kurmak için oluşturduğumuz idelerin doğada birlikte gözlemlenen niteliklerle uyumlu hale getirilmesi önemlidir. Aksi takdirde bu kavramlar yalnızca zihinsel kurguya dönüşecek ve epistemik geçerliliklerini kaybedecektir. Tüm bunlar insanın bileşik ide üretme ve adlandırma gücünün olduğuna fakat bu üretimin keyfî değil, doğaya uygun olması temelinde gerçekleştiğinde anlamlı ve işlevsel olduğu anlamına gelir. Nitekim dilsel iletişimin evrenselliği için de bu uygunluğun korunması gereklidir. Locke'ın örnekleri oldukça açıklayıcıdır: Kimse, bir koyunun sesiyle bir atın görünümünü ya da kurşunun rengini altının ağırlığıyla birleştirip “gerçek bir şey”den söz edemez. İstedğimiz ideleri birleştirip istediğimiz adı verebilsek de bu tür birleşimler doğada bir arada bulunmazlar. Dolayısıyla zihin böyle keyfî bileşimler üretse de bunlara gerçeklik atfetmek geçersizdir (Locke, 2000a: 87). Locke'ın sözleri meseleyi özetlemeye yeter:

“Doğa birbiriyle birçok duyulur nitelik ve belki iç doku ve yapı açısından da uyuşan bir sürü tikel şey yapar: Fakat onları türlere ayıran bu gerçek öz değildir; şeyleri kapsamlı işaretlerden yararlanmak üzere adlandırmak amacıyla türlere ayıran, onlarda birleşik gördüğü ve sıklıkla birçok bireyin uyuştüğunu gözlemlediği niteliklerden yola çıkan insanlardır” (Locke, 2000a: 94).

Sonuç olarak toplumsal yaşamda ve özellikle iletişim sırasında sözcüklerin anlamlarının keyfî kullanımı belirsizliklere yol açabilir. Dolayısıyla bir dil içinde, sözcükler belirli idelerle uzun süreli ortak bir ilişki içinde kullanıldığında, bu kullanım biçimi hem anlamın sınırını çizer hem de bireysel dil kullanımını düzenler. Kısaca anlam, bireyler tarafından keyfî biçimde değiştirilemez. Çünkü insanlar bu adları kullanırken, onlara zaten önceden verilmiş olan ideleri kastettiklerini varsayarlar. Ortak kullanımın dışında kalan bir anlamlandırma girişimi yanıltıcıdır ve belirsizliklere yol açar. Locke'ın bu görüşü, anlamın

sadece bireyin zihinsel tasarrufuna değil, toplumsal uzlaşıya dayandığını göstermesi bakımından da ilgi çekicidir. Bu çerçevede, yeni kavramlar geliştiren biri - örneğin felsefi ya da bilimsel bağlamda - bazen onları ifade edebilmek için yeni sözcükler ya da anlamlar türetme gereği duyabilir. Ancak bu girişim, toplumun dilsel alışkanlıklarıyla çatıştığı için çoğu zaman “küstahlık” olarak da düşünülebilir. Ancak bu yeni sözcük ya da anlamın yerleşik dile katılıp katılmayacağı zaman içinde ve ortak kullanımla belirlenebilecektir (Locke, 2000a:105).

3.3.4. Dilsel Temsillerin Sınırları: Soyut ve Somut Terimler

Locke’ın dil felsefesine dair görüşleri onun anlam, soyutlama ve adlandırma konusundaki görüşlerini yansıtır. Ona göre sözcükler/kelimeler, zihindeki idelerin işaretleridir ve bu ideler kendi ampirist anlayışıyla da bağlantılı olmak üzere dış dünyadan gelen duyular yoluyla edinilen basit idelerin zihinde soyutlanmasıyla ortaya çıkar. Bununla birlikte Locke, sözcüklerin günlük kullanımlarını dikkatle algıladığımızda da idelerimizin yapısı hakkında bilgi edinebileceğimizi düşünür. Çünkü dil, aslında zihinsel içeriği dışa vurmanın bir aracı olduğundan dilin yapısı, düşüncenin yapısıyla doğrudan ilişkilidir.

Zihnimiz soyutlama faaliyeti sayesinde belirli idelerden genel kavramlar üretir. Örneğin “beyazlık”, “insanlık”, “vb. Ancak Locke burada çok önemli bir sınırlamaya vurgu yapar: Her bir soyut ide seçik ve kendine özeldir; başka bir soyut ideyle özdeşleştirilemez, bir diğerinin yerini alamaz. Çünkü her bir soyut ide, zihinde açık ve ayırt edici biçimde kavranan ayrı bir idedir. Dolayısıyla zihin, bu idelerin birbirine eşit olmadığını sezgisel bilgisiyle (*intuitive knowledge*) hemen fark eder. Bu nedenle bir soyut kavramın başka bir soyut kavrama yüklenmesi doğru değildir. “İnsan hayvandır” gibi ifade sıradan anlamda doğrudur. Fakat “insanlık hayvanlıktır” gibi ifade kulağa yanlış gelir, çünkü iki soyutlama birbirine yüklenemez. Bir başka ifadeyle bu önermede bir soyut ide (insanlık) başka bir soyut ideyle (hayvanlık) özdeşleştirilmeye çalışılmıştır, oysa bir soyut ide başka bir soyut ide değildir. Aynı şekilde hiçbir dilde, soyut bir sözcüğün başka bir soyut sözcüğe yüklem olarak yüklenemez (Locke, 2000a: 109). “İnsanlık akılcılıktır” önermesi de anlamlı görünmez. Buradaki anlamsızlık ya da yanlışlığın gündelik dilde doğrudan bir biçimde fark edilişi, dilin doğrudan deneyimden kaynaklanan işleyişiyle bağlantılıdır. Kısaca söylemek gerekirse her soyut fikir kendine özgüdür ve bir başkasıyla özdeşleştirilemez.

Bununla birlikte Locke “bir insan beyazdır” gibi bir önermenin belirli bir bireyin hem “insan” hem de “beyaz” olarak tanımlanabileceğini ifade ettiğini söyler (Locke, 2000a: 110). Burada anlam, soyut terimlerin ilişkisinden değil, belirli bir varlıkla ilişkilendirilmelerinden kaynaklanır. Bu tür somut sözcüklerde bir özellik başka bir özelliğe yüklenmeye ya da dönüştürmeye çalışılmaz. Fakat belirli bir bireysel varlığa ait iki özellik bir araya getirilir. Bu durumu Locke şu sözlerle açıklar:

Öyleyse bütün bildirimlerimiz bir soyut idenin başka bir soyut ide olmadığını değil bir soyut idenin başka bir soyut ideye bağlı olduğunu gösterir düzeyde somuttur; bu soyut ideler, tözlerde, herhangi bir türden olabilir; geri kalanların hepsinde de bağıntı idesi olmayanı yok gibidir ve tözlerde en sık rastlanana da güç ideleridir (Locke, 2000a: 109-110).

Görüleceği üzere Locke, dildeki sözcüklerin biçimleri ile zihinlerimizdeki idelerin yapısı arasında doğrudan bir ilişki olduğunu savunur. Özellikle soyut ve somut sözcükler arasındaki farkın idelerimiz arasındaki farklılığı da gösterdiğini ileri sürer (Locke, 2000a: 110). Ona göre yalın idelerimiz hem soyut hem de somut adlarla ifade edilebilir. Örneğin “beyaz” sıfatı, belirli bir somut bir nesnenin niteliğini belirtirken, “beyazlık” bu niteliğin zihindeki soyut temsilidir. Bu husus sadece yalın idelerimiz için geçerli değildir. Modlar (yani idelerimizin bir türü olan, ahlaki, estetik, toplumsal kavramlar) ve bağlantı ideleri için de aynıdır. Örneğin “adalet” ve “adil” ya da “eşitlik” ve “eşit” de aynı biçimde soyut ve somut ayrımına tabidir. Bu gösteriyor ki, idelerimiz yeterince belirgin ve sistematik olduğunda, bu ideleri dille soyut kavramlar olarak aktarmak mümkündür. Ancak töz ideleri söz konusu olduğunda, Locke’a göre soyut sözcükler ya çok azdır ya da hiç yoktur (Locke, 2000a: 110). Her ne kadar “altın”, “taş”, “metal” gibi şeyleri ayırt edecek idelere sahip olsak da onları “altınlık”, “taşlık”, “metallik” sözcükleriyle ifade etmeyiz. Locke, özellikle skolastiklerin bu tür soyut sözcükleri üretmeye çalıştıklarını ancak halk arasında onların zaman benimsenmediğini vurgular (Locke, 2000a: 110). Kuşkusuz bu durum, insan zihninin gerçek özlere dair bilgi eksikliğinin apaçık göstergelerinden biridir. Locke’ın yaptığı tüm bu tespitler bizi, dilin hangi bakımlardan yeterli hangi bakımlardan yetersiz olduğunu sorgulamaya götürür.

3.4. Sözcüklerin Yetersizlikleri ve Yanlış Kullanımı

Locke, dilde doğal olarak bulunan ve sözcüklerin kullanımından da kaynaklanan, giderilmeleri de oldukça güç olan bazı yetersizliklerden/kusurlarından bahseder. Bu yetersizlikleri de sözcüklerin (dilin) çifte kullanımı üzerinden açıklar. Dilin kullanımlardan ilki kendi düşüncelerimizi kaydetmektir; ikincisi ise düşüncelerimizi başkalarına iletmektir (Locke, 2000a: 112).

İlki söz konusu olduğunda, sözcükleri sadece başkalarıyla iletişim kurmak için değil daha ziyade kendi zihinsel süreçlerimizi düzenlemek ve belleğimize yardımcı olmak için kullanırız. Başka bir ifadeyle dil, kişinin kendi düşüncelerini hafızasında tutmasına yardımcı olacak şekilde kullanılabilir. Kişi kendi idelerini belirlemek için istediği sözcüğü seçebilir. Bu sözcüğü tutarlı biçimde aynı ide için kullanılması durumunda, sözcükte herhangi bir yetersizlik olmaz. Çünkü kişi kendi belirlediği anlamı yine kendisi kolaylıkla anlayabilir (Locke, 2000a: 112). Erdurucan, dilin bu işlevini “hafızamızın yardımıyla kendi kendimize konuşmamıza” benzetebileceğimizi söyleyerek “insan fikirlerini kendine anlatırken istediği kelimeleri kullanabilir ve belli bir fikri ifade etmek için hep aynı kelimeyi kullansa da bu kelime kusurlu olmaz çünkü söylemeye çalıştığı şeyin anlaşılması konusunda başarılı olur. Bu da dilin doğru kullanıldığını ve kusursuz olduğunu gösterir” der (Erdurucan, 2020: 79).

İkincisi ise sözcükleri iletişim için, kendi görüşlerimizi başkalarına aktarmak için kullanmamızdır. Locke bu kullanımı da ikiye ayırır:

- i) halkın (gündelik) kullanımı,
- ii) felsefi kullanım.

Halkın kullanımında insanlar gündelik işlerinde özellikle temel ve pratik ihtiyaçlarını gidermek için ortak bir iletişim saptamak üzere dile ve sözcükleri kullanırlar. Felsefi kullanım ise bilgiyi kesin ve açık kavramlarla aktarma çabası içerisinde özellikle önermelere dayalı olarak kullanmaktır (Locke, 2000a: 113). İletişimin temel amacı anlaşılma olduğu için her iki kullanımda da seslerin ya da sözcüklerin doğallığı değil, zihinde ne tür ideleri uyandırdıkları önemlidir. Dolayısıyla “bazı sözcüklerin diğerlerine göre daha kuşkulu ve belirsiz anlamlar taşıması dile getirdikleri ideler arasındaki farklılıktan kaynaklanır (Locke,

2000a:113). Bir başka deyişle dildeki yetersizlikler veya belirsizlikler, sözcüklerin ve seslerin doğasından değil onlara yüklenen anlamların farklılığı nedeniyledir.

İnsanların başarılı bir iletişim kurabilmesi için kullandıkları sözcüklerin temsil ettiği ideleri öğrenmesi ve hatırlaması gerekir. Ancak her zaman bu kolay bir iş değildir. Çünkü bazı sözcüklerin anlamlarının belirlenmesinde şu dört durumlarda zorluk yaşanır:

- 1) Bazı sözcükler çok sayıda ve karmaşık idenin bir araya gelmesiyle oluşturulduklarında, bu tarz ideleri anlamak ve sözcüklerle ilişkilendirmek zor olabilir. Örneğin: “onur”, “hükümet”, “adalet” gibi karışık toplumsal yapılarla ve ahlaki durumlarla ilgili kavramlar. Bileşik yapıya sahip sözcükler ortak bir kullanımla ortak anlamları temsil edemez. Özellikle ahlaki kavramlarla oluşmuş idelerde, kişiden kişiye, toplumdan topluma, hatta zaman içinde aynı kişide bile anlam açısından farklılıklar ortaya çıkabilir. Bu da dilin düşüncüyü aktarırken hedef aldığı amaçları kesintiye uğratar.
- 2) Bazı idelerin doğada sabit bir örneği ya da standartları olmadığından onları temsil eden sözcükler yetersiz olabilir. Örneğin, “yapmacık”, “yaltaklık” ya da “şaka” gibi ilgili kavramlar. Kişiler tercihlerine göre özgün bir şekilde ideleri birleştirdikleri ve anlamlandırmayı kendilerine göre yaptıkları için bu anlamların adları yapay modellemelere dayanır. Bu nedenle anlam nesnel bir temelde oluşturulamaz.
- 3) Bazı sözcükleri belirleyen bazı belli standartlar olsa da her zaman bu standartlara ulaşmak kolay olmayabilir. İkincide söylenenin aksine, temsil ettikleri idelerin şeylerin gerçekliğine uygun olduğu ve doğanın ürünü olan ölçütleri olan kullanımlarda karşımıza çıkar.
- 4) Sözcüğün anlamı ile gerçek özü arasında fark olduğunda belirsizlikler olabilir. Örneğin; “altın” sözcüğü belirli duyumsanabilir özellikleri çağırırsa da onun gerçek atomik yapısı, yani gerçek özü farklıdır (Locke: 2000a: 114).

Locke, bunlardan ilk ikisinin ‘bileşik kipleri’ ifade eden sözcüklerdeki yetersizliklere; son ikisinin ise ‘tözleri’ ifade eden sözcüklerdeki yetersizliklere karşılık geldiğini söyler (Locke, 2000a: 114). Bununla birlikte ‘yalın ide’ adları, diğerlerine göre tek bir algıyı ifade

ettiğinden daha az yanlış içerir ve bellekte daha kolay saklanır. Aynı nedenle ‘yalın kip’ adları da kuşku ve belirsizliğe en az yatkın olmaları bakımından yalın ide adlarından hemen sonra gelirler (Locke, 2000a: 125-127).Özellikle sayı ve şekil gibi açık ideleri ifade eden adlar, anlam bakımından kolay kavranır. Yanlış anlaşılmalara da çok fazla yol açmaz. (Locke, 2000a: 127).Örneğin altı, üçgen, kare gibi sayı ve şekillere dair yalın kip adlarımız anlam açısından belirli ve yeterlidir.

Her ne kadar töz adlarındaki anlam karmaşası ve yetersizlik, insanın bilgi eksikliğinden ve tözlerin gerçek yapılarına nüfuz edememesinden kaynaklansa da Locke’a göre bu durum zihnimizin ya da anlama yetimizin değil, sözcüklerin bir kusurudur. Çünkü bilgi, esası bakımından şeylerle ilgili olsa da sözcükler aracılığıyla dile getirilir ve önermelerle ifade edilir. Bu nedenle, sözcüklerin anlamı üzerine düşünülmeden, bilginin sınırları ve doğruluğu üzerine doğru bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Ona göre sözcükler çoğu zaman, insanın gerçekliği anlama çabası ile anlama yetisi arasına giren perde gibidir:

[Sözcükler]Anlama yetimiz ile düşünüp kavranması gereken doğruluk arasına öyle çok giriyorlar ki gözlerimizin önündeki bir perde gibi anlama yetimiz üzerine karanlık ve karmaşıklık içinde çöküyorlar. İnsanların başkaları kadar kendilerini de düşürdükleri safsatalar ve tartışmaları ile kavramlarındaki yanlışların çoğunlukla sözcüklerden ve sözcüklerin belirsiz ya da yanıltıcı anlamlarından kaynaklandığını düşünerek olursak, bunun bilgiye giden yolun önünde büyük bir engel olduğunu görebiliriz; bu konuda çok daha duyarlı olmamız gerektiğine inanıyorum, çünkü o derece küçümsenmiştir ki, bu güçlük, insanların uğraş verdiği, bilgi ve zeka göstergesi olan bir beceri olarak nitelendirilmiştir. Fakat bir dil aracı olarak dildeki kusurlar daha enine boyuna irdelenseydi, bu denli gürültü yaratan tartışmaların büyük bölümü kendiliğinden dinirdi ve bilginin, belki de barışın yolu, daha da açılırdı (Locke, 2000a: 128).

Şu hâlde sözcüklerin belirsiz ya da hatalı kullanımı; anlam karışıklıklarının, tartışmalardaki yanlış anlamaların ve düşünsel hataların başlıca nedenlerindendir. Dolayısıyla sözcüklerin bu yetersizliği ya da eksikliği, bilgiyi elde etmede ciddi engel teşkil eder. Bu nedenle dildeki bu kusurların incelenip giderilmesi pek çok tartışmayı sona ereceği gibi bilgiye giden yolu daha da açık hale getirecektir.

Locke sözcüklerin kusurlarının yanı sıra yanlış/kötüye kullanımlarından da bahseder. Dilin doğal olarak kullanımından kaynaklanan ve kaçınılması son derece güç olan belirsizlik ve karışıklıklara ek olarak bilinçli olarak ve ihmalden kaynaklanan, kullanımlarından

kaynaklanan kusurlarda vardır. Bunlar, iletişim kadar bilgi üretimi de bozarlar. En açık ve belirgin olarak yapılan yanlış kullanımlardan ilki; “sözcüklerin açık ve seçik ideler olmaksızın kullanılması” ya da “hiçbir şeyi bildirmeyen işaretlerin” kullanılmasıdır (Locke, 2000a: 130). Bu durum iki şekilde ortaya çıkar: i) özellikle skolastik felsefeciler ve metafizikçiler tarafından öne sürülen ancak açık ve seçik bir ideye de karşılık gelmeyen anlamdan yoksun yeni sözcüklerin kullanımlarıdır. ii) ilk ve mevcut kullanımlarında meşru ve genel geçer anlamlara sahip olan sözcüklerin “bağışlanamaz bir aldırmaçlıkla” hiçbir belirgin anlam yüklenmeden kullanılmasıdır.

İkinci büyük yanlış kullanım ise sözcüklerin tutarsız bir biçimde kullanılmasıdır. Locke’a göre özellikle de tartışmalı konularda yazılmış metinlerde, aynı sözcüklerin (çoğu zaman tartışmanın merkezinde yer alan) bir yerde bir grup yalın ideyi, başka bir yerde ise başka bir grup ideyi karşılamak üzere kullanıldığını görmemek neredeyse imkansızdır. Dolayısıyla sözcüklerin bazen bir şey bazen başka bir şeyi ifade edecek şekilde kullanımı “apaçık bir aldatmaca ve kötü kullanım olur”; bunun isteyerek yapılması da büyük bir aptallık ya da daha büyük bir namussuzluğun göstergesidir” (Locke, 2000a: 133).

Dilin bir diğer yanlış kullanımı da kasıtlı olarak anlamı belirsizleştirmek, sahte bulanıklıklar yaratmaktır. Bu ise i) eski sözcüklere yeni ve alışılmadık anlamlar yükleyip bunları açıklamadan kullanmakla; ii) belirsiz ve yeni sözcükler ortaya atıp bunları tanımlamakla; iii) sözcüklerin olağan anlamları bozup ya da geçersiz hâle getirecek şekilde birleştirilerek gerçekleştirilir. Locke’a göre özellikle Aristotelesçi felsefede bu tarz örneklere sıklıkla rastlanabilir (Locke, 2000a: 141).

Bir başka yanlış kullanım ise sözcükleri şeylerle karşılaştırmak veya şeyler sanmaktır. Bu durum her tür ad için bir dereceye kadar geçerli olsa da özellikle tözlerin adları için önemlidir (Locke, 2000a: 141). Locke özellikle izmlere veya bir sisteme bağlı hazır düşünce kalıplarıyla düşünmenin ve bu düşünceye özgü sözcüklerin kullanımını bu türdeki kötüye kullanımla açıklar. Kişilerin eleştirel düşünmeden, kendilerine öğretilen belirli sözcüklerin gerçek şeylere karşılık geldiğini varsaymalarıdır. Aristotelesçi felsefede yetişmiş bir kişinin “tözsel form”, “bitkisel ruh” vb. sözcüklerle ifade edilenin gerçek bir şeye karşılık geldiğinden asla şüphe duyulmaması bu kullanıma örnek verilebilir.

Sözcüklerin ifade etmedikleri veya edemeyecekleri şeylerin yerine konulması, beşinci kötüye kullanımdır. Sözcüklerin tözlerin gerçek özünü ifade etmek için kullanımları buna örnek olarak verilebilir. Daha önce “gerçek öz nominal öz” başlıklı kısımda da ele aldığımız gibi tözlerin gerçek değil nominal özlerini bilebiliriz. Buna rağmen bir tözün nominal özünü bildiğimiz ve onu onayladığımız ya da reddettiğimiz halde, genellikle bunun onun gerçek özünü de temsil ettiğini varsaydığımızda olan kullanım budur. Locke yine altın örneğini verir. Buna göre “Altın dövülebilir” diyen bir kişi, aslında sadece “Altın dediğim şey dövülgendir” demek istemekle kalmaz aynı zamanda “altının, yani altının gerçek özünü taşıyan şeyin, dövülgen olduğunu söylemek ve böyle anlaşılmak ister: Bu da dövülgenliğin altının gerçek manada özüne bağlı ve ondan ayrılmaz olduğu anlamına gelir. Fakat bir insan gerçek özün ne olduğunu bilmediğinden, dövülgenliğin zihnindeki bağıntısı, aslında, bilmediği o öz değil, bunun yerine koyduğu “altın” sesidir” (Locke, 2000a: 144-145).

Locke’ın dile getirdiği sözcüklerin kötü kullanımının altıncısı, insanların, “sözcükler ve onlara yüklenen anlamlar arasında yakın ve zorunlu bir bağıntı” olduğunu düşünme eğiliminden” kaynaklanır (Locke, 2000a: 149). Bu nedenle de genellikle başkalarının aynı sözcükleri kendiliğimizinkiyle aynı anlamda kullandığını varsayarız. Bu durum hem konuşanların hem de dinleyenlerin sıkça düştüğü bir yanıltır.

Sonuç olarak Locke’a göre dilin temel işlevleri, kişinin düşüncelerini başkasına aktarmak, bu aktarımı mümkün olan en kolay ve çabuk yolla gerçekleştirmek ve böylece şeylere dair bilgiyi iletmek olduğundan, bunlardan herhangi birinde yetersiz kalınması dilin ya yanlış kullanıldığının ya da yapısal olarak eksiklik bulunduğu göstergesidir (Locke, 2000a: 151). Bu bakımdan da Locke’ın dil anlayışı iletişimin açıklığını, etkinliğini ve bilgiye ulaşmada doğru kullanımını merkeze alır. Dilin en temel işlevi olan düşüncelerin başkalarına aktarılmasında sözcüklerin belirli, herkesçe kabul görmüş ve tutarlı bir biçimde kullanımları hatanın önüne geçilmesini sağlayacaktır. İnsanlar düşüncelerini mümkün olduğunca kolay ve hızlı bir şekilde aktarmazlar çünkü karmaşık idelere karşılık gelen belirli sözcüklere sahip olmadığımızda düşüncelerimizi kolay ve hızlı bir biçimde aktarmamız mümkün değildir. Bununla birlikte sözcüklerin temsil ettiği ideler gerçeklikle uyumazsa, sözcüklerle bilgi aktaramaz. Bu nedenle de hem dilin doğru bir biçimde kullanması hem de gerçekliğini doğru bir biçimde kavraması gereklidir. Bu yapılamazsa sözcükler sadece boş işaretler olarak kalırlar.

4. LOCKE'DA EPİSTEMOLOJİ VE DİL İLİŞKİSİ

Locke'ın düşünce sisteminde epistemoloji ile dil arasında kurduğu ilişki, modern bilgi kuramının temellerini yeniden inşa eden bir nitelik taşır. “*İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*” adlı temel eserde, bilgiye ulaşma sürecinin hem duyuşal deneyim hem de zihinsel işlemler üzerinden şekillendiğini ortaya koyan Locke, aynı zamanda bu sürecin dilsel olarak temsil edildiğini ve bu temsillerle nasıl sınırlandırıldığını ele almaktadır (Locke, 2000a: 72-77). Bu bağlamda dilin yalnızca düşüncenin aracı olmadığını ve düşünmenin kendisini şekillendiren bir yapı olduğunu ikinci bölümde dile getirmiştik. Bununla birlikte kelimelerin insan zihnindeki idelerin temsilcileri olduğunu ve bu temsilin her zaman açık ve sabit olmadığından bahsettik. Locke’a göre bu noktada sözcüklerin anlamındaki belirsizlik, bulanıklık bilginin oluşumunu ve aktarımını yani iletişimi zorlaştırmakta olduğunu analiz ettik.

Locke’a göre bilgi, bireyin duyuşlar aracılığıyla elde ettiği izlenimlerin insan zihninde işlenmesiyle ortaya çıkan idelerin anlam bakımından kavranmasına dayanır. Fakat bu idelerin başkalarıyla paylaşımı zorunlu olarak dil aracılığıyla gerçekleştiğinden, dil ve bilgi arasında kurulan bağ felsefi açıdan belirleyici olur (Locke, 2000a: 130-142). Locke’ın buraya kadar yapmış olduğu soyut ve genel terimlerle ilgili düşünceleri, dilin sınırlarının bilgi düzeyini nasıl etkileyeceğini göstermektedir. Görüldüğü üzere dil, Locke’ın felsefesinde sadece bir iletişim aracı olarak değil, bilginin de sınırlarını çizen bir yöntemdir.

Locke’ın dil anlayışının merkezinde sözcüklerin/kelimelerin ideleri temsil ettiği görüşünün yer aldığını bir önceki bölümde söylemiştik. Ancak bireylerin sahip olduğu ideler, bireysel deneyimlere dayanmış olduğundan, kelimelerin anlamı da bireyden bireye değişecektir. Bu durumda sabit olmayan anlamlar, ortak bir uzlaşım temelinde ortak anlamın oluşmasını zorlaştırır ve felsefi tartışmalara ya da kavramsal belirsizliklere yol açabilir (Locke, 2000a: 122-129). Locke bu durumda dilin doğal yapısından çok toplumsal bir yapının ürünü olduğunu vurgulamıştır. İnsanlar arasındaki iletişimde anlamın oluşması için kullanılan terimlerin açık şekilde ve tutarlı kullanılması gerekir. Locke’a göre bu düşünce dilsel analizi

ön plana çıkarır.³⁴ Locke bu durumda kavramların belirsizliğinin bilginin önünde engel teşkil ettiği üzerinde durarak ilerler. Belirsiz kavramlarla yapılan tartışmalar bilgi üretimini değil, yalnızca yanılsamaları çoğaltacaktır. Bu bağlamda bilginin güvenilirliği, kullanılan kavramların tutarlılığına bağlı olacaktır.

Dil ile epistemoloji arasındaki ilişki bir yandan deneyime dayalı olan bilgi, bir yandan ise bilgiyi aktarmak için kullanılan soyutlamalar ve genel terimlere dayanan dil, Locke'ın felsefesine özgü önemli düşünceler barındırır. Bu durum bazı sınırları çizmemizi sağlar. Hem toplumsal anlamın hem de bireysel bilginin düzeyinin sınırlarını bilmemizi gerektirir. Locke'ın amacı aslında bu sınırları belirlemek ve dilin işlevini anlamaktır.³⁵ Locke'ın bu sınırları çizmesi aslında sadece sağlıklı bir iletişim için değil, aynı zamanda bilgi üretimi için epistemolojik temelleri de sağlamlaştırmaya yöneliktir. Tezimizin bu bölümünde Locke'ın dil anlayışı söz konusu epistemolojik çerçevede analiz edilecek. Dilin bilgiyi nasıl kullandığı ve oluşan bazı problemlerin nedenleri araştırılacaktır. Bu durumda öncelikle Locke'ın bilgi teorisini çözümlememiz gerekecektir.

4.1. Bilginin Neliğine Genel Bakış

Locke'ın bilgi anlayışının genel çerçevesini sunduğu *An Essay Concerning Human Understanding (İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme)* adlı eserinin 4. Kitabında “Bilgi Teorisi” yer alır. Locke'a göre “Bilgi, yalnızca idelerimiz arasındaki bağıntı, uyum ya da uyumsuzluk ve de karşıtlığın algılanmasından doğar” (Locke, 2000a: 179). Görüldüğü üzere bilgi, zihnimizdeki ideler arasında kurulan bağların açık bir şekilde algılanmasıdır. Başka bir ifadeyle bilgi fikirler arasındaki bir uygunluk veya uygun olmama algısı olarak tanımlanır. Bu bakımdan da bilgi, dış dünyadan alınan izlenimlerin değil, bu izlenimlerin zihindeki yansımaları arasındaki uyum, uyumsuzluk ya da karşıtlık ilişkilerinin fark edilmesiyle oluşur. Başka bir ifadeyle Locke'a göre bilgi, zihinde bulunan ideler arasındaki uyum, bağlantı ya da uyumsuzluk ve çelişki ilişkilerinin açık biçimde kavranmasıdır. Bu tanım, bilginin nesnelerle doğrudan değil, onların zihindeki temsilleriyle ilişkili olduğunu vurgular.

³⁴Locke, bu analizi kitabının “Sözcüklerin Kötü Kullanımı” başlığı altında anlamın belirsizliği bağlamında analiz etmektedir (Locke, 2000a: 130-132).

³⁵ Locke bu düşüncelerine “Sözü Edilen Kusur ve Kötü Kullanımları Düzeltme Yolları” başlığı altında ele almaktadır. Burada dilin düzeltilmesi, terimlerin açıklığı, tutarlılık ve anlamsızlıktan kaçınma gibi öneriler üzerinden çözümleme yapmaktadır (Locke, 2000a: 158-174).

Locke’ın epistemolojisinde bilgi, zihinsel olarak inşa edilen bir süreçtir. Bilgi dış dünyadaki nesnelerden çok, bu nesnelerin zihindeki temsilleri yani fikirleri üzerine kuruludur (Locke, 2000a: 180). Bu nedenle de bilgi, dışsal değil, içsel yani zihinsel bir ilişki olarak karşımıza çıkar. Locke, bilginin oluşabilmesinin şartının düşünceler arası uyumun algılanmasına bağlı olduğunu söyler.³⁶

Locke’a göre bilginin yani dolayısıyla idelerimiz arasındaki uyum ya da uyumsuzluğun anlaşılabilmesi dört temel kaynağın belirlenmesiyle mümkündür.³⁷ Birincisi; “Özdeşlik ya da Başkalık” dediğimiz iki idenin aynı ya da farklı olup olmadığının algılanmasıdır. İkincisi; “Bağıntı” dediğimiz ideler arasındaki bağıntıların fark edilmesidir. Üçüncüsü; “Bir arada var oluş, ya da zorunlu bağıntı” olarak ifade ettiğimiz özellikle tözlerde görülen birlikte var olma durumudur. Dördüncüsü ise; “Gerçek var oluş (Edimsel Varoluş)” olarak tanımlanan idelerin bir dış gerçekliğe karşılık gelip gelmediklerinin tespiti (Locke, 2000a: 180-181).

Bir ide ile başka bir ide arasında özdeşlik ya da başkalık olup olmadığını belirleme, bilgi ediniminin en basit ve sezgisel biçimi olarak karşımıza çıkar. Locke’a göre, iki ide arasındaki aynı olma ya da farklı olma ilişkisini açıkça görebildiğimiz her durumda, bilgiye sahip oluruz. Örneğin, beyaz, siyah değildir ifadesi bu tür bir bilgiyi temsil eder. Bu bilgiye doğrudan ulaşılabilir; bunun için herhangi bir akıl yürütmeye, zihinsel bir çabaya gerek duyulmaz (Locke, 2000a: 181).

Zihnimizin ideleri algıladığı ikinci tür uyum ya da uyumsuzluk ise iki ya da daha fazla ide arasında var olan ilişkinin veya bağlantının fark edilmesiyle ortaya çıkar. Locke’a göre bu tür ilişkilerde, iki ide arasındaki bağıntı doğrudan değil, başka idelerle karşılaştırma yoluyla ortaya çıkar. Bu ilişkileri anlamak için zihinsel bir değerlendirme yaparız. Bu süreçte ise herhangi bir nesnel bilgiye ihtiyaç duymayız. Yani zihin bazı düşünceler arasındaki uyum ya da uyumsuzluğu, doğrudan değil karşılaştırma yoluyla fark ederken olgusal bilgiye de

³⁶ Bir üçgenin iç açılarının toplamının iki dik açıya eşit olduğunu bilmek, ideler arasındaki zorunlu uyumu algılamakla mümkündür. Bu tür bilgiler, sezgi ya da ispat yoluyla ulaşılan zorunlu ilişkileri temel alır. Bilginin olmadığı yerde ise yalnızca inanç ya da yargı olabilir (Locke, 2000a: 180).

³⁷ Locke bilgiyi ideler arasındaki uyum olarak tanımlasa da bu uyum doğrultusunda iletişim söz konusu olduğunda dil devreye girer. Sözcüklerin anlamı taşınması ve idelerin bireysel temsilleri arasındaki farklılık bilginin aktarılmasında sorunlara yol açabilir. Bu epistemolojik sorunların çözümü için dilin nasıl bir araç ya da engel teşkil ettiği önemli bir durumdur.

ihtiyaç duymaz (Locke, 2000a: 182). Örneğin, “üçgenin iç açılarının toplamı 180 derecedir” bilgisi, geometrik kavramlar arasındaki ilişkinin kavranmasına dayanır.

Üçüncü tür uyum ya da uyumsuzluk ise Locke’a göre, daha çok tözlere özgü ortaya çıkar. Bir nesnede birden fazla özelliğin birlikte bulunması bu tür uyum olarak düşünülebilir. Örneğin altının sarı, ağır ve kolay işlenebilir olması yanı sıra buharlaşmayan bir madde olması diğer özellikleriyle bir arada bulunan ve onlara her zaman eşlik eden bir özelliktir.

İdeler arasındaki uyum ya da uyumsuzluk türü, bir idenin yalnızca zihinde değil, aynı zamanda dış dünyada var olup olmadığını bilmeye yönelik yani dış dünyayla uyum ya da uyumsuzluktur. Locke, “Tanrı vardır” önermesini gerçek varoluş çerçevesinde düşünülebilecek uyum ve uyumsuzluğa örnek verir (Locke, 2000a: 183).

Bu bilgi türleri ile dil arasında dolaylı ama önemli bir bağ vardır. Locke, sözcüklerin idelerin temsilcisi olduğunu savunduğu için, bilgi de ancak bu temsil sisteminin düzgün işleyişiyle aktarılabilir. Eğer sözcükler belirsiz ya da hatalı kullanılıyorsa, bilgi ya yanlış iletilir ya da hiç iletilemez. Bu nedenle bilginin açıklığı ya da belirginliği dilin de açık ve sabit kullanımına bağlı olarak gerçekleşecektir. Bilginin bu anlamda açıklığı kavranmış ve sınırları çizilmiş olacaktır.

Bununla birlikte Locke, bilgi sözcüğünü iki anlamı olduğundan ve zihnimizin bilgiye ulaşmada izlediği iki yoldan bahseder.³⁸Bunlardan ilkinin şöyle tanımlar: “Zihninin, ideleri ile bunların birbiriyle bağıntılarında yer alan uyum ya da uyumsuzluğa ilişkin doğrudan görüşünü içeren, “edimsel bilgi”dir.” İkincisi ise “alışılan bilgi”dir. Bu bilgi sık sık karşılaşılan doğruların duraksanmaksızın adeta otomatik bir biçimde düşünülmeden kabul edilmesiyle oluşur (Locke, 2000a: 184). Alışılan bilginin farklı derecelerini açıklayan Locke’a göre bunlardan ilki, “arasıra akla geldiklerinde, zihninin edimsel olarak ideler arasındaki bağlantıyı algılayacağı biçimde bellekte birikmiş olan doğrulukların bilgisidir” (Locke, 2000a: 184). Bu doğruluklara dair bilgi “sezgisel bilgi” olarak adlandırılabilir. Bir

³⁸Locke’a göre bilgi, yalnızca ideler arasındaki uygunluk ya da uyumsuzluğun zihinde apaçık bir şekilde algılanmasıdır. Ancak bu algı her zaman aynı açıklık derecesinde gerçekleşmez. Bu nedenle Locke, bilginin üç ayrı derecesinden söz eder: sezgisel bilgi, tanıtılamalı bilgi ve duyusal bilgidir (Locke, 2000a: 188-197).

diğeri ise “zihnin inanmış olduğu, deliller olmaksızın inanç beslediğı doğrulukların bilgisidir” (Locke, 2000a: 185). Örneğın üçgenin iç açılarının toplamının 180 derece olduğunu bilen ve bu bilgiyi hatırlayan bir kimse, bu bilgiden asla şüphe etme etmez.

Locke’ın bilginin neliğine ilişkin genel tespitleri dil anlayışıyla da doğrudan ilişkilidir. Çünkü idelerin temsilcisi olan kelimeler, bilgiye ulaşmada ve bilginin iletişim yoluyla aktarımında başlıca araçtır. Eğer kelimeler bulanık ya da belirsiz kullanılırsa, ideler arasındaki ilişkiler de sağlıklı biçimde kurulamaz. Bu durumda bilgi açıklığını da kaybeder. Bu nedenle, Locke’a göre dilin kullanımında açıklık, epistemolojik olarak doğruluğun da temel koşullarını sağlayacaktır. Bunun için bilginizin dereceleri, düzeyleri ve sınırlarının tespiti önem arz eder.

4.1.1. Bilginin Dereceleri, Düzeyleri ve Sınırları

Locke, *An Essay Concerning Human Understanding (İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme)* adlı eserinin 4. Kitabında “Bilginizin Dereceleri” ve “İnsan Bilgisinin Düzeyi” başlıkları altında bilginin derecelerini, düzeyini ve sınırlarını daha net bir biçimde detaylandırmaya çalışır. Locke bilginizin sınırlarını ve düzeyini belirlerken, bilgiye ilişkin üç derece olduğunu ifade eder:

- a) Sezgisel bilgi (*Intuitive knowledge*),
- b) Tanıtlamalı bilgi (*demonstrative knowledge*),
- c) Duyusal bilgi (*sensitive knowledge*).

Locke’a göre bilginizin açıklığı “zihnin kendi idelerinin uyum ya da uyumsuzluğunu farklı biçimde algılayışına dayalı” olduğundan “iki ide arasındaki uyum ya da uyumsuzluğu doğrudan, başka bir idenin aracılığı olmaksızın” kavranmasına sezgisel bilgi denir (Locke, 2000a: 188). Bu tür bilgi en açık ve kesin bilgi olarak karşımıza çıkar. Örneğın bir dairenin bir kare olmadığı ya da kırmızının sarı olmadığı gibi açık doğrular sezgisel bilgiye örnek verilebilir. Doğrudan, aracısız ve kesin bir kavramaya dayalı olması bakımından sezgisel bilgiyi Locke, “parlak bir gün ışığına” benzetir (Locke, 2000a:189).

İkinci derece olan tanıtlamalı bilgi, zihnin doğrudan değil de dolaylı olarak bazı ideler üzerinden kurduğu ilişki sonucunda elde edilen bilgidir. Nitekim bu bilgide zihin ideler

arasındaki bağlantıyı doğrudan algılayamaz. Başka ideler üzerinden bağlantı kurarak algılar. Bu bilgi sezgisel bilgiye göre daha az kesinlik taşır. Ayrıca sezgisel bilgi kadar çabuk onaylanmaz. Bu tür bilgi genellikle matematiksel ifadelerde görülür (Locke, 2000a: 190). Örneğin üçgenin iç açılarının toplamının 180 derece olması, zihnin doğrudan sezgisel olarak bilgisine erişemeyeceği için tanıtılmalı bilgiye örnektir. Zira zihin basamak basamak yani dolaylı bir biçimde sonuca erişir.

Üçüncü bilgi derecesi olan duyuşsal bilgi³⁹ ise dış dünyada var olan ve algıladığımız nesnelerin zihnimizdeki temsil ettikleri şeylerle olan uygunluklarına dair bilgidir. Diğer bilgi türleri kadar kesin olmamakla birlikte gerçeklikle bağlantı kurulması açısından önemlidir. İnsanın günlük yaşamında pratiklik kazandırır (Locke, 2000a: 197-198). Bu üç derecenin ortak noktası bilginin açıklık ve seçikliklerine göre ayrılmasıdır. Bu durum bilginin güvenilirliği ile de doğrudan ilişkilidir.

Üç bilgi düzeyinden yola çıkarak Locke'ın bilgiyi yalnızca ideye sahip olmakla sınırlı tutmadığı, ideler arasındaki ilişkilerin zihinde ne derece açık ve seçik biçimde algılandığıyla ilişkili olduğunu vurguladığı söylenebilir. Bir başka deyişle bir kimsenin sadece açık ve kesin idelere sahip olması, onun ideler arasındaki ilişkileri de açık biçimde kavrayabildiği anlamına gelmez. Dolayısıyla, bilgimizin açıklığı, sadece idelere değil, idelerin birbiriyle olan uyum/uyumsuzluk ilişkisinin algılayış biçimine de bağlıdır. Örneğin üçgenin iç açılarının toplamının iki dik açıya eşit olduğuna dair apaçık bir ideye sahip olan bir insan, üçgenin açılarının toplamının iki dik açıya eşit olduğu hakkında net bir algıya sahip değilse, onun bilgisi de net olmayacaktır (Locke, 2000a: 2000). Bu bakımdan da bilginin açıklığının ya da bulanıklığının, idelerin kendilerinden ziyade, bu ideler arasındaki ilişkilerin zihinde nasıl algılandığına bağlı olduğu iddia edilebilir. Bunun anlamı bilgiye ulaşmada yalnızca idelere sahip olmanın yeterli olmadığı fakat aynı zamanda bu kavramlar arasındaki ilişkileri doğru biçimde değerlendirebilecek zihinsel açıklığın gerekli olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bununla birlikte Locke, bilgimizin sınırlarını tümüyle idelerle belirler ve onun dış dünyadaki nesnelerin kendileriyle değil, bu nesnelerden türeyen ve zihnimizde bulunan idelerin

³⁹ Duyuşsal bilgi; dil, deneyim ve bilgi bağlantısı açısından önemlidir. Duyularımız dış dünya ile ilişki içerisinde olduğu için ideleri zihnimizde algılar. Bu idelerin açık ve seçik olması, bulanık olmaması, bilginin doğruluğunu artırır. Duyuşsal bilgi de bu anlamda bilgi üretimi için ve dilin temeli olarak etkilidir.

birbirleriyle olan uygunluk ya da uygunsuzluk ilişkilerinin algılanmasına dayandığını ifade eder (Locke, 2000a: 201). Bu nedenle de bu algımız üç şekilde gerçekleşir:

- 1- Sezgi olarak ya da iki idenin doğrudan karşılaştırılmasıyla.
- 2- Akıl ya da başka idelerin aracılığıyla iki idenin uyum ya da uyumsuzluğunun irdelenmesiyle.
- 3- Tikel şeylerin var oluşunu algılayan dış duyum yoluyla (Locke, 2000a: 201).

İdeler arasındaki bütün ilişkileri anlayamadığımız için bilmek istediğimiz her şeye ulaşabilecek sezgisel bilgimiz yoktur. Sadece akılsal bilgi ya da tanıtılmalı bilgi de tek başına yeterli olmayabilir. Eğer ideler arasında bir bağlantı tam olarak kurulamıyorsa o zaman akılsal bilginin oluşumu gerçekleşmez. Locke, “iki farklı ide arasında her çıkarım aşamasında sezgisel bilgi ile onları birbirine bağlayacak araçları her zaman bulamayız; ve bunun söz konusu olduğu yerde bilgi ve tanıt (belge)’tan yoksun kalırız” diyerek iki farklı ide arasında çıkarım yapmak için gerekli kavramsal araçlar yoksa kanıt üretemeyeceğimizi ifade etmektedir (Locke, 2000a: 202). Dış dünyaya ait bilgi duyuşal deneyim yoluyla kazanılır. Ancak sınırlı bir bilgidir; çünkü şeylerin edimsel olarak, yani duyularla edinildiği anlam sınırlı olduğundan bunun ötesine geçebilme imkânı yoktur (Locke, 2000a: 201-202).

Locke bir önceki bölümde ifade etmeye çalıştığımız idelerimiz arasındaki uyum ve uyumsuzluğun dört türü üzerinden bilgi düzeyimizi inceler. Bunlar, özdeşlik ve başkalık, bir arada var oluş, bağıntı ve gerçek var oluşturma (Locke, 2000a: 210). Özdeşlik ve başkalık, yani bir idenin kendisiyle aynı mı yoksa farklı mı olduğunu sezgisel bilgiyle doğrudan ve aracısız kavrayabiliriz (Locke, 2000a:210). Locke’ın dil anlayışı ile doğrudan ilişkili olan bu durum, ona göre dilin anlamı, zihindeki idelerin açık ve belirli olmasıyla mümkündür. Bir idenin başka bir ideden ayırt edilmesi, dilde kullanılan terimlerin anlam kazanabilmesi için zorunludur. Bu nedenle idelerin özdeşliğini ya da farklılığını sezgisel olarak kavrayamamak, dilde anlam bulanıklığına ve iletişimde belirsizliğe yol açacaktır.

Bir arada var oluş ilişkisi bağlamında ise bilgimiz sınırlıdır. Örneğin; nesnelerin tözleri hakkında bazı genel idelere sahip olsak da idelerimizin birleşiminden oluşan bilgimiz eksiktir. “Altın ya da ateş” gibi nesnelerin belirli niteliklere sahip olduğunu bilsek de onlara dair başka şeyler bilmek istediğimizde bilebileceklerimiz başka nitelik ya da güçlere sahip olup olmadıklarıyla sınırlı kalacaktır (Locke, 2000a: 211). Locke’a göre kuşkusuz bu bilgi

ne kadar değerli olursa olsun yine de yetersiz kalacaktır: “Çünkü bileşik töz idelerimizin bünyesindeki yalın ideler öz doğalarında, kendileriyle birlikte var oluşlarından haberdar olmayacağımız diğer yalın idelerle görünür zorunlu bir bağıntı ya da tutarsızlık taşımazlar çoğunlukla...” (Locke, 2000a: 211). Bununla birlikte tözlere dair bilginiz büyük ölçüde ikincil niteliklere dayanır. İkincil nitelikler (renk, koku, tat), tözlerin temel özellikleri olan birincil niteliklere (hacim, şekil, hareket) veya daha derin seviyedeki kavranması güç olan özelliklere bağlı oldukları için birinin diğeriyle uyuşan ya da uyuşmayan bir niteliğe sahip olup olmadığını bilmemiz mümkün değildir. Bu nedenle Locke, “idelerimiz yoluyla (ki en kesin ve evrensel bilgiye ulaşmanın biricik doğru yoludur) herhangi bir töze ilişkin bileşik idelerimizin içerdikleriyle başka hangi idelerin sürekli olarak bir arada bulunacağını keşfetmeye uğraşmak boşunadır” der (Locke, 2000a: 213). Bu da bilginizin sınırlı olduğunun bir göstergesidir. Dolayısıyla bu duruma, dilin temel işlevlerinden olan iletişimin kurulmasında dikkat edilmelidir. Zira niteliklerin ve idelerin ayırt edilmesi, özellikle iletişim kurarken sözcüklerin taşıdıkları anlam anlaşılabilmesi için önemlidir. Dolayısıyla dilin doğruluğu ve iletişimdeki gücü büyük ölçüde idelerin açıklığı ve deneyim ile desteklenmesine bağlıdır. Locke şöyle söyler:

“Bir arada var oluşa uyumsuzluk ya da karşıtlık konusunda bilebileceğimiz, herhangi bir öznenin bir seferde her türden birincil nitelikten tek bir tikeli içerdiği: örneğin her tikel uzanım, şekil, sayı, hareket türü diğerini dışlar. Aynısı, her bir duyuma özgü tüm duyulur ideler içinde geçerlidir; herhangi bir öznde bulunan her türden ide o türe ait diğer idelerin hepsini dışında bırakır; örneğin tek bir özne aynı anda iki koku ya da iki renge sahip olamaz” (Locke, 2000a: 215).

Benzer bir biçimde Locke, “tin” (ruh, bilinç, zihin) üzerine bilginizin çok daha sınırlı olduğunu söyler. Çünkü tinler üzerine bilgi edinmemiz, sadece kendi öz ruhumuzu, yani iç dünyamızdaki ruhsal deneyimlere dayanır. Başkalarının ruhsal süreçlerini doğrudan gözlemleyemediğimiz için onlar hakkındaki bilgi sadece çıkarımlara dayanır ve sınırlıdır (Locke, 2000a: 218).

Bilginizin üçüncü türü olan idelerin arasındaki bağıntıların uyum ya da uyumsuzluklarını saptamak ise en geniş kapsamlı bilgi edinme alanı olduğundan Locke’a göre kapsamını tam olarak belirlemek oldukça güçtür. Bir başka ifadeyle ideler arasındaki bağlantıları keşfetmeye dayalı bu bilgi türü düşünsel olarak bilgi alanının en geniş kısmını oluşturur. Ancak ideler arası bağlantıları kurmak kişiden kişiye değişen bilişsel yeteneklere bağlıdır; bu da bilgiye ulaşmakta bireysel farklılıkları ve sınırlılıkları gündeme getirir. Bununla

birlikte Locke’a göre bazı kavramsal ilişkiler (sayı, geometri, cebir bilgisi) net şekilde tanıtlanabilir (Locke, 2000a: 220-221). Ancak özellikle ahlaki değerler gibi daha soyut kavramların tanıtlanabilir olup olmadığı bir sorundur. Locke’a göre bunun mümkün oluşu dil ile gerçekleşebilir. Eğer bir kavram özgürlük, adalet gibi herkes tarafından aynı anlamı ifade ediyorsa, bu kavramlar üzerinde kurulan bilgiler evrensel ve geçerli olabilir. Locke’a göre ahlaki bilgileri nesnel bir biçimde kanıtlamak mümkündür; ancak bu soyut matematiksel fikirler kadar basit olmaz. Çünkü ahlaki kavramlar deneyime daha çok dayanır ve daha karmaşıktır (Locke, 2000a: 219-220).

Gerçekten de soyut matematiksel ideler, kesinlikleri ve açık tanımları sayesinde daha kolay kanıtlanır. Ancak Locke, “Mülkiyetin olmadığı yerde adaletsizlik de yoktur” gibi ahlaki bir önermenin de Öklid’in herhangi bir geometrik tanıtlanması kadar kesin olduğunu ileri sürer: “Mülkiyet idesi herhangi bir şey üzerindeki hak ve adaletsizliğin temsil ettiği idede, bu hakkın çiğnenmesi ya da saldırıya uğramasına karşılık geldiğinden, bu içerikte oluşturulan ideler ve onlara verilen bu adlara bakarak verdiğim önermenin bir üçgenin iki dik açısı eşit üç açısı olduğu biçimindeki önerme kadar doğruluğundan emin olabileceğim açıktır. (Locke, 2000a: 220).

Görüleceği üzere niceliksel ideler, örneğin bir üçgen, kare, daire gibi geometrik şekiller hem görsel olarak doğrudan hem de sabit biçimde temsil edilebilir şeyler olduklarından anlaşılmaları ve ifade edilmeleri kolaydır. Sözü edilen türdeki ideler “duyusal göstergelerle” ifade edilebilirler. Kâğıt üzerindeki şekiller, zihindeki soyut idelerin birer kopyası gibi işlev görürler. Şekiller kâğıda çizilebilirler ve böylelikle herkes tarafından aynı şekilde algılanabilir, çünkü sözcüklerin anlamlarındaki belirsizlikleri taşımazlar. Yanlış anlaşılma riskleri düşüktür. Örneğin kare şekli hep aynı kalır. Ancak iş betimlemeye veya tanımlamaya geldiğinde yalnızca sözcükleri kullanabildiğimiz için temsil ettikleri ideler kişiden kişiye değişir.

Buna karşılık ahlaki alandaki ideler matematiksel olanlardan daha karmaşıktır. Bir başka deyişle özellikle matematiksel şekiller, niceliksel ideler açık, belirgin ve sabit bir temsil edilebilirliğe sahipken, ahlaki ideler daha karmaşık, belirsizdir. Bu durum özellikle adalet, erdem, iyi, kötü gibi ahlaki idelerin niteliksel bir içeriğe sahip olmalarından, basit şekiller ya da görsel sembollerle temsil edilememelerinden ve genellikle birçok başka ideyle iç içe

geçmiş halde olmalarından kaynaklanır. İşte bu nedenle ahlaki idelerde kavramsal ve dilsel belirsizliklerle karşılaşılabilir. Ahlaksal ideler için kullandığımız sözcükler, herkes için aynı ideyi çağrıştırmayabilirler. Çünkü bu tür kavramların dayandığı ideler üzerine insanlar arasında temel bir uzlaşma yoktur. Bu nedenle de bu sözcükler iletişimde sabit ve güvenilir taşıyıcılar olamazlar. Üstelik herkes aynı sözcüğü kullansa bile, bu sözcükler zihinde aynı kavramı çağırmasalar. Örneğin adalet sözcüğü, kimileri için eşitliği kimileri için ise hakkaniyeti ifade edebilir. Bunun yanı sıra ahlaksal ideler yalnızca karmaşık oldukları için değil, aynı zamanda birçok bileşik ideyle bağlantılı oldukları için zihinde tam olarak tutulamayabilirler. Zihnimiz bu ideleri incelerken aralarındaki uyumları, karşıtlıkları kolaylıkla kavrayamayabilir. Özellikle birbiriyle ilişkili olmayan ya da birbirlerinden uzak ideler arasında bağlantı kurmak istendiğinde, uzun çıkarımlar, dolaylı ilişkiler ve araya başka idelerin girmesi gerekebilir. Örneğin kişisel özgürlük ile toplumsal sorumluluk arasındaki ilişkiyi kavramak için yalnızca bu iki idenin değil, onları kapsayan birçok başka değeri de içeren ideyi hesaba katmak lazımdır. Bu nedenle de ahlaki ideler matematiksel veya niceliksel olan idelere göre daha zor kavranır (Locke, 2000a: 221).

Ancak Locke, ahlaki ideleri temsil eden yalın ide öbeği net olarak tanımlanırsa, belirsizliklerin büyük ölçüde aşılabileceğini ve söz konusu idelerinde tanıtlanabileceğini ileri sürer. Ona göre dilsel zayıflıklar aşılabılır olsa da, henüz ahlaki tanıtlamayı olanaklı kılacak yöntemsel araçlarımız matematiksel olan kadar gelişmiş değildir. Ancak bu, ahlaki doğruların yapısal olarak tanıtlanamaz olduğu anlamına gelmemektedir. Sadece yöntem bakımından eksikliklerimiz vardır (Locke, 2000a: 222-223).

Dördüncü bilgi türü olan “şeylerin gerçek edimsel var oluşları” konusunda ise Locke, “kendi öz var oluşumuza ilişkin “sezgisel” ve bir Tanrının var oluşuna ilişkin “tanıtsal bilgiye” sahip olduğumuzu söyler. Bunun dışındaki şeylerin var oluşu konusunda ise duyularımızın huzurundaki nesneleri aşmayan “duyusal” bilgiye sahibizdir (Locke, 2000a: 224). Bilginin artması için önce insanın neyi bilmediğini bilmesi yani cehaletinin farkında olması gerekir.

Locke bilginin sınırları üzerine düşüncelerini sürdürürken üç temel neden ortaya atar:

- “1- İdelerin eksikliği (yetersizliği),
- 2- Sahip olduğumuz ideler arasında keşfedilebilir bir bağlantının yokluğu,
- 3- İdelerimizi izleme ve inceleme” (Locke, 2000a: 225).

İnsan zihni, bilgiyi duyular yoluyla edinir. Fakat bu doğrultuda zihnin erişebildiği ideler sınırlıdır. Duyusal deneyim ile zihnin elde edemediği şeyler hakkında bilgi edinmek mümkün değildir. Örneğin başka varlıkların nasıl idelere sahip olduğunu ve evreni nasıl deneyimlediklerini bilemeyiz.

...onlara hiç aklımız ermiyor diye olmadıklarını söylemek ya da düşünmek, kör bir insanın görmeye ilişkin hiçbir ideye sahip değil ve hiçbir biçimde görmeye ilişkin kavramlar oluşturamıyor diye görme yetisi ve renkler gibi şeylerin olmadığından emin olması gibi bir şeydir. Bir köstebeğin körlüğü bir kartalın keskin görüşüne karşı bir delil olmadığı gibi bizdeki cehalet ve bilgisizlik de başkalarının bilgilenmesini engellemez, bilgilerini bağlamaz (Locke, 2000a: 225).

Bazı şeyleri bilemememizin nedeni ise zihnimizde onları temsil edecek ideler olmamasından kaynaklanır. Kuşkusuz bu tür idelere sahip olamamak, gerçekliğin bazı yönlerinden bizi tamamen uzak tutar (Locke, 2000a: 227). Buna karşılık bizden daha kusursuz varlıkların (örneğin Tanrı'nın ya da başka zeki varlıkların) bu idelere ulaşabiliyor olması olasılık dışı değildir. Yine cisimlerin hacim, şekil, hareket gibi genel idelerine sahip olsak da, tekil nesneler hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Locke bu doğrultuda "...cisimlerin hacim, şekil ve hareket idelerine sahipsek de tikel hacim, şekil ve hareketten haberdar olmadığımızdan, evrendeki çoğu cismin her gün gördüğümüz etkilerinin üretildiği birçok güç, etki ve işlem yollarını bilmiyoruz" der (Locke, 2000a: 227). Bu eksikliğimiz hem bize çok uzak şeyler hem de çok küçük parçacıklı şeyler için geçerlidir. Dolayısıyla gözlem ve deneyimin kapsamı dışında kalan alanlarda eksik kaldığımız söylenebilir. Locke'ın bu görüşü insan aklının sınırlılığını kabul ederken, aynı zamanda bilgiye erişimin idelerle sınırlı olduğunu savunan açık bir ampirist bakış açısının yansıması olarak yorumlanabilir. Dolayısıyla bildiğimiz dünya, evrenin yalnızca küçük bir parçasıdır.

Evrenin geri kalanı hakkında bilgi sahibi olamamamız, aslında cehaletimizin büyüklüğünün göstergesidir (Locke, 2000a: 227). Bununla birlikte Locke, Tanrı ve tinsel varlıklar hakkında da yüzeysel bilgiye sahip olduğumuzu vurgular: "Farklı doğaları, durumları, konumları, güçleri ve birbirleriyle ve bizle uyum ya da aynılık gösteren çeşitli yapılan konusunda çok daha az seçik ideye sahibiz. Ve dolayısıyla farklı türleri ve özelliklerinin dayanağı konusunda mutlak bir bilgisizlik içindeyiz" (Locke: 2000a: 232).

Bilgisizliğimiz idelerimizdeki eksiklik yanında onlar arasındaki bağlantıları keşfedemememizden de kaynaklanır. Başka bir ifadeyle sahip olduğumuz ideler arasındaki

bağlantı eksikliği, yani idelerimiz arasında mantıksal veya nedensel ilişki kuramamak, bilgi edinmemizi ciddi biçimde sınırlandırır.

Locke deneyim ile algılanan birincil nitelikler hakkında bir karışıklık olmadığını fakat ikincil niteliklerin (renk, koku, tat gibi) nesnelerin kendisinden mi yoksa bizim algımızdan mı kaynaklandığını sorgular. Bu konuda net bir bilgiye sahip olamayacağımızı belirtir. Örneğin zihnimizde bazı ideler (renk, ses, tat, şekil, hareket vb.) vardır, ancak bu ideler arasında zorunlu bağlantılar kuramıyoruz. Bu nedenle, söz konusu ideler arasında geçerli olan ilişkiler hakkında kesin bilgiye ulaşamıyoruz. Bunun neticesinde de Doğanın düzeni içinde gerçekleşen olayların ancak üstün bir akıl yani “sahip olunan sonsuz bilgelikte bir Etmen” etkisi olmasının mümkün olduğunu düşünüyoruz (Locke, 2000a: 232-233).

Locke, insanların çoğu zaman bilgiye ulaşabilecek gerekli idelere ve bu ideler arasında kurulabilecek ilişkilere sahip olduğunu ancak çoğu kişinin ideleri sistemli biçimde izleyemediğini; uyum ve uyumsuzluğu tespitini sağlayacak gerekli ara ideleri oluşturamadığını ve en önemlisi de sözcüklerin bulanık anlamlarına takılarak ve sözcükleri kötüye kullanarak düşünsel netliği kaybetmeleri olduğunu düşünür (Locke, 2000a: 235). Dolayısıyla ideler değil de onları temsil eden sözcükleri düşünüldüğünde, insanlar sözcüklere hapsolmakta, idelerin açık ve seçik içeriklerini dikkate almamakta, netice de de konuşmaları ya da tartışmaları sadece retorikten ibaret kalmaktadır. Locke bu hususu şu sözlerle ifade eder:

Çünkü insanlar belirsiz ve kesin olmayan anlam içeren sözcüklere takıldıkça kendi sanıları çerçevesinde doğruyu yanlıştan, kesini olasıdan, tutarlıyı tutarsızdan ayırt edemezler. Bu birçok insanın yazılarında söz konusu bir talihsizlik olduğundan, dünyayı doldurmuş okul tartışmaları ve yazın çalışmalarına oranla gerçek bilgi birikimine yapılan katkı çok az olmuştur. Bu kocaman sözcükler ormanında kaybolan öğrenciler hangi noktada olduklarını, bulgularının düzeyini, kendi bilgileri ya da genel bilgi birikiminde eksik olanı görmemişlerdir (Locke, 2000a: 236).

Hatırlanacağı üzere bir bilginin evrensel olabilmesi yalnızca soyut ideler arasında kurulan ilişkilerle mümkün olduğundan bu tür ideler, zihnin çeşitli deneyimlerden türeterek oluşturduğu genel kavramlardır. Eğer zihnimizde iki soyut ide arasındaki uyum ya da uyumsuzluğu açık biçimde görebilsek, bu bilgi sadece belli durumlara değil, o kavramların geçerli olduğu her tikel duruma da uygulanabilir hâle gelebilir. Dolayısıyla, bu tür bilgi, zaman ve mekândan bağımsız olarak sürekli geçerli kalır. Locke’a göre gerçek bilgiye

ulaşmanın yolu da işte bu türden genel ve zorunlu ilişkileri keşfetmekten geçer. Şeylerin varoluşu ancak deneyimle bilinebilirken, onların özlerine dair doğruluklar yalnızca soyutlama ve düşünme yoluyla kavranabilir. Bu nedenle insan zihni, yalnızca tekil örneklerle yetinmemeli; kavramları soyutlayarak, bunlar arasındaki bağıntıları titizlikle araştırmalıdır.

Sonuç olarak bilginin nesnesi, Locke’a göre idelerdir; sözcükler değildir. Bu nedenle idelerin doğru biçimde edinilmeleri, ilişkilendirilmeleri ve izlenmeleri gerekir. Sözcükler ise idelerin sadece işaretleridir; anlamın taşıyıcılarıdır. Onların kötüye kullanımları ya da kötü bir biçimde tanımlanmaları düşünmeyi bozacak, anlaşmazlıkları derinleştirecek ve bilgi edinmeyi engelleyecektir. Bu nedenle sözcüklerin kullanımında titizlik gösterilmelidir.

4.2. Bilginin Olgusallığı: İde, Gerçeklik ve Zihnin Sınırları

Zihnimiz şeyleri doğrudan değil de yalnızca onlardan edindiği ideler aracılığıyla bildiği için bilginiz idelerimiz ile şeyler arasındaki gerçeklik arasındaki uyum ölçüsünde gerçektir. Ancak bu durum bir sorun doğurur: Eğer yalnızca kendi idelerimizi biliyorsak, idelerimizin şeylerle ne ölçüde örtüştüğünü —yani gerçeğe ne kadar uygun olduklarını— nasıl bilebiliriz? İşte bu meseleyle Locke, *An Essay Concerning Human Understanding (İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme)* adlı eserinin 4. Kitabının 4.bölümünde “*Bilginin Olgusallığı (Gerçekliği)*” başlığı altında ilgilenir.⁴⁰ O, idelerin dış dünyaya uygun olup olmadığının nasıl saptanacağını sorgular ve iki tür ideyi (basit ve bileşik) ayırt eder. İlki yalın idelerdir. Bunlar zihnin uydurması olmayıp dış dünyadan zorunlu olarak alınan etkilerin ürünüdürler. Bu yüzden de gerçeklikle doğrudan bir uyum içindedirler. Bu noktada bilgi, dış dünyanın zihnimizde oluşturduğu ide işaretleri ile anlam kazanır. Yalın ideler, doğrudan deneyime dayandığı ve dış dünyadaki nesneler tarafından zorunlu olarak üretildikleri için yanlışlık içermezler. Locke’a göre;

...yalın ideler düşsel kuruntular değil bizim dışımızda ancak bize edimsel etkisi olan şeylerin doğal ve sürekli ürünleridir ve beraberlerinde, arandıkları ya da gereksinilen uyumu da getirirler: Çünkü

⁴⁰ Locke’ın bilginin olgusallığıyla bağlantılı olan bazı problemleri şu şekilde ifade etmek mümkündür: Sözcükler zihinsel idelere karşılık geldiği için herkes için aynı anlamı taşımayabilir; yalın idelerin dış dünyaya bağlı olduğu için daha sağlam bilgi sunar; bileşik ideler zihin tarafından oluşturulduğu için tutarlı olmaları açısından dikkat etmek gerekir.

şeyleri, bizde üretmeye yatkın oldukları görünüşler altında sunarlar: Böylece, tikel töz türlerini ayırt etmemizi, içinde bulundukları durumu anlamamızı ve dolayısıyla gereksinimlerimize göre değerlendirip yararımıza kullanmamızı sağlarlar (Locke, 2000a: 242).

Yalın idelerin dış dünyayla zorunlu bir ilişkisi olduğu için güvenilir bilgiye temel oluşturabilirlerken tözlere (nesnelere) ilişkin olmayan tüm bileşik ideler, ikinci tür idelerdir. Bunlar zihnimizin kendi işlemleri aracılığıyla oluşturulduklarından deneyime dayanmazlar. Doğadaki herhangi bir şeyle doğrudan bir karşılıklı ilişkisi olmadığı için herhangi bir şeyin var olup olmamasına bağlı değildir. Kısaca ifade edilirse “bunlar, zihnin kendi özgür seçimi ile doğada bir bağıntıları olup olmadığına bakmadan, bir araya getirdiği ide bileşimleridir” (Locke, 2000a: 243). Bu nedenle de gerçeklikle çelişmezler. Doğrudan dış dünyayla bire bir uyumları gerekmediği için kendi içinde tutarlı ve geçerli bilgiyi sağlarlar. Matematiksel bilgiler, dış dünyaya değil, zihindeki açık ve tutarlı idelere dayanır. Bu bilgiler duyusal deneyime bağlı olmasa da zihinsel örnekler arasında sağlanan uyum sayesinde gerçek kabul edilir. Yani matematiksel doğruluklar idelerin kendi iç tutarlılığıyla belirlenir ve bu da bilgiyi kesin kılar (Locke, 2000a: 243-244). Genel itibarıyla dil zihindeki açık ve seçik ideleri başkasına aktarmamızı sağladığı için matematiksel sözcüklerde kavram kargaşası yaşanmaz. Anlamının sabit olduğu terimlerde bilgi daha güvenlidir.

Locke’ın bilgi anlayışının devamında ilişkili olarak ahlaki doğruluklar ve ahlaki bilgiye değinir. Burada matematiksel doğruluklarla ahlaki doğruluklar arasında bir karşılaştırma yapar. Ahlaki bilginin mümkün oluşunu sorgulamaktadır. Daha önce matematiksel doğrulukların kesinliğinden söz ettikten sonra, benzer bir kesinliğin ahlaki doğrular için de mümkün olup olmadığını sorgular. Ona göre:

...ahlaksal bilgi de matematiksel bilgi kadar gerçek kesinliğe yetkindir. Kesinlik, idelerimizin uyum ya da uyumsuzluğumuzun algısından; tanıtlama, başka ya da aracı idelerin devreye girmesiyle bu uyumun algısından başka bir şey olmadığından; ahlaksal idelerimiz de matematiksel idelerimiz gibi, ilk örnekler oldukları ve böylece yeterli – eksiksiz ideler olduklarından, onlarda bulabileceğimiz her uyum ya da uyumsuzluk matematiksel şekillerdeki kadar gerçek bilgi üretecektir (Locke, 2000a: 244).

Locke, ahlaki doğruların da açık seçik ve eksiksiz oldukları sürece tanıtlanabilir ve gerçek bilgi verebileceklerini düşünür. Bir başka ifadeyle matematiksel önermelerin zihin tarafından açık olarak kavranabilir olması gibi, ahlaki doğrular da doğru tanımlamalarla,

kavramların açık şekilde belirlenecek gerek kesinliğe sahip olabilir. Nitekim insanların ahlak bilgisindeki kararsızlıkları çoğu zaman bu idelerin belirsizliğinden, iyi tanımlanmamış olmasından kaynaklanır; yoksa ahlaki bilgi, doğası gereği bulanık olmak zorunda değildir.

Şu hâlde bilgiye ve kesinliğe ulaşmak için idelerimiz açık ve belirli olması gerekir. Ayrıca bilginin gerçek olabilmesi de Locke’a göre kullandığımız idelerin zihninizde oluşturduğumuz ilk örneklerle uyumlu olmasına bağlıdır (Locke, 2000a: 244). Bir başka deyişle bilginin kesinliği şeylerin gerçek dünyada var olup olmadıklarına değil, yalnızca idelerimizle uyuma dayanır. Örneğin, matematikte bir dairenin dörtgen olup olamayacağı üzerine yapılan tartışmalar, gerçek bir dairenin doğada bulunup bulunmamasına bağlı olarak yapılmaz. Sadece bu şekillerin idelerine, yani zihinsel içeriklerine ve tanımlarına bağlı yapılır. Locke aynı durumun ahlaki söylemler için de geçerli olduğunu düşünür. Cicero’nun erdemli insan modeli, tarih boyunca hiç kimse tarafından tam anlamıyla gerçekleştirilememiş de olsa, bu onun doğru bir ahlak modeli olduğu gerçeğini değiştirmeyecektir. Dolayısıyla özleri yalnızca zihinlerimizdeki ideler olan şeyler hakkında sahip olduğumuz bilgi, onların gerçek dünyada var olup olmamasından bağımsız olarak kesin ve geçerli olabilir. Bunun yanı sıra Locke, ahlaki adların Tanrı ya da yasa koyucular tarafından belirlenmiş olması durumunda, bu terimlerin keyfi biçimde kullanılamayacağını savunur (Locke, 2000a: 247). Bir başka deyişle ahlaksal adlar Tanrı tarafından veya değişmez bir yasa koyucu tarafından belirlenmişse, bu adların anlamları sabit ve belirli bir öz taşıyor olacağından keyfi anlamlar taşıyamaz.

Locke, şeylerle olan uyumları sayesinde bize gerçek bilgi sağlayabilecek nesnel idelere sahip olmak için yalnızca kiplerde olduğu gibi daha önce bir araya gelmemiş ideleri uyumsuzluk göstermiyorlarmış gibi birleştirmenin de yeterli olmadığını ileri sürer. Örneğin “kutsal şeylere saygısızlık” ya da “yalan yere yemin etme” gibi kavramlar, bunlara karşılık gelen davranışlar henüz ortaya çıkmadan önce de sonrasında olduğu kadar doğru ve anlamlı idelerdir (Locke, 2000a: 250).

Dilsel alışkanlıklarımızın, bilgi edinmede ciddi bir engel oluşturduğu söylenebilir. Locke, sözcüklerin ve türlerin, zihninizde bazı alışıldık kavramları çağrıştırdığını ve bu çağrışımların farkında olmadan kullandığımızı ileri sürer. Kuşkusuz bu durum, bilgi edinmede önemli bir engel oluşturur. Locke şöyle bir tespitte bulunur: “Gözlem ve uslamamalarımızı sözcüklerin pençesinden kurtarmayı becerebilseydik, düşüncemizdeki bu

aksaklıkları büyük ölçüde giderebilirdik” (Locke, 2000a: 255). Daha önce de ifade etmeye çalıştığımız gibi ona göre türlerin ve özlerin, yalnızca soyut ideaların adları değil de sanki gerçekliğin kendisinde var olan nesnel şeylermiş gibi olduğunu sandığımız sürece başkalarıyla iletişim kurmakta başarısız olmaktan başka seçeneğimiz kalmaz. Sonuç olarak idelerimiz arasındaki uyum ya da uyumsuzluğu algıladığımız her durumda bir bilginin söz konusu olduğunu ileri süren Locke, eğer bu idelerin, dış dünyadaki gerçek varlıklarla da uyumlu olduklarından eminsek, o zaman elimizde gerçek bilginin var olacağını söyler. Bu, deneyim ve duyularla desteklenmiş bilgidir.

4.3. Doğruluk ve Kesinlik

Locke doğruluğu, “işaretlerin ifade ettikleri şeylerin birbiriyle uyuşup uyuşmamalarına göre birleştirilmesi ya da ayrılması olarak tanımlar. Doğruluk ise yalnızca önermeler aracılığıyla ifade edilebilir. Önerme, “işaretlerin birleştirilmesi ya da ayrılması” olarak ifade edilebilir (Locke, 2000a: 257). Nasıl ideler ve sözcükler olmak üzere iki tür işaret varsa, Locke’a göre zihinsel ve sözel olmak üzere de iki tür önerme vardır. Bu önermeleri Locke şöyle tanımlar:

Birinci tür anlama yetimizdeki idelerin uyum ya da uyumsuzluklarını algılayıp değerlendiren zihin tarafından, sözcük kullanmadan, bir araya getirilmesi ya da ayrılmasını içeren zihinsel önermelerdir. İkinci ise olumlayıcı ya da değilleyici cümleler içinde birleştirilen ya da birbirinden ayrılan ide işaretlerine, yani sözcüklere karşılık gelen sözel önermelerdir. Bu olumlama ya da yadsıma sayesinde seslerden kurulu işaretler, birbirinden ayrılmış ya da birbiriyle birleştirilmiş gibidirler. Öyle ki önerme, işaretlerin birleştirilmesi ya da ayrılmasından ibarettir ve doğruluk da, bu işaretlerin, dile getirdikleri şeylerin uyuşup uyuşmamaları doğrultusunda, birleştirilip ayrılmalarını içerir (Locke, 2000a: 259-260).

Zihinsel önermeler düşüncede oluşan; sözel önermeler ise sözcüklerle ifade edilen önermelerdir. Ancak zihinsel önermeler dile getirilir getirilmez yani sözcüklerle ifade edilir edilmez sözel önerme haline gelirler. Zihinsel önermelerin doğruluğu, ideler arası ilişkilere bağlıdır. Sözel önermeler ise ideleri dil yoluyla nasıl ifade ettiğimize bağlıdır (Locke, 2000a: 258). Losonsky’a göre,

- 1) Sözel önermeleri zihinsel önermeleri tartışırken kullanırız. Bu tartışma sırasında zihinsel olanları sözel önermeye dönüştürürüz. Sözel önermelerde kullandığımız sözcüklerimiz ise zihinsel düşüncelerimizle şekillenirler.

- 2) Locke’a göre insanlar akıl yürütürken idelere karşılık gelecek şekilde sözcükleri kullanırlar. Özellikle karmaşık ideler söz konusu olduğunda sözcüklerin etkisi daha çok ortaya çıkar. Çünkü idelerin karışık yapıları sözcükler vasıtasıyla çözümlenir (Losonsky, 2024: 29-30).

Locke’a göre herkes kendi deneyimiyle ideler arasındaki uyumun ya da uyumsuzluğun farkına kolayca varabilir. Bu doğrultuda o, idelerin, zihinde birbirleriyle olan uygunluk ya da uygunsuzluklarına göre doğru ya da yanlış olarak değerlendirilmesini, zihinsel doğruluk olarak ifade eder. Bir başka deyişle iki idenin zihinde karşılaştırılması ve bunların birbirleriyle uyuşup uyuşmadığı zihinsel doğruluktur. Buna karşılık sözcüklerin, temsil ettikleri idelerle ve birbirleriyle olan uygunluğu sözcüklerin doğruluğudur (Locke, 2000a: 261). Daha yalın bir ifadeyle zihinsel doğruluk, idelerin içsel ilişkileriyle ilgiliyken, sözcüklerin doğruluğu ise, idelerin sözcükler aracılığıyla ifade edilmesindeki doğruluktur. Bununla birlikte Locke’a göre sözcüklerin doğrudan dış dünyadaki nesnelere değil, zihnimizdeki idelere işaret ettikleri göz önünde bulundurulduğunda, bir önermede sözcükler aracılığıyla iletilen ideler dış dünyadaki gerçeklikle uyuşmuyorsa, bu durumda doğruluk yalnızca sözel düzeyde olacaktır. Bir başka deyişle sözcükler doğru bir şekilde birleştirilmiş gibi görünseler de temsil ettikleri ideler gerçekte uymuyorsa bu sadece sözel doğruluktur. Dolayısıyla bilgi gibi doğruluk da bazen yalnızca sözel olabilir. Bunun aksine sözcükler, idelerimizi doğru bir biçimde temsil ediyor ve bu ideler de dış dünyadaki gerçek varlıklarla uyuyorsa, o zaman bu gerçek doğruluk olacaktır (Locke, 2000a: 262).

Locke, doğruluğun kesinliği ve bilginin kesinliği arasında da ayrım yapar: “Doğruluğun kesinliği, önermelerde sözcüklerin, dile getirdikleri idelerin uyum ya da uyumsuzluğunu gerçekte olduğu gibi ifade edecek biçimde bir araya getirilmeleri durumudur. Bilginin kesinliği ise, ideler arası uyum ya da uyumsuzluğun bir önermede ifade edilen haliyle algılanmasıdır” (Locke, 2000a: 265).

Buna göre bir önermede kullanılan sözcüklerin, temsil ettikleri idelerin uyum ve uyumsuzluk ilişkilerini doğru bir biçimde yansıtması doğruluğun kesinliğidir. Bir önerme, ideler arasındaki gerçek ilişkiyi doğru ifade ediyorsa, bu önerme kesinlikle doğrudur. Bilginin kesinliği ise bir önermenin içerdiği idelerin ilişkinin doğru olduğunun zihinsel olarak açık ve net biçimde kavramasıdır. Bu nedenle Locke bilginin kesinliğine “bilme ya da bir önermenin doğruluğundan emin olma durumu” denilebileceğini söyler (Locke, 2000a: 265).

Sonuç olarak bir önermede geçen terimler, bir iddiayı olumluyor ya da olumsuzluyorsa ve bu idelerin gerçekten birbirine uyup uymadığını algılayabiliyorsak, o önermenin doğruluğundan ya da yanlışlığından emin olabiliriz. Dolayısıyla genel geçer bir kesinliği ya da evrensel kesinliği zihnimizin, yani idelerimizin dışında bulmak mümkün değildir. Dış dünyada, bu türden bir kesinlik mümkün değildir; çünkü duyular yoluyla elde edilen bilgiler tikelerle sınırlıdır.

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Locke’ın düşünce sistemi, yalnızca epistemolojik süreçleri açıklamakla kalmaz; aynı zamanda bu süreçlerin dili nasıl şekillendirdiğini, dilin de bilgi edinimini nasıl etkilediğini derinlemesine irdeler. Nitekim epistemolojisinin merkezinde yer alan “ide” kavramı, dil anlayışının da belirleyici ve temel unsurlarından biridir. Çünkü Locke’a göre kelimeler / sözcükler, zihinde oluşan idelerinin dışsal temsilleridir. Locke’ın ampirist kuramı, idelerin deneyim aracılığıyla edinilmesini ve bu idelerin de dilsel göstergelerle ifade edilmesini kaçınılmaz kılar. Bu bakımdan da kelimeler hem ideleri temsil ederler hem de bu idelerin başkalarına aktarımını, paylaşımını ve düzenlenmesini mümkün kılarlar. Bu hususları “Locke’ın Epistemolojisi” ve “Locke’ın Dil Anlayışının Epistemik Temelleri” başlıklı bölümlerde ayrıntılı bir biçimde ele almaya çalıştık.

Genel olarak ifade edilirse Locke, dilin temsili faaliyetinin her zaman eksiksiz ve doğru bir biçimde gerçekleştiğini düşünmez. Çünkü sözcüklerin anlamı çoğu zaman belirsizlik ve karışıklık barındırır. Söz konusu belirsizlik ve karışıklıklar ise bilginin edinilmesi, genelleştirilmesi ve paylaşımı konusunda ciddi problemlere neden olabilir. Bu problemler, bilginin açıklık ve seçikliğiyle dilin temsil gücü arasında gerilimli bir ilişki olduğunu ortaya koyar. Bu açıdan bakıldığında Locke’ın düşünce sisteminde dil, bilginin aktarımını sağlayan bir araç olmanın da ötesinde bilginin sınırlarını belirleyen ve yönlendiren bir yapı olarak karşımıza çıkar. Bu yapı ise tümüyle epistemolojik temeller üzerine inşa edilmiştir. Söz konusu inşa sürecini “Locke’da Epistemoloji ve Dil İlişkisi” başlıklı dördüncü bölümde göstermeye çalıştık.

Locke’ın dil anlayışını tam anlamıyla kavrayabilmek için, onun ampirist bilgi kuramını göz önünde bulundurmak gereklidir. Bir kez daha vurgulamak gerekirse onun dil görüşü, deneyim temelli bilgi kuramıyla doğrudan bağlantılıdır. İnsanın doğuştan hiçbir ideye, kavrama, bilgiye sahip olmadığını, bilginin tüm malzemesinin duyum ve düşünüm yoluyla elde edildiğini savunur. Bu yolla edinilen idelerin nasıl adlandırıldığı, genelleştirildiği, soyutlandığı ve başkalarına nasıl aktarılacağı gibi problemler doğrudan dili ve dilsel süreçlerin nasıl gerçekleştirildiğinin açıklanmasını zorunlu kılar. Bir başka deyişle kavramların oluşumu, genel terimlerin ortaya çıkışı ve bunların temsil ettiği anlamlar,

Locke’ın dil felsefesine epistemik bir temel sağlayan meselelerdir. Bununla birlikte sözcüklerin belirsizliği, soyut terimlerin keyfi kullanımı gibi sorunlara dikkat çekmesi ve bunlara çözüm önerileri getirmesi de onun bilgi kuramcısı olmasının yanı sıra dil kuramcısı olduğunu söyleyebilmeye imkân tanır.

Çalışmamızda Locke’ın dil görüşünün epistemik temellerini tartışırken, dil anlayışı ile bilgi görüşü arasında karşılıklı ve iç içe geçen bir ilişkinin olduğunu gözler önüne sermeye çalıştık. Bu ilişki içerisinde dil ile bilginin birbirini nasıl şekillendirdiğini irdledik. Bilginin oluşumu, sınırları ve geçerliliği nasıl epistemolojik bir sorun ise bilginin nasıl ifade edileceği, paylaşılacağı ve temsil edileceği de dilsel bir sorundur. Dolayısıyla da Locke’ın felsefesi bu iki alanın kesişim noktasında, bilginin yalnızca “ne olduğu” değil, “nasıl dile getirildiği” sorusunu da gündeme getirmiş olması bakımından dikkate değerdir. Bu husus, onun felsefesinin dikkatle incelenmesi gereken önemli bir boyutudur.

Bununla birlikte Locke’ın düşünce sistemi, günümüzde hâlâ geçerliliğini koruyan ve sıklıkla tartışılan “Bilgi, yalnızca zihinde sahip olunan idelerle mi sınırlıdır; yoksa onu doğru ve açık biçimde ifade edebilmek, bilginin tam olarak anlaşılması ve paylaşılması açısından bilmenin ayrılmaz bir boyutu mudur?” sorusuna da ışık tutmaktadır. Kuşkusuz bu soruya dikkat çekmesi, Locke’ın dil ve bilgi arasındaki ilişkiyi açıklarken sunduğu perspektifin ne denli birbiriyle bağlantılı olduğunu göstermesi bakımından önemli olduğu kadar kendisinden sonra bu alanlarda yapılan çalışmalara da yol gösterici olmuştur.

KAYNAKLAR

- Afşar, T. (2004). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Bulut Yayınları.
- Altınörs, A. (2016). *İdealar ve Dil Bağlamında Locke ve Leibniz*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Altınörs, A. (2020). Yeni Çağ Felsefesinde Duyulur Niteliklere İlişkin Dört Mukayese: Hobbes, Descartes, Locke ve Berkeley. *Mavi Atlas Dergisi*, 8 (1): 19- 27.
- Altınörs, A. (2000). *Dil Felsefesi Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Altınörs, A. (2023). *Dil Felsefesi Tartışmaları Platon'dan Chomsky'ye*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Birlik Nisan, P. (2017). John Locke'ta Sözcüklerin Kurulumundan Toplumun Kurulumuna Uzlaşım Unsurunun Rolü. *Kilikya Felsefe Dergisi*, (2): 69-95.
- Bravo, H. (2008). Locke ve Berkeley'de Birincil ve İkincil Nitelikler Meselesi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (5): 59-76
- Bravo, H. (2010). Locke'un Soyut Genel İde Anlayışı. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (10): 95-115.
- Cevizci, A. (2018). *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2019). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları.
- Copleston, F. (1998). *Felsefe Tarihi Hobbes, Locke*. A. Yardımlı (Çev). İstanbul: İdea Yayınları.
- Copleston, F. (1991). *İngiliz Görgücülüğü Hobbes, Locke, Berkeley*. A. Yardımlı (Çev). İstanbul: İdea Yayınları.
- Çelebi, E. (2019). John Locke'da Temsil Teorisi: Sözcük ve İde İlişkisi. *Birey ve Toplum*, 11(9): 73-89
- Çıvgın, A.G. (2019). Locke'da Kişisel Özdeşlik: Kendilik, Bilinç ve Hafıza. *Kaygı*, 18(II): 374-390.
- Didier J. (2019). John Locke *Monografi*. A. Altınörs (Çev). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Ergat, E.A. (2017). *John Locke ve G. Berkeley'de Dil, Düşünce ve Varlık İlişkisi*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Erdem, Engin. (2007). Leibniz'in "Ademi" Dil Anlayışı Üzerine. *İlahiyat Fakültesi İlmi Dergisi*, 85-93.
- Erdurucan, B. (2020). *Kelimelerin Suistimali*. İstanbul: Tefrika Yayıncılık.

- Gökçe, Sibel. (2023). *Epistemik ve Ampirik Bağlamda Dış Dünya Problemi, J. Locke- G. Berkeley- D. Hume*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Hume, D. (2009). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. E. Baylan (Çev). Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Hume, D. (2017). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*. O. Aruoba (Çev). İstanbul: Say Yayınları.
- Kaya Keha, M. (2011). *18.Yüzyıl İngiliz Empirist Filozoflarında Dil ve Anlam Sorunları*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Kılıç, C. (2014). John Locke: Bilginin Kaynağı ve İdeler Sorunu. *Ekev Akademi Dergisi*, 58: 455-468.
- Locke, J. (2000). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme*. (Cilt 1-2). M. Delikara Topçu (Çev). Ankara: Öteki Yayınları.
- Locke, John. (2000). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme*. (Cilt 3-4). M. Delikara Topçu (Çev). Ankara: Öteki Yayınları.
- Losonsky, M. (2024). *Locke'tan Derrida'ya Dil Felsefesi*. A. Altınörs (Çev). İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Nesterova Coşkun, S. (2023). Ampirist Geleneğin Dil Felsefesine Katkıları. *Temaşa Felsefe Dergisi*, 19: 125-139.
- Russell, B. (2021). *Batı Felsefesi Tarihi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Soysal, D. (2021). *İdeler ve Tanrı*. İstanbul: Say Yayınları.
- Tan, N. (2011). Doğuştan İdeler Bağlamında Locke ve Leibniz. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(1): 189-198.
- Woolhouse, R.S. (2019). *Ampirist Filozoflar*. G. Murteza (Çev). İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Zelyüt, S. (2022). *Descartes'ın Gemisinde Dört Adalı (Hobbes-Locke-Berkeley-Hume)*. İstanbul: Say Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Canan Çamurdık

Doğum Yeri ve Tarihi :

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü - 2019

Yüksek Lisans Öğrenimi : Bartın Üniversitesi Eğitim Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı - 2025

Bildiği Yabancı Diller :

Bilimsel Faaliyet/Yayınlar : Lisansüstü Uluslararası Cumhuriyet Kongresi / Ankara

Aldığı Ödüller :

İş Deneyimi

Stajlar : Ziya Kalkavan Denizcilik Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi / İstanbul

Projeler ve Kurs Belgeleri : Lisansüstü Uluslararası Cumhuriyet Kongresi Katılım Sertifikası / Ankara - 2023

Hükümet ve Liderlik Okulu – Global Liderlik Forumu Sertifikası / Bahçeşehir Üniversitesi - 2019

Çağdaş Politik Felsefe Atölyesi Sertifikası / İstanbul – 2018

Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifikası / İstanbul Üniversitesi - 2019

Yabancı Dil (İng. - B1) Sertifikası / İstanbul -2019

Stratejik Buluşmalar Haftası “Medya ve Siyaset” /
Medeniyet Üniversitesi – 2018

“Küreselleşme, Sivil Toplum ve Medya İlişkisi” /
Panel / İstanbul - 2018

Çalıştığı Kurumlar

: Rehber Öğretmen - Elit Kurs Merkezi / Kütahya
Felsefe Grubu ve Rehber Öğretmeni - Final Akademi
Koleji / Kütahya
Eğitim Danışmanı - Ümraniye Birey Özel Öğretim
Kursu / İstanbul
Süpervizör - Birim Araştırma ve Danışmanlık Şirketi
/ İstanbul

İletişim

E-Posta Adresi

:

Tarih

:

26/08/2025

